

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANA BİLİM DALI
ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ BİLİM DALI

SALDIRGANLIK DAVRANIŞININ BOYUTLARI VE İLİŞKİLİ
OLDUĞU FAKTÖRLER: LİSE VE ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Susran Erkan EROĞLU

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet KALENDER

Konya-2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANA BİLİM DALI
ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ BİLİM DALI

SALDIRGANLIK DAVRANIŞININ BOYUTLARI VE İLİŞKİLİ
OLDUĞU FAKTÖRLER: LİSE VE ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Susran Erkan EROĞLU

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet KALENDER

Konya-2009

BİLİMSEL ETİK

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Susran Erkan EROĞLU

KABUL SAYFASI

Susran Erkan EROĞLU tarafından hazırlanan “SALDIRGANLIK DAVRANIŞININ BOYUTLARI VE İLİŞKİLİ OLDUĞU FAKTÖRLER: LİSE VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA” başlıklı bu çalışma/...../2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

	Başkan
Doç. Dr. Ahmet KALENDER	Üye
Doç. Dr. Abdullah KOÇAK	Üye
Doç. Dr. Aytekin CAN	Üye
	Üye

ÖNSÖZ

Medyanın bireyler, toplumsal gruplar ve bir bütün olarak toplum üzerinde yapabileceği etkiler konusunda, birbirinden çok farklı, hatta kimi zaman birbirleriyle taban tabana zıt görüşler ileri sürülmektedir. Bazı düşünürlere göre medyanın bireyler, toplum kesimleri ve toplum üzerindeki etkileri bilmeden, istemeden ve bir kasıt olmaksızın kendiliğinden oluşmaktadır. Fakat yapılan birçok araştırma sonucunda ortaya konan bulgular, durumun hiç de öyle olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmada hem medyanın hem de internet-video oyunlarının saldırganlık davranışına etkisi lise ve üniversite öğrencileriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aslında bu tarz çalışmaların önemi ve bu çalışmalara olan ihtiyaç azımsanmayacak kadar fazladır.

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde, destek ve katkılarının yanı sıra değerli zamanını, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet KALENDER'e teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Araştırma süresince, çok yoğun çalışmaları arasında bile çalışmam için vakit ayıran, öneri ve önemli katkılarıyla destek sağlayan sayın hocalarım, Prof. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU, Doç. Dr. Abdullah KOÇAK ve Doç. Dr. Aytekin CAN'a, teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın her aşamasında bana her türlü yardımı sağlayan, değerli dostlarım Yrd. Doç. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ, Yrd. Doç. Dr. Abdullah IŞIKLAR, Yrd. Doç. Dr. Özden DAŞGIN ve Vahit ÇALIŞIR'a da teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyen biricik anneme, babama, ablama; fedakârlığı ve şefkati ile her an yanımda olan sevgili eşim ve hayat arkadaşım Fatma'ya ve annesine şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu araştırma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma örneklemini 2007–2008 öğretim yılında Konya ilindeki liselerde öğrenim gören öğrenciler ve Selçuk Üniversitesi’nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan (1294’ü lise (%57,7), 948’i (%42,3) üniversite) toplam 2242 öğrenci oluşturmuştur.

Araştırma verilerini toplamak amacıyla “kişisel bilgi formu” ve “saldırganlık ölçeği” kullanılmıştır.

Verilerin analizi; bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek bir desen içinde ele alınmıştır. Bu araştırmanın bağımsız değişkenleri; devam edilen eğitim kurumunun düzeyi, cinsiyet, geldikleri yerleşim yerinin türü (Köy-mezra, Kasaba, İlçe, İl ve Büyükşehir), mezun olunan/devam edilen lise türü (Genel Lise, Meslek Lisesi ve Kolej), baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi, sosyo ekonomik düzey ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleridir. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise saldırganlık düzeyleridir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri puan ortalamalarının devam edilen eğitim kurumu düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Saldırganlık düzeyi puan ortalamalarının geldikleri yerleşim yerinin türü devam edilen /mezun olunan lise türü, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzey değişkenleri açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) kullanılmış, farklılaşmanın kaynağını belirlemek için tukey testi uygulanmıştır. Saldırganlık düzeyinin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri açısından incelenmesi amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında ulaşılan sonuçlar aşağıda özetlenmiştir:

Araştırma bulguları lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışının alt boyutları açısından anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan saldırganlık davranışının öğrencilerin cinsiyetleri açısından da anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucu elde edilmiştir.

Araştırma bulguları ışığında öneriler geliştirilerek tartışılmıştır.

ABSTRACT

This research is survey method. Aggressive behaviors of high and university students were examined according to some variables.

The scope of the research is 2242 students (1294 high school (57,7%) and 948 (42,3%) students). These students were educated during 2007-2008 educational period in Konya high schools and in Selçuk University's several faculties.

"Aggression Questionnaire" and "Personal Information Form" were used in order to gather data.

Data analysis were made on the basis of a design in which the effects of independent variables were determined on dependent variables. This research's independent variables are; educational level, gender, accommodation type (village, town, county, province and metropolitan), type of high school, parents' educational levels, SES and the ways and levels of media usage. The dependent variables of this research are aggression levels.

Independent Samples t test procedure was used in order to determine the differentiation situation according to gender and educational level (high school-university) with aggression level scores. ANOVA was used in order to determine the differentiation situation according to high school type, parents' educational levels and SES with aggression level scores. Besides, tukey test was used in order to determine the source of the differentiation and Pearson moments correlation technique was used in order to observe aggression level according to the ways and levels of media usage.

The findings according to research's data were summarised below:

Research's data determined that the aggression behaviors of high school students and university students differentiated according to aggression behavior subdimensions. On the other hand aggression behavior differentiated according to their gender.

Recommendations were discussed according to findings of the research.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
BİLİMSEL ETİK	ii
KABUL SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	x
GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı	7
Alt Amaçlar	7
Araştırmanın Önemi	9
BÖLÜM I	11
PROBLEMİN KAVRAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	11
1.1. SALDIRGANLIK	11
1.1.1. SALDIRGANLIK TÜRLERİ	15
1.2. SALDIRGANLIĞIN KAYNAĞI: SALDIRGANLIK NASIL OLUŞUR?... ..	18
1.2.1. SALDIRGANLIĞIN BİYOLOJİK TEMELİ	19
1.2.2. SALDIRGANLIĞIN İÇGÜDÜSEL TEMELİ	22
1.2.3. SALDIRGANLIK VE ETYOLOJİK GÖRÜŞ	25
1.2.4. SALDIRGANLIK VE DAVRANIŞÇI GÖRÜŞ	26
1.2.5. SALDIRGANLIK VE SOSYAL ÖĞRENME	30
1.2.6. SALDIRGANLIK VE CİNSİYET FAKTÖRÜ	35
1.2.7. SALDIRGANLIK VE GELİR DÜZEYİ FAKTÖRÜ	37
1.2.8. SALDIRGANLIK VE EĞİTİM DÜZEYİ FAKTÖRÜ	38
BÖLÜM II	40
SALDIRGANLIK VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI	40
2. 1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ İŞLEV VE ETKİLERİ	40
2.1.1. KORKU	44
2.1.2. DUYARSIZLAŞTIRMA	46

2.1.3. YETİŞTİRME.....	47
2.2. TELEVİZYON VE SALDIRGANLIK	48
2.2.1. SOSYAL BİLİŞSEL KURAM.....	50
2.2.2. NEO-ÇAĞRIŞIMCILIK	51
2.2.3. UYUM TRANSFERİ KURAMI	52
2.2.4. GENEL SALDIRGANLIK MODELİ	53
2.3. BİLGİSAYAR - İNTERNET VE SALDIRGANLIK	55
BÖLÜM III.....	60
SALDIRGANLIK DAVRANIŞININ BOYUTLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	60
3.1. YÖNTEM.....	60
3.1.2. Araştırmanın Modeli	60
3.1.3. Araştırma Grubu	60
3.1.4. Veri Toplama Araçları	61
3.1.5. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	65
3.1.5.1. Verilerin toplanması.....	65
3.1.5.2. Verilerin analizi	65
3.2. BULGULAR	66
3.3. SONUÇ VE ÖNERİLER	161
KAYNAKÇA.....	177
ÖZGEÇMİŞ	205

TABLOLAR

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: Örneklemeye giren öğrencilerin cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre dağılımı.....	60
Tablo 2: Üniversite ve Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler.....	67
Tablo 3: Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi.....	69
Tablo 4: Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının cinsiyetlerine göre farklılaşmasına ilişkin t testi	72
Tablo 5: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	74
Tablo 6: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	75
Tablo 7: Üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları.....	75
Tablo 8: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri	76
Tablo 9: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	77
Tablo 10: Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	77
Tablo 11: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	78
Tablo 12: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	79
Tablo 13: Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	79
Tablo 14: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri	80

Tablo 15: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	80
Tablo 16: Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	81
Tablo 17: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	82
Tablo 18: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	82
Tablo 19: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	84
Tablo 20: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	85
Tablo 21: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri	85
Tablo 22: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları...	86
Tablo 23: Üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları.....	86
Tablo 24: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	87
Tablo 25: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	87
Tablo 26: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri	88
Tablo 27: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	89
Tablo 28: Lise öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	89
Tablo 29: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	90

Tablo 30: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	90
Tablo 31: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	92
Tablo 32: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	92
Tablo 33: Lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	93
Tablo 34: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	94
Tablo 35: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	94
Tablo 36: Lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	95
Tablo 37: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri.....	95
Tablo 38: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	96
Tablo 39: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri.....	97
Tablo 40: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	97
Tablo 41: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri.....	98
Tablo 42: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	98
Tablo 43: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	99
Tablo 45:Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	101

Tablo 45: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	101
Tablo 46: Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	102
Tablo 47: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	103
Tablo 48: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	103
Tablo 49: Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	104
Tablo 50: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	105
Tablo 51: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	105
Tablo 52: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	106
Tablo 53: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	107
Tablo 54: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri.....	107
Tablo 55: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	108
Tablo 56: Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	109
Tablo 57: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri	110
Tablo 58: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	111
Tablo 59: Lise öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	111

Tablo 60: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	112
Tablo 61: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	112
Tablo 62: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	113
Tablo 63: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	114
Tablo 64: Üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları.....	114
Tablo 65: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri.....	115
Tablo 66: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	115
Tablo 67: Üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları.....	116
Tablo 68: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	116
Tablo 69: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	117
Tablo 70: Lise ve üniversite öğrencilerinin TV izleme süreleri ile saldırganlık davranışı alt boyutları arasındaki ilişki düzeyi	119
Tablo 71: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	120
Tablo 72: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	121
Tablo 73: Lise öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	122
Tablo 74: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	122

Tablo 75: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	123
Tablo 76: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	124
Tablo 77: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	124
Tablo 78:Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre Düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri.....	125
Tablo 79: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları.....	125
Tablo 80: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	126
Tablo 81: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri	127
Tablo 82: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları	127
Tablo 83: Lise öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları	128
Tablo 84: Lise ve üniversite öğrencilerinin haber programlarını izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi.....	130
Tablo 85: Lise ve üniversite öğrencilerinin dizi film izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi	134
Tablo 86: Lise ve üniversite öğrencilerinin film izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi	137
Tablo 87: Lise ve üniversite öğrencilerinin spor programlarını izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi	141
Tablo 88: Lise ve üniversite öğrencilerinin Reality Show programlarını izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi.....	144
Tablo 89: Lise ve üniversite öğrencilerinin bilgisayar kullanma amaçlarına ilişkin frekans tablosu	148

Tablo 90: Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanma sürelerine ilişkin frekans tablosu	149
Tablo 91: Lise ve üniversite öğrencilerinin İnternet kullanım süreleri ile saldırganlık davranışı alt boyutları arasındaki ilişki düzeyi	150
Tablo 92: Lise ve üniversite öğrencilerinin interneti kullanma amaçlarına ilişkin frekans tablosu	151
Tablo 93: Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının internet kafeye gidip gitmeme durumlarına göre farklılaşmasına ilişkin t testi	153
Tablo 94: Fiziksel Saldırganlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları	156
Tablo 95: Sözel Saldırganlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları	157
Tablo 96: Öfke alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları	158
Tablo 97: Düşmanlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları.....	159
Tablo 98: Dolaylı Saldırganlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları	160

GİRİŞ

Bilgi toplumu ve küreselleşme olgularının yarattığı sonuçların ortaya çıkardığı görüntü, nitelikli bireylerin eğitime yönelik bir takım etkileri de beraberinde getirmiştir. Bu durum özellikle yüksek öğretim ve orta öğretim kurumlarında daha derinden hissedilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte genç nüfusun hızla artmasına karşın nitelikli bireylerin eğitiminde iç ve dış etkenler önemli yer tutmaktadır. İç etkenler bireylerin ve bu bağlamda öğrencilerin sahip olduğu karakteristik özellikler iken dış etkenler de bu özellikleri etkileyen araçlar olarak tanımlanabilir. Bu durum, adı geçen eğitim kurumlarında istenmeyen ve kontrol altında tutulması gereken bazı davranışların görülmesine neden olabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen iç etkenler öğrencilerin psikolojik özellikleriyken dış etkenler de kitle iletişim araçları olarak gösterilebilir. Psikolojik özellikler bireyin kişilik özelliklerini etkileyip bir takım çıktılar ortaya çıkarabilir. Bu çıktılardan bir tanesi de dış etkenlerden provoke olabilen saldırgan davranışlardır. Bu davranışlar günümüzde özellikle sosyalleşme ajanlarından olan kitle iletişim araçlarından fazlasıyla etkilenirler. İç ve dış etkenler arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için bir takım tanımlamaların yapılması zorunludur. Saldırganlığın tanımı iyi bir başlangıç olarak kabul edilebilir.

Saldırganlığın tanımını yapmak için göz önünde bulundurulacak etmenler saldırganlığın kendisi veya saldırganlıkta bulunan bireyin niyetidir. Saldırganlığın kendisi göz önünde bulundurulduğunda başka bireylere zarar vermek olarak tanımlanmaktadır. Saldırgan bireyin niyeti göz önünde bulundurulduğunda ise hedefe zarar verme niyetiyle girilen bir davranış olarak tanımlanır.

Toplumlarda saldırgan davranışlar bireylerde rastlanan istenmeyen davranışlardır; burada ideal olan bu davranışları saldırganlıktan arınmış bir şekilde çevreye sunmaktır. Buna rağmen, çalışmanın örneklemini oluşturan lise ve üniversite öğrencilerinin çevresini oluşturan eğitim kurumlarında zaman zaman saldırganlık içeren davranışlara rastlanmaktadır.

Eğitim kurumlarında şiddet ve saldırganlık, bu kurumlardaki eğitim çabalarını olumsuz yönde etkilerken, saldırganlık içeren davranışlarda fiziksel saldırganlık,

sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık gibi çeşitli alt boyutları da beraberinde ortaya çıkarmaktadır.

Saldırganlık, sosyal psikolojide oldukça çok sayıda araştırmaya konu olmuş, özellikle nedenleri, nasıl engellenebileceği ve kitle iletişim araçları-saldırganlık ilişkileri üzerinde durulmuştur. Saldırganlık, sonucu mutlaka zararlı olan ve günlük yaşamımızda hepimizin bir şekilde maruz kaldığı bir olgudur. Televizyon ve bilgisayar gibi araçlar vasıtasıyla öğrendiğimiz ve başkalarıyla konuştuğumuz konuların oldukça büyük bir bölümü saldırganlıkla ilgilidir (Kağıtçıbaşı, 1999: 54). Bazı çalışmalarda saldırganlık çeşitli gruplara ayrılarak ele alınmıştır. Kağıtçıbaşı, saldırgan davranışları kendi içinde iki guruba ayırır; araç olarak saldırganlık ve düşmanca saldırganlık. Örneğin, eve giren bir hırsız etkisiz hale getirmek için kafasına bir nesneyle vurmak, ona zarar vermeyi amaçlasa da, aslında başka bir amaç için araç olarak yapılmıştır. Genel olarak kendini korumak amacıyla başkasına zarar vermek, araç olarak saldırganlık kapsamına girer. Düşmanca saldırganlıkta ise, zarar vermek başlı başına amaçtır (Kağıtçıbaşı, 1999: 55).

Evlerinde ve öğrenim gördükleri kurumlarda saldırgan davranışlar gösteren öğrenciler, sadece arkadaş ilişkileri, grup içindeki davranışları, çalışma alışkanlıkları gibi yönlerden incelenmemelidir. Bu gibi öğrencilerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri de bilgi toplanması gereken bir olgu olarak görünmektedir. Bu konudaki yapılan araştırmalar öğrencilerin boş zamanlarında kitle iletişim araçlarından çok etkilendikleri göstermektedir. Ailede toplumsallaşan öğrenci olumlu bir öğrenme sürecinden geçmişse olumlu davranışlar sergilemektedir (Duman, 2001: 41).

İnsanlar neden saldırgan davranışlarda bulunurlar? Bu sorunun cevabı ve insanların saldırgan davranışlarda bulunma nedenlerine genel ve sistemli bir şekilde anlatılmalıdır. Bundan dolayı saldırganlıkla ilişkili olan bazı duyguların tanımlanmasında fayda vardır.

Bu duygulardan biri olan öfke insandaki en doğal duygulardan biridir. Öfke saldırganlığın duygusal temellerinden birini oluşturmaktadır. Riches (1986: 76) saldırganlığın insanın sosyal çevresini değiştirmek için kullandığı bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Bireyin diğer bireylerle kurduğu iletişimde yaşanan sorunlar ve

çatışmalar çeşitli duyguların yanı sıra kimi zaman kızgınlığa, öfkeye ve saldırgan davranışlara yol açmaktadır (Bilge, 1997: 32).

Kişinin, kaygı ve korku gibi, hoş olmayan bir durumda verdiği ilk tepkilerden biri öfkelenmektir. Saldırganlık ise, genel olarak öfkenin doğrudan ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır (Köknel, 1995: 44).

Saldırganlık, bireylerin birlikte yaşadığı çevreye zarar vererek ahlaksal açıdan kınanmasına neden olmaktadır (Mitscherlich, 2000: 56). Ancak, insanın yaşadığı diğer duygular yanında öfke de doğal ve meşru olan bir duygudur. Özellikle, organizmanın bedenen ve ruhen kendini bir tehdit altında hissetmesi ile ortaya çıkan stres, organizmada kendini korumaya yönelik bir tepki zinciri oluşturmaktadır.

Saldırganlığı tetikleyen nedenlerden biri de hayal kırıklığı, bir başka deyişle engellenmedir. Saldırgan davranış, engellenme duygusuyla birlikte ortaya çıkan tipik bir davranıştır. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme duygusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasına yardımcı olurken, bazılarıysa durumu daha da kötüleştirir (Cüceloğlu, 1992: 64).

Engellenme duygusunun oluşması, amaca çok yaklaşmışken daha da kolaydır. Engelleme nedeni beklenmedik bir nedense ya da kanun veya mantık dışıysa, engellenme duygusu daha da artmaktadır (Kulik ve Brown, 1979: 185). Böylece saldırganlık bireyin davranışını etkileyerek onun saldırganlaşmasına sebep olur.

İnsan saldırganlığının nedenlerini açıklayan çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden en eskisi saldırganlığın insanların biyolojik yapısında var olduğunu savunan görüştür. Bu görüşün en önemli savunucuları arasında Freud gelir. Diğer bir yaklaşım insanlarda saldırganlığın doğuştan gelme olasılığını savunan etyolojiye dayanan görüştür. Etyologların çoğu, saldırganlığı doğuştan gelen ve hayvanın yaşamını sürdürmesinde önemli rolü olan bir davranış olarak görürler. İnsanlarda görülen saldırganlık davranışının hayvanlardan farklı olduğunu öne sürülmektedir; çünkü insanların saldırgan davranışlarında öğrenmenin rolü büyüktür.

Saldırganlığın ve sebeplerinin öğrenmeler sonucu kazanıldığını gösteren en önemli çalışmalar Bandura ve arkadaşları tarafından ortaya atılan sosyal öğrenme kuramıdır. Sosyal Öğrenme kuramcıları insanın doğuştan saldırgan olmadığını saldırganlığın toplumsallaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Bandura, 1973). Bireyi saldırganlığa iten güçlerin içsel olmaktan çok dışsal

olduğunu savunmaktadırlar. Diğer kuramlarla karşılaştırıldığında bu kuram dış etkilere daha fazla önem vermektedir. Ancak kişi yalnız çevresel etkenlere tepkide bulunan güçsüz bir organizma değildir. Kişi ve çevrenin karşılıklı etkileşimleri bireyin sahip olduğu davranışları oluştururlar (Crain, 2000). Böylece hem çevre etkinlikleri davranışları şekillendirir, hem de çevre davranışlar tarafından etkilenir. Bu dinamik görüşler insanın saldırganlığını diğer sosyal davranışlar gibi hem çevreden kaynaklanan uyaran ve pekiştiricilerin etkisi hem de bilişsel kontrol etkisiyle öğrenildiğini savunur. Bu kuram, saldırgan davranışların kaynaklarının çok çeşitli olduğunu, geçmiş deneyim ve öğrenmeden, dış durumsal etmenlere kadar yayılan çok geniş bir yelpaze içinde değerlendirilmesi gerektiğini, ayrıca saldırganlık ve şiddetin, nesiller boyunca öğrenilmiş bir davranış kalıbı olarak geçtiğini de savunmaktadır (Gander ve Gardiner, 1998). Geçmişteki deneyimlerin saldırganlığın ne zaman, hangi durumlarda ve de ne sıklıkla ortaya çıkacağını belirlediğini, çocukların model olarak aldıkları ana babalarının davranışlarından, nasıl davranmak gerektiğini öğrendiklerini, aile ve dış çevreden edindikleri saldırgan modellere özenerek saldırgan davranışlarda bulunduklarını ileri sürmektedir (Bandura, 1986; Martin ve Greenwood, 2000). Salırganlığa içgüdü ve engellenme açısından bakan görüşlerle karşılaştırıldığında, sosyal öğrenme yaklaşımını benzersiz kılan şey, saldırganlığı değiştirebilir ve engellenebilir bir olgu olarak görmesidir. Oysa saldırganlığı içgüdüyle açıklayan görüşler saldırganlığı kaçınılmaz ve genetik olarak programlanmış bir davranış olarak görme eğilimindedirler. Bu yaklaşım, saldırganlığın öğrenildiği gibi unutulabileceğini ya da uygun koşullar altında hiç öğrenilemeyeceğini savunmaktadır (Tsai, 2000).

Bandura (1973: 101), ‘sosyal öğrenme modelinde’, saldırganlığın, diğer karmaşık sosyal davranışlar gibi öğrenildiğini belirtir. Doğrudan veya dolaylı yollarla, 1) hangi guruplara veya kişilere daha kolay saldırganca davranılabileceği, 2) başkalarının ne tür davranışlarının saldırgan tepki gerektirdiği, 3) hangi durum veya bağlamların saldırganlık için uygun ve ya uygunsuz olacağı öğrenilir. Bir kişinin, belli bir durumda saldırganca davranışlarda bulunup bulunmayacağı birçok etkene bağlıdır. Kişinin geçmiş deneyimleri, durumsal pekiştirici etkenler (engellenme, silah vs. gibi saldırganlığı uyaran etkenler), kişinin saldırganlıkla ilgili düşünceleri ve algısı, sosyal ve çevresel birtakım değişkenler bu etkenlerdendir. Sosyal öğrenme

yaklaşımı, çevresel uyaranların da saldırganlığı ortaya çıkarmada etken bir rol oynadığı yapılan bazı araştırmalarla ortaya konmuştur.

Saldırganlığı açıklayan biyolojik temelli yaklaşımlarda ifade edildiği üzere cinsiyet genlerinin ve hormonlarının saldırganlığı etkilediği öne sürülmüştür. Günümüz toplumlarında, erkeklerin kadınlardan daha çok saldırgan davranışlar sergilediklerini görmek mümkündür (Rushton, 1988). Buradan çıkarılan sonuç erkeklerin, kadınlara oranla daha saldırgan olduğu şeklindedir. Ama yine de bu genellemenin doğru olmadığı da dile getirilmektedir. Erkekler kadınlara göre saldırgan fakat bu saldırganlığı fiziksel olarak gösterirken kadınlar daha çok sözel saldırgan davranışlar göstermektedirler (Wilson, 1975).

Bir diğer yaklaşımda kişilik özelliklerinin etkisinden bahsedilmektedir. Her birey bir diğerinden benzersiz bir yapıdadır. Kişilik de bu farklılık içinde gelişir. Zaten başlangıçta farklı bir genetik potansiyele sahip bireyler çevresel etkenlerle farklı kişilik özellikleri geliştirirler. Bireylerin saldırganlık ihtiyaçları ve saldırganlık düzeyleri de kişilik özelliklerinden doğrudan etkilenir.

Çevresinde olup biteni öğrenme isteği insanoğlunun en belirgin özelliklerinden biridir. Haberdar olma, bilgi edinme bu isteğe örnektir. Toplumun bilgilенmesinde güçlü bir araç olan kitle iletişim araçları bir yandan bilgilendirirken bir yandan da karşımıza bir dünya ve bu dünyaya ait imgeler ve görüntüler sunar. Bir anlamda dünyayı nasıl algılayacağımızı söyleyerek bizi yönlendirir, belli tutum ve davranış örüntülerinin yerleşiminde önemli rol oynar, bazen de tek başına belirleyici olabilir (Palabıyıkoglu, 1997: 124).

Son zamanlarda toplumda saldırganlık ve şiddet olaylarının tırmanmasıyla birlikte toplumun çeşitli kesimlerinde, kitle iletişim araçlarının saldırganlık ve şiddet olgusunu yönlendirmede etkisinin olup olmadığı tartışılmaktadır. Kitle iletişiminin toplum üzerindeki etkisini gelişen dünya koşulları içinde göz ardı etmek kolay olmayacaktır. Bununla beraber kitle iletişim araçlarının insan davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rolü olduğu da bilinmektedir. Ancak etkisinin hangi yönde olması gerektiğinin tartışılması gerekir. Kitle iletişim araçları toplumda yaşananları anlatırken aynı zamanda da dış gerçekleri aktarmaktadır. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının toplumu bilgilendirirken aktardığı mesajlarda saldırganlık ve şiddet olgusunun dozunu ayarlandığını söylemek güçtür. Günümüzde

kitle iletişiminde özellikle televizyonda saldırganlık ve şiddetin bir araç olarak kullanıldığı ve içinde saldırganlık ve şiddet olmayan bir haberin haber olarak nitelendirilmediği durumlara gelinmiştir (Palabıykoğlu, 1997: 125).

Bu tartışmalar sürerken son günlerde kitle iletişim araçları ve medyanın kendisi de saldırganlık ve şiddet davranışlarının hedefi haline gelmiştir. Özellikle çocuklar yetişkinler için hazırlanan programlardan doğrudan etkilenir. Yetişkinler filmlerdeki saldırgan davranışların sonuçları üzerinde dururken, çocukların süreçten etkilendiği belirtilmektedir (Newson 1995: 59; akt: Palabıykoğlu, 1997: 125).

Televizyonda şiddet içeren davranışların sergilenmesine bağlı olarak araştırmacılar insanların şiddete karşı giderek duyarsız hale geleceğini diğer yandan bir çözüm yolu olarak yeni saldırgan davranışları öğreneceklerini ileri sürerek eleştirmektedirler. İnsanlar gerek TV gerekse yazılı basında şiddet davranışlarıyla karşılaşılıyor. Hep olumsuz haberlerle karşılaşmak izleyici ya da okuyucunun dünyaya olumsuz, karamsar bakış açısını pekiştirmektedir. Bu tür haberlerin tekrarlı niteliği de duyarlı kimselerde, tüm dünyanın mahvolduğu gibi bir karamsar duyguya ve durumla başa çıkmanın güç olduğu, elinden bir şey gelmeyeceği gibi bir algıya yol açacaktır. Hovardaoğlu (1995: 48) tarafından cinayet ve intiharlardaki artışa; hep şiddet görüntüleriyle karşılaşan insanların, dünyaya ve kendilerine olumlu bakmasının güç olduğu, bir anlamda kontrol algılarının bozulduğu ve yanlış yüklemelerinin pekiştirildiği tarzında bir açıklama getirilmektedir (Palabıykoğlu, 1997: 126).

Bilim adamlarının büyük çoğunluğunun kitle iletişim araçlarında şiddetin çocuklarda saldırganlık eğilimini artırdığına inanmaktadır. Bununla beraber diğer bireylerin de genelde bu inancı paylaştığı söylenebilir. Eğer kitle iletişim araçlarından bir şeyler öğreniliyorsa; saldırgan davranışların da öğrenilebileceği unutulmamalıdır. Bu öğrenme, medya ve kitle iletişim araçlarında gözlenen saldırgan kahramanın gösterdiği saldırgan davranışın taklidi ya da böyle davranışların ilişkili olduğu başka saldırgan davranışları çağrıştırıp etkinleştirmesi biçiminde olabilir. Bununla birlikte, çocukların kitle iletişim araçlarında gözledikleri ve sonuçta kendileri için zararlı olabilecek saldırgan davranışlara daha fazla başvuracaklarını düşünmek biraz insanı küçümsemek ve onu ayırt etmeksizin her davranışı taklit eden otomatik tepkileri olan bir yaratığa indirgemek olur.

Sonuç olarak bireylerde saldırganlık davranışlarını ortaya çıkaran pek çok etken olabilir ve saldırganlık davranışları yaşa bağlı olarak farklı biçimlerde dışa yansıtılabilir. Gelişim dönemleri dikkate alındığında çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ya da yaşlılık dönemlerinde saldırganlığa neden olan davranışlar farklıdır. Bireylerin içinde yaşadıkları çevre, onların duygusal ve davranışsal gelişimine etki etmekte, özellikle sosyo-ekonomik çevre çocuğun davranış sorunu olan saldırganlık eğilimleri göstermesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle farklı eğitim kademelerinde okuyan bireylerin saldırganlık davranışlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi ve kitle iletişim araçlarının saldırganlık davranışı ile ilişkisinin ortaya çıkarılması önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarını etkileyen faktörlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve kitle iletişim araçlarının bu konuda yerlerinin belirlenmesidir. Karşılaştırma yapılan grupların bazı demografik faktörler ve kitle iletişim araçlarını kullanım sıklıklarına göre saldırganlık davranışlarının anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Alt Amaçlar

Araştırmanın genel amacına bağlı olarak, alt amaçları aşağıda verilmiştir.

1. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları, öğrencilerin özlük niteliklerine göre farklılaşmakta mıdır?
 - 1.1. Öğrencilerin saldırganlık davranışları devam ettikleri eğitim kurumunun düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 1.2. Lise ve üniversite Öğrencilerin saldırganlık davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 1.3. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları geldikleri yerleşim yerinin türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 1.4. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları devam ettikleri / mezun oldukları lise türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

- 1.5. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları baba eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- 1.6. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları anne eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- 1.7. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
2. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile kitle iletişim araçlarını kullanma düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?
 - 2.1. Öğrencilerin saldırganlık davranışları ile televizyon izleme süreleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
 - 2.2. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları televizyon izleme sürelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 2.3. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları haber programlarını izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 2.4. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları dizi film izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 2.5. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları film izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 2.6. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları spor programı izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 2.7. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları reality show programı izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
 - 2.8. Lise ve üniversite öğrencileri bilgisayarı daha çok hangi amaçla kullanmaktadırlar?
 - 2.9. Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanım süreleri ne kadardır?
 - 2.10. Öğrencilerin saldırganlık davranışları ile İnternet kullanım süreleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
 - 2.11. Lise ve üniversite öğrencileri interneti daha çok hangi amaçla kullanmaktadırlar?
 - 2.12. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri internet kafeye gidip gitmeme durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

3. Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresi değişkenleri Lise ve Üniversite öğrencilerinin saldırganlıklarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Araştırmanın Önemi

Kitle iletişim araçları ve medyadaki şiddet saldırganlığı çok çeşitli yollarla ortaya çıkartır. Bu yollardan en dikkat çekici olanı taklittir. Birçok psikolojik çalışma çocukların ve gençlerin yeni davranışları başkalarını gözlemleyerek öğrendiklerini ve sık sık televizyonda gördükleri saldırgan modelleri kendilerine örnek aldıklarını göstermektedir. Çoğu araştırma (Bandura ve diğ., 1963a), bu saldırgan davranışların sonucunda zarar veren bir unsur olmadığına dair eleştiriye maruz kalmasına rağmen, bazı çalışmalar da (Wood ve diğ., 1991) bunların sonuçlarının zararlı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmalar, medya ve kitle iletişim araçları ile şiddeti ve saldırganlık arasındaki ilişkinin önemine yönelik başka çalışmaların sayısında artışa neden olarak değişik ve gerçekçi medya içeriklerine yönlendirilmesine neden olmuşlardır. Buna rağmen internet gibi yeni medya ve kitle iletişim araçları içeriklerine yönelik çalışmalar fazla sayıda bulunmamaktadır. Son 20 yılda internet kullanımı bireylerin kişisel gelişiminde ve kişiliklerindeki değişikliklerde önemli rol oynamışlardır. Bu durumdaki artış ve medya içeriklerindeki değişim daha modern çalışmaların medyadaki şiddet ve saldırganlıkla ilgili olmalarına yol açarken bireylerin bu konudan nasıl ve ne kadar etkilendiklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Anderson ve Bushman, 2001: 359; Dill ve Dill, 1998: 411).

Yapılan çalışmalarda kitle iletişim araçlarının özellikle çocuklar ve ergenlerde saldırganlığı artırdığına yönelik anlamlı ve pozitif ilişkilerin olduğu açıkça görülmektedir (Anderson ve Bushman, 2001; Dill ve Dill, 1998). Ayrıca bu çalışmalar medya faktörünün saldırganlığı kısa ve uzun dönemlerde tetiklediği sonucuna da ulaşmışlardır (Silvern ve Williamson, 1987).

Bununla beraber televizyon ve internet kullanımının saldırganlıkla olan ilişkisinin karşılaştırıldığı çok az sayıda çalışma vardır (Anderson ve Bushman, 2001). Bu çalışma iki farklı örneklem grubunu karşılaştırarak, bu konuya açıklık getirmek amacıyla yapılmıştır. Bu açıdan alandaki önemli bir boşluğun

doldurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmada hem medyanın hem de internet kullanımının saldırganlık davranışına etkisi lise ve üniversite öğrencileriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aslında bu tarz çalışmaların önemi ve bu çalışmalara olan ihtiyaç azımsanmayacak kadar fazladır.

Böylece, iki farklı örneklem grubunun saldırganlık davranışını etkileyen faktörlerin incelenmesi ve medya ile internet kullanımının bu davranışa etkisi, önemli ve dikkat çekici bir başlık olmaktadır.

Günümüzde sosyal bilimciler tarafından en çok araştırılan konulardan biri öfke ve daha ileri boyutu olan saldırganlıktır. Çünkü öfke ve saldırganlık duygusunun şiddeti, biçimi kişiden kişiye değişmektedir. Bireylerde saldırganlık davranışlarını ortaya çıkaran pek çok etken olabilir ve saldırganlık davranışları yaşa bağlı olarak farklı biçimlerde dışa yansıtılabilir. Gelişim dönemleri dikkate alındığında çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ya da yaşlılık dönemlerinde saldırganlığa neden olan davranışlar farklıdır. Bireylerin içinde yaşadıkları çevre, onların duygusal ve davranışsal gelişimine etki etmekte, özellikle sosyo-ekonomik çevre çocuğun davranış sorunu olan saldırganlık eğilimleri göstermesine sebep olabilmektedir. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği bu araştırma genel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini 2007–2008 öğretim yılında Konya ilindeki liselerde öğrenim gören öğrenciler ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan (1294'ü lise (%57,7), 948'i (%42,3) üniversite) toplam 2242 öğrenci oluşturmuştur.

Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde problemin kavramsal temeli ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Bu bölümde saldırganlık tanımı, saldırganlığın türleri ve kaynağı ile ilgili bilgiler verilirken ikinci bölümde saldırganlığın kitle iletişim araçlarıyla olan ilişkisi kuramsal açıdan açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise araştırmanın yöntemi, bulguları, sonuçları ve bu sonuçlara dayalı öneriler yer almaktadır.

BÖLÜM I

PROBLEMİN KAVRAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Bu bölümde, araştırma probleminin bağımsız ve bağımlı değişkenleriyle ilgili kavramlar ve bu konuda yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

1.1. SALDIRGANLIK

Başkalarına fiziksel veya psikolojik zarar verme niyeti taşıyan tüm davranışlar olarak tanımlanan saldırganlık, ister ikili ilişkilerde görüldüğü gibi kişilerin birbirlerine aşağılayıcı sözler söylemesiyle; isterse de milyonlarca kişinin katledildiği savaşlarda görüldüğü şekliyle ortaya çıkmış olsun, dünya tarihi kadar eski bir olgudur (Tuzgöl, 2000: 40). Saldırganlık, davranış bilimlerinde kullanılan diğer birçok kavram gibi çok boyutlu bir kavramdır. Bu nedenle bu kavram, psikiyatride, nörolojide, sosyal psikolojide ve psikolojinin çeşitli alt dallarında birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Saldırganlık kavramıyla eş anlamda kullanılan diğer bir kavramda şiddet (violence) kavramıdır ve çoğu zaman bu iki kavram birbiri yerine kullanılabilmektedir. Şiddet, “yaralamak ya da zarar vermek amacıyla kullanılan fiziksel güç” ya da “güç ve kuvvetin, başkalarını birtakım haklardan mahrum edebilecek şekilde adaletsiz bir biçimde kullanılması” olarak tanımlanmaktadır (Morrison ve Morrison, 1994: 244).

İlgili literatür incelendiğinde, öfke ve saldırganlık kavramlarının genellikle bir arada kullanıldığı görülmektedir. Özmen (2004: 29)’e göre, öfke ve saldırganlık kavramlarının sürekli bir arada kullanılması bu iki kavramın uzun bir süre birbiriyle karıştırılmasına ve eş anlamlı kavramlar gibi algılanmasına neden olmuştur. Fakat psikolojide ve diğer sosyal bilimlerdeki gelişmeler bu iki kavramın artık ayrı ayrı ele alınıp incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu iki kavram incelendiğinde öfke kavramının kişinin belirli bir saldırı, eleştiri ya da engellenme durumunda yaşadığı, içsel, olumsuz ve evrensel bir duygu şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Hankins ve Hankins, 1988: 89). Saldırganlık kavramı ise “Diğer bir canlı ya da nesneye yönelik incitici ve rahatsız edici davranışlar” olarak tanımlanmaktadır (Boxer ve Tisak 2005: 4).

İnsanda görülen ve görülmesi beklenen en doğal duygulardan biri olan öfke bu özelliği ile saldırganlığın duygusal temellerinden birini oluşturmaktadır. Bir insanın diğer insan veya insanlarla kurduğu iletişimde yaşanan sürtüşme ve çatışmalar çeşitli duyguların yanı sıra kimi zaman kızgınlığa, öfkeye ve saldırgan davranışlara yol açmaktadır (Bilge, 1997: 32). Ancak öfkenin ifade edilişi öğrenmeye bağlı olduğundan, kişiden kişiye değişmektedir. Ayrıca ifade edilişindeki farklılıklar nedeniyle, kişiyi daha fazla saldırı ve eleştiriye açık bir hale getirebilmektedir. Araştırmacıların, "öfke özellikleri" arasında en çok vurguladıkları, öfke ifadesinin öğrenilen bir özellik oluşu ve olumsuz saldırganlık öğeleri taşıyan öfke ifade biçimlerinin yerine, yeni ve daha uygun ifade biçimlerinin öğrenilebileceğidir. Öfkenin tüm olumsuz sonuçlarına karşın, aslında, kişiyi uyarıcı, koruyucu veya harekete geçirici olan işlevleri de vardır. Bu işlevler öfkenin yaşantının, yaşamın devamı için ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir Doğada birçok canlının yaşamını sürdürebilmesi için, kendisi için var olan tehditlere karşı uyarılması ve kendisini korumak, yaşamda kalabilmek ve türünü sürdürebilmek için saldırgan davranışlar gösterebilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla öfke bir taraftan organizmayı bir problem olduğu konusunda uyarırken, diğer taraftan da organizmanın kendisine zarar verici veya saldırgan davranma eğiliminin farkına varması konusunda etkin bir rol oynamaktadır (Smith 1993: 45). Riches (1986: 76) stresli bir olay karşısında duyulan öfkenin saldırganlığa yol açabildiğini ve bireyin saldırganlığı sosyal çevresini değiştirmek için bir araç olarak kullandığını ifade etmektedir. Saldırganlık, insanın ortak yaşamına zarar vermesi nedeniyle genellikle ahlaksal açıdan pek de hoş görülen bir davranış değildir (Mitscherlich, 2000: 56). Bununla beraber bireyin yaşadığı diğer duygular yanında öfke de doğal ve meşru olan bir duygudur. Özellikle, organizmanın içsel ve dışsal açıdan kendini bir tehdit altında hissetmesi ile ortaya çıkan stres, organizmada kendini korumaya yönelik bir tepki zincirinin ilk halkasını oluşturmaktadır (Atkinson ve diğ., 1994). Buradan hareketle saldırganlık, genel olarak öfkenin doğrudan ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır (Köknel, 1995: 44).

Freedman, Sears ve Carlsmith (1993: 156), saldırganlığın en yalın tanımının 'başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü hareket olduğunu; ancak bu tanımlamanın davranışta bulunan kişinin niyetini içermediğini; niyet dikkate

alındığında ise saldırganlığın ‘başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış’ olarak tanımlanabileceğini belirtmektedirler. Bu açıdan bakıldığında “*niyet*” kavramı saldırganlık kavramının kuramsal olarak analiz edilebilmesi için çok önemli bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears (1939; akt: Brewer ve Crano, 1994: 316)’a göre saldırganlık bir organizmaya zarar verme niyetinde değildir. Zarar verme niyeti olmadan bir davranışın saldırgan olduğu söylenemez.

Hangi davranışların saldırgan olduğunun tespiti açısından niyet kavramı çok önemli bir referans kaynağıdır. Örneğin kaza sonucu ortaya çıkan ve bireylere zarar veren eylemler genelde saldırgan olarak tanımlanmazlar, ancak kazaya neden olan bireyin niyetinin ortaya çıkması bazı beklenmedik sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Çünkü bireylerin gerçekte neye niyetlendiklerini bilmek zordur. Saldırganlığa yönelik niyetin ne olduğunun anlaşılmasının zorluğu ile ilgili olarak Mummendey ve Otten (1989: 38)’ın yaptığı çalışma çok önemli bulguları ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, katılımcılara iki ergen erkek çocuğu arasında saldırgan bir karşılaşmanın olduğu iki ayrı film izletilmiştir. Bu filmlerden birincisinde saldırganlığı kimin başlattığı çok açıkken, diğer filmde saldırganlığı kimin başlattığı çok belirgin değildir. Araştırmaya alınan katılımcıların bazılarında saldırganlığı başlatan çocuk açısından görüşlerini bildirmeleri istenirken, diğer gruptan da saldırganlığa cevap veren çocuk açısından görüş bildirmeleri istenmiştir. Özellikle saldırganlığı kimin başlattığı konusunda belirsizliğin olduğu filmde, katılımcıların saldırganlığı kimin başlattığı konusunda çok farklı görüşler ileri sürdükleri ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte saldırganlığı başlatan çocuk açısından görüş bildiren katılımcılar, kendi aktörlerinin problem oluşturmadığını düşündüklerini, saldırganlığa konu olan olayların kendi aktörleri tarafından değil diğer çocuk tarafından başlatıldığını iddia etmişlerdir. Bu arada saldırganlık davranışıyla karşı karşıya kalan diğer çocuk açısından görüş bildiren katılımcılar ise, saldırganlığı kimin başlattığının belirsiz olduğunu buna rağmen problemin kaynağının kendi aktörleri değil de, diğer çocuk olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmanın sonuçları niyetin saldırganlığa muhatap olan bireyin beklentileri ve bakış açısından anlaşılmasının zor olduğunu ortaya koymuştur.

Buss, bütün saldırgan tepkilerin zarar verici uyarıcılar içerdiğini ve kişiler arası bir ortam gerektirdiğini ifade etmiştir. Buss (1961; akt: Brewer ve Crano, 1994: 320)'a göre, sosyal olarak kabul edilen bir davranış içerisinde zarar meydana geliyorsa bu davranış saldırgan olarak düşünülmelidir (Johnson, 1972: 78). Bu yaklaşımdan hareketle özellikle sosyal psikoloji alanında saldırganlık başkalarına zarar vermek için kullanılan eylemler ve sözler şeklinde tanımlanmıştır (Baron, 1977: 55; Zillman, 1979: 79).

Markovitz (1973: 42)'e göre saldırganlık, birçok benzer davranışı ve etkileşimi kendi bünyesinde toplayan bir kavramdır. Bu kavramda merak, araştırma, kendini kabul ettirme, üstünlük, egemenliği kabul ettirme ve istismar vardır. Elde edilecek tatmin ve haz, saldırganlık, kendine ve çevreye egemenliğini kabul ettirme süreçleri, cinsel ve ego gelişimlerinin her aşamasında birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Saldırganlık olmadan hayatta kalma, öğrenme için aktif bir dürtü, içimizdeki dürtülere ve etrafımızdaki zorluklara ve ulaşılması gereken amaçlara egemenlik düşünülemez.

Gürşimşek (1988: 254), saldırganlığın başka bir kişiye zarar vermek amacıyla, bir kişi ya da grup tarafından gerçekleştirilen davranış olarak tanımlandığını ve davranışa dönüştürülmeyen düşmanlık duygularının bu tanımlamanın dışında kaldığını ifade etmektedir. Kırpınar, Özer, Coşkun ve Çayköylü (1995: 290)'ye göre ise saldırganlık, fiziksel şiddet gösterilerinden sözlü sataşmalara ve hatta düşmanca duygulara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Diğer taraftan saldırganlık insanın varlık sebeplerinden biri olarak, kendini ve başkalarını tanımasını kolaylaştıran bir süreç olarak da görülebilmektedir. Riches (1986: 76)'e göre insanlar sosyal çevrelerini değiştirmek için saldırganlığı bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında saldırganlık hâkimiyet sağlamak, yenmek, yönetmek amacıyla yapılan güçlü, etkili bir hareket; yıkıcı ve yok edici bir davranış olarak tanımlanmaktadırlar (Erten ve Ardali, 1996: 152).

Berkowitz (1993: 87) saldırganlığı, bir başka varlığa zarar verecek bir tepki olarak tanımlamıştır. Davranışçılar ise saldırganlığı, diğer sosyal davranışlar gibi çevre etkinlikleri ve toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenilmiş bir tepki türü olarak tanımlamaya çalışmışlardır (Johnson, 1972; akt: Brewer ve Crano, 1994: 321).

Saldırganlığı tanımlama çabası Freud'a kadar gitmiş olsa da onun yapıtlarında belirgin bir saldırganlık tanımlaması yoktur. Freud ve arkadaşlarına göre insanın yapısının derinliğinde sosyalleşmemiş, kendisi ve çevresi için saldırgan eğilimler vardır (Brenner, 1982: 66).

Kozcu (1987: 20)'ya göre saldırganlık diğer sosyal davranışlar gibi toplumsallaşma sürecinde öğrenilmektedir. Benzer bir şekilde son dönemlerde çok sayıda çalışmanın üzerinde durduğu bir yaklaşım olan natüralist yaklaşım da, saldırganlığın diğer davranışlar gibi kişi ve çevre etkileşimi sonucu öğrenildiğini savunmaktadır.

Saldırganlık tanımlarının tümünde ortak bir sonuç ortaya çıkmıştır. Saldırganlığın ortaya çıkması bütünüyle saldırganlığı yapanın davranışlarına ve amacına paraleldir. Değişik toplumsal faktörlere bağlı olarak zarar veren ve yıkıcı davranış olarak tanımlanan davranış, aslında saldırganlık değil, saldırılanın niyetine bağlı olarak ortaya çıkan durumdur (Bandura, 1973; 101).

1.1.1. SALDIRGANLIK TÜRLERİ

Saldırganlıkla ilgili literatür incelendiğinde saldırganlığın; “fiziksel”, “sözel”, “sembolik”, “duygusal”, “cinsel”, “siyasal”, “yapıcı-yaratıcı”, “yıkıcı”, “amaçlı-amaçsız” ve “araçsal” saldırganlık gibi farklı şekillerde sınıflandırılarak ele alındığı görülmektedir (Fromm, 1982: 32; Özgüven, 2001: 88). Ancak Bandura, saldırganlığın bu şekilde sınıflama yapılarak incelenmesini doğru bulmamaktadır. Bandura (1973: 67) her hangi bir davranışın saldırgan olarak tanımlanmasının bu tanımlamayı yapanların ya da içinde bulunulan toplumun değer yargılarına bağlı olduğunu savunarak, saldırganlığın, toplumsal açıdan saldırgan olarak nitelendirilen zarar verici ve yıkıcı davranışlar olarak ifade edilmesinin daha doğru bir yaklaşımı beraberinde getireceğini ileri sürmüştür. Bandura'nın bu karşı çıkışına rağmen konu ile ilgili yapılan çalışmalar sınıflamayı temel alarak yapılmıştır.

Saldırganlık genel olarak “fiziksel” ve “sözel” saldırganlık olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir (Önder ve Dilbaz, 1994: 84). Saldırganlık, en kısıtlı anlamıyla hedef aldığı nesneye doğrudan zarar vermeyi kapsayan “fiziksel saldırganlık” olarak ele alınmaktadır. Ünsal (1996: 34), fiziksel şiddet ve

saldırganlığın, kişilerin fiziksel bütünlüğüne dışarıdan yöneltilen sert ve acı verici bir edim olduğunu belirtmekte ve buna ek olarak, kurbanın canı, sağlığı, bedensel bütünlüğü ya da bireysel özgürlüğüne bir tehdidin söz konusu olduğunu vurgulamaktadır.

Saldırganlık ile ilgili yapılan akademik çalışmaların hemen hemen tamamında fiziksel saldırganlık bir faktör olarak ele alınmışken sözel saldırganlık ile ilgili pek fazla çalışma yapılmadığı görülmektedir (Potter ve diğ., 1995: 118). Sözel saldırganlık lakap takma, küfür etme, küçük düşürme gibi öfkenin sözel olarak dışavurumlarını içermektedir (Wenar, 1994: 56). Sözel saldırganlık aynı zamanda fiziksel saldırganlığı ortaya çıkaran bir faktör olarak da ele alınmaktadır. Roberto ve diğerlerinin (2003: 140) ergenlerin sözel ve fiziksel saldırganlık davranışlarını etkileyen faktörlere yönelik 488 ergen üzerinde yaptıkları araştırma sonuçları, iletişimde aşağılayıcı ifadeler kullanma, kavga var diye söylentiler yayma ve bir kavga izleme isteği gibi değişkenlerin fiziksel saldırganlığın (kavga etme davranışının) ortaya çıkma olasılığını artırdığını ortaya koymuştur. Cüceloğlu (1992: 33) ise, ince, gizli alay ve aşağılamanın öfkenin bir tür dışavurumu ve saldırganlık tepkisi olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal hayatta her an karşımıza çıkan hakaret, küfür, dayak, kavga, yaralama, öldürme, dolandırıcılık, hırsızlık, gasp, cinsel saldırı, işkence, baskın, bombalama, yakma-yıkma, silahlı çatışmalar ve benzeri olaylarla yaşamımız sözel ya da fiziksel şiddetin her türüyle kuşatılmaktadır.

Saldırganlık kavramıyla ilgili sınıflandırmalarda ele alınan kavramlardan bir diğeri de sembolik saldırganlık (göstergesel saldırganlık) kavramıdır. Sembolik saldırganlık, açık saldırganlığın olanaksız olduğu durumlarda, saldırganlığın büründüğü kibar ve gizli biçimidir. Fiziksel saldırganlık nettir ve kesinlik gösterir fakat sembolik saldırganlık çoğu zaman yoktur ve tartışmaya açıktır.

Sosyal psikoloji alanında ise saldırganlık konusu düşünsel ve davranışsal saldırganlık şeklinde ele alınmaktadır (Feshbach, 1964; akt: Brewer ve Crano, 1994: 320). Düşünsel saldırganlık diğerlerine zarar verme niyetini barındıran ve sadece belirli bir amacı olan eylemleri içermektedir. Bu durumda saldırganlık sadece arzu edilen bir sonuca ulaşmak amacıyla üretilen bir stratejidir. Düşünsel saldırganlık kavramı ilk olarak Stanley ve Milgram'ın 1974'teki itaat davranışı ile ilgili

çalışmalarında ele alınmıştır. Bu çalışmada öğretmen rolünü oynayan katılımcılar öğrencilere her yanlış yaptıklarında elektrik şoku uygulamışlardır. Öğretmenlerin elektrik şoku uygulamalarının nedeni yanlış yapan öğrencilere kızgın olmaları değil sadece cezanın öğrenmeye olan etkisinin ortaya çıkmasında bir araç olarak kullanılmasıdır. Burada ortaya çıkan saldırganlık, düşmanlığın veya şiddetin bir göstergesi olmayıp amaca götürmek üzere önceden geliştirilmiş bir strateji olarak ele alınmıştır (Brewer ve Crano, 1994: 320).

Sosyal psikolojide kullanılan “Davranışsal saldırganlık” kavramı ise daha çok fiziksel saldırganlıkla eş değer bir anlam taşımaktadır. Davranışsal saldırganlık sinirlilik ve düşmanlığın ortaya çıkmasıyla gerçekleşir ve bu durumların sonunda genellikle bir yaralama veya zarar verme davranışı gösterilir. Davranışsal saldırganlık ortaya çıktığında organizmada nabızın hızlanması, kan basıncında yükselme ve adrenalin salgılanması gibi fizyolojik değişimler görülür (Moyer, 1976: 34).

Saldırganlık kavramına ilişkin ele alınan diğer bir sınıflama da çeşitli araştırmalarda farklı şekillerde ele alınan dolaylı (Lagerspetz ve diğ., 1988: 412), ilişkisel (Grotper ve Crick, 1996: 2331), ve sosyal (Cairns ve diğ., 1989: 328) saldırganlıktır. Paquette ve Underwood, (1999: 252)’a göre bu saldırganlık türü en az fiziksel saldırganlık kadar zararlı bir saldırganlıktır. Bu tür saldırganlık başkalarını kullanarak zararlı olma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tanım olarak dolaylı, ilişkisel ve sosyal şeklinde ele alınan bu üç kavram birbirlerine benzemesine rağmen aslında birbirlerinden farklıdır (Archer, 2001: 269). Dolaylı saldırganlıkta saldırgan tanımlanamaz bir özelliğe sahiptir. İlişkisel saldırganlık daha yakın ilişkilerde (arkadaşlık, dostluk gibi) gizli veya açık olabilir. Daha az sıklıkla kullanılan sosyal saldırganlık sosyal gruplar içinde açık veya gizli olabilir. Bu konu ile ilgili olarak yapılan birkaç araştırmada, arkadaşlarını reddetme, toplum dışına itme ve dedikodu yayma gibi bazı zararlı davranışlar saldırganlık olarak tanımlanmakta ve buna "ilişkisel saldırganlık" (relational aggression) adı verilmektedir. Bu tür saldırganlık ise kadınlarda erkeklere göre daha fazla görülmektedir (Grotper ve Crick 1996: 2331; Crick ve diğ., 1997: 582). Werner ve Crick (1999: 622) sosyal-psikolojik uyum boyutları ile ilişkisel saldırganlık arasındaki ilişki düzeyini belirlemeye yönelik

225 kadın ve erkek üniversite öğrencisi üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışma bulgularına göre, kadınlarda, arkadaşlarını reddetme, antisosyal davranışlar, benmerkezcilik, duygusal dengesizlik, negatif ilişkiler ve kendine zarar verme gibi boyutlar ile ilişkisel saldırganlık arasında pozitif ve anlamlı, yaşam doyumu ile ise negatif ve anlamlı korelasyonlar saptanmıştır. Benzer boyutlar erkekler içinde karşılaştırılmış; arkadaşlarını reddetme ile benmerkezcilik boyutları dışında hiçbir boyutta ilişkisel öfke ile anlamlı korelasyonlar bulunmamıştır. Tüm bu çalışmalar, bireyin kendine zarar verici davranışlarında saldırganlığın (özellikle de kadınlarda daha sık rastlanan ilişkisel saldırganlık türünün) nasıl aktif bir rol oynayabileceği konusunda önemli bulgular içermektedir.

Freedman, Sears ve Carlsmith (1993: 34), ise özgeci saldırganlık, izin verilmiş saldırganlık ve düşmanca saldırganlık şeklinde farklı bir sınıflandırma yapmışlardır. Özgeci saldırganlık, toplumsal normlara uygun olarak görülen ve toplum tarafından onaylanan saldırganlık biçimidir. Örneğin polisin kamu güvenliğini koruma görevinde bir suçluyu vurması nedeniyle takdir toplaması çok sık karşılaşılan bir durumdur.

Saldırganlıkla ilgili araştırmalar göz önüne alındığında, bireylerin ilgilerine ve mesleklerine göre saldırganlık düzeyleri ya da çeşitlerinin (sözel, dolaylı, fiziksel, öfke ve düşmanlık) farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Özellikle fiziksel güce dayalı işlerle ilgili uğraşan bireylerin daha fazla saldırgan davranışlar gösterdikleri görülmektedir. Gerek uğraşılan ilgilerin, gerekse seçilen mesleklerin niteliği bireylerin saldırganlıklarının eğilimlerinin nedeni ya da sonucu olabilir. Bununla birlikte bireylerin hayatlarını geçirdikleri yerler, onların saldırganlık içeren davranışları ile ilişkili olabilmektedir (Brewer ve Crano, 1994: 322). Diğer taraftan saldırganlığın insan doğasının bir parçası mı, yoksa öğrenilmiş sosyal bir davranış mı olduğuna dair öne sürülen fikirlerse farklı bakış açılarıyla çeşitlenmektedir.

1.2. SALDIRGANLIĞIN KAYNAĞI: SALDIRGANLIK NASIL OLUŞUR?

İlgili literatür incelendiğinde saldırganlığın nedenlerinin ve bu davranışın kaynaklarının neler olduğunu açıklamaya yönelik çeşitli görüşlerin ortaya çıktığı

görülmektedir. Bu görüşler saldırganlık davranışının nedenlerini genel olarak iki faktörde incelemektedirler;

1. Bireysel faktörler
2. Bireyin dışındaki faktörler

Bireysel sebeplere dayanan kuramsal analizler saldırganlığın nedenini biyolojik, içgüdüsel ve psikososyal temellere dayanarak açıklamaya çalışırlar. Birey saldırgandır çünkü genetik olarak bu şekilde kodlanmıştır veya yapısal anormallikler (hormonsal dengesizlikler veya beyin hasarı) saldırganlığa yol açan faktörlerdir. Dışsal faktörlere odaklanan kuramlar ise saldırganlığın nedenlerinin sosyal ve kültürel durumlarla ilişkisine dayalı bir söylem geliştirmişlerdir. Birey saldırgandır çünkü bir başka birey onu sinirlendirmiştir ve bazı durumlarda saldırganlığın işe yaradığını öğrenmiştir.

1.2.1. SALDIRGANLIĞIN BİYOLOJİK TEMELİ

Bazı araştırmacılar, saldırganlığın ortaya çıkmasında kalıtımın, merkezi sinir sisteminin ve endokrin sisteminin rolünün bulunduğunu ileri sürmüşlerdir (Rushton, 1988: 42; Wilson, 1975: 82). Bu yaklaşıma göre insan davranışlarının bütün formları bireylerin hayatta kalabilmeleri için ortaya çıkmaktadır. İnsanların hayatta kalmalarını sağlayan davranış formları genler yoluyla nesilden nesile aktarılırlar. Buna göre “Bireylerin hayatta kalabilmeleri için hangi davranış formları daha ön plana çıkar?” şeklinde bir soru ortaya çıkmaktadır. Sosyobiyologlara göre bu sorunun cevapları arasında saldırganlık davranışı ön plana çıkmaktadır. Genlerdeki farklı kombinasyonların saldırganlığa yol açtığı ifade edilmektedir. Saldırganlık eğilimlerinin genetik olarak sonraki nesillere aktarıldığı konusunda ispata yönelik çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Lagerspetz (1979; akt: Brewer ve Crano, 1994: 321) fareler üzerinde yaptığı deneylerde saldırgan davranışlar sergileyen farelerin genlerini taşıyan farelerde benzer davranış örüntüleri gözlemlendiğini rapor etmiştir. Rushton ve arkadaşları ikizler üzerinde yaptıkları çalışmada aynı genetik mirası taşıyan tek yumurta ikizlerinin

saldırganlık düzeylerinin çift yumurta ikizlerine göre daha yüksek olduğunu bulmuşlardır (Rushton, Fulker, Neale, Nias ve Eysenck, 1986: 1194).

Özellikle cinsiyet genlerinin davranışla ilişkisini araştıran pek çok araştırma vardır. Cinsiyeti açıklayan 23. kromozom dizilimi XX dişi, XY erkek cinsiyetini belirlemektedir. Bazı araştırmalarda, cinsiyet kromozomlarının fazlalığının (XXY ve XYY yapısı), merkezi sinir sisteminde gelişim kusurlarına yol açarak suç şeklinde davranım sapmalarına yol açabileceği iddia edilmiştir (Tardiff, 1999: 23). Jacobs ve arkadaşlarının akıl hastanelerine yatırılmış kişiler üzerinde yaptıkları araştırmalarda normal nüfusa oranla, bu hastalarda Y kromozomu anomalilerine daha sık rastlandığı sonucuna varmışlardır (Köksal, 1991: 36).

Bu araştırmaların sonuçları sosyobiyolojik yaklaşımı desteklemesine rağmen çok sayıda tutarsızlığı da beraberinde getirmektedir. Örneğin, saldırganlık düzeylerinin toplumdan topluma ve aynı toplumda zaman içerisinde farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca saldırganlık düzeyleri toplumlarda kısa süreler içinde de farklılıklar gösterebilmektedir. Eğer saldırganlık genetik aktarım vasıtasıyla kontrol edilen bir olgu olsaydı, saldırganlığın genel düzeyindeki değişimin çok uzun süreler sonucunda olması gerekirdi. Diğer taraftan, Schiavi, Brunet, Rizzi ve Ladinsky (1994: 545) tüm istatistiklere rağmen XXY ve XYY yapısını gösteren bireylerin suçlu popülasyonun çok azını oluşturduğunu bildirmişlerdir.

Biyolojik temelli yaklaşım olarak tanımlanan yaklaşıma göre, saldırganlığın biyolojik nedenlerinden bir diğeri merkezi sinir sistemi başta olmak üzere organizmanın işleyişindeki bozukluklardır (Goldstein ve Carr, 1981: 55). Beyin bölgelerinin işlevlerine ilişkin yapılan araştırmalar özellikle hipotalamusun saldırgan davranışların hem kontrol edilmesinde hem de aktive edilmesinde çok önemli bir rolü olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda hipotalamus bölgesine elektrik şoku verildiğinde saldırganlık içeren davranışların gözlemlendiği ortaya çıkarılmıştır. Elektrik şokunun süresi uzatıldığında ise deneye konu olan hayvanların çevrelerinde bulunan diğer canlılara karşı tehditkar ve saldırgan davranışlarda bulundukları da ortaya çıkarılmıştır (Atkinson ve diğ., 1994: 44). Saldırganlık davranışı üzerinde etkili olduğu ortaya çıkarılan bir diğer beyin bölgesi ise limbik sistemin bir parçası olan amigdala bölgesidir. Amigdala duyguların kontrolünden sorumlu beyin sahası olarak bilinmektedir.

Saldırganlık gösteren hayvanlarda amigdala bölgesinin çıkarılması ile bir sakinlik hali gözlemlendiği ve bu bölgede lokalize olan bazı tümöral oluşumların aşırı saldırganlığa yol açtığı gözlemlenmiştir (Uğur, 1994: 65).

Saldırganlığı açıklayan biyolojik temelli yaklaşımlarda hormonların saldırganlığı etkilediği de öne sürülmüştür. Bu yaklaşıma göre endokrin sistemi saldırganlığı etkileyen diğer bir biyolojik faktördür. Endokrin sistem, sinir sistemi ile anatomik ve fizyolojik olarak çok yakın ilişki içerisinde. Endokrin sistem tarafından salgılanan bazı hormonların beynin işlevine etkisiyle birlikte, kas gelişimini ve buna bağlı olarak fiziksel büyümeyi etkileyerek, dolaylı bir şekilde saldırganlığa yol açtığı ifade edilmektedir. Özellikle erkeklik hormonu olan androjenin saldırganlık davranışları üzerinde önemli rol oynadığı ifade edilmiştir (Maccoby ve Jacklin, 1980: 977). Memeli hayvanların çoğunda olduğu gibi insanlarda da benzer bir şekilde erkeklerin dişilere göre daha saldırgan oldukları gözlemlenmektedir (Lore ve Schultz, 1996: 32). Örneğin, bazı hayvanların çiftleşme dönemlerinde androjen hormon düzeyinin yükselmesi, erkekler arasında saldırgan ve kavgacı davranışlara neden olmaktadır. Diğer taraftan farklı toplumsal sınıflarda bulunan bireylerin saldırganlığın farklı düzeylerini ve farklı türlerini kabul edilebilir saydıkları belirtilmektedir. Özellikle batı toplumlarında, erkek çocukların kızlardan daha çok fiziksel saldırganlığı kullandıklarını, kız çocukların ise, daha çok sözel saldırganlığı kullandıklarını vurgulamaktadırlar (Wenar, 1994: 45). Bununla birlikte sosyalleşme sürecinde olan kız ve erkeklerdeki hormonal farklılıkların yetişkinlik döneminde ortaya çıkan saldırganlığa sebep olup olmadığı konusunda yeterli veriler bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılara göre saldırganlık cinsiyet farklılıklarına dayanmaktan ziyade kadınların ve erkeklerin saldırganlığı algılayış biçimleriyle ilişkilidir. Eagly ve Steffen (1986: 315) erkeklerin fiziksel saldırganlığa daha yatkın olduklarını ve buna bağlı olarak acıyı ve yaralanmayı azaltma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Buradan çıkarılan sonuç erkeklerin, kadınlara oranla daha saldırgan olduğu şeklindedir. Ancak kültürler arası çalışmalar, insanlardaki cinsel tepkilerin hormon düzeyinden çok sosyal çevre tarafından belirlendiğini ortaya koymuştur (Bandura, 1973: 76).

Biyolojik temelli yaklaşım, soyut olmayan ve gözle görülebilen verileri içerdiğinden dolayı önemlidir. Bununla birlikte, saldırganlığın meydana gelişinde

etkili olan, bireyin zihinsel, duygusal ve sosyal süreçlerini göz ardı etmesi nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan temel yapı olarak göz önünde tutulurken, psikososyal değişkenler daha ön plana çıkmaktadır.

1.2.2. SALDIRGANLIĞIN İÇGÜDÜSEL TEMELİ

Saldırganlığı, içgüdü ve dürtü kuramlarına dayalı olarak açıklayan kuramcılar, saldırganlığı doğuştan getirilen ve insan doğasında yer alan bir özellik olarak ele almaktadır. Bu kuramcılara göre saldırgan davranışlar, diğer davranışlar gibi doğuştan var olan ve biyolojik olarak düzenlenmiş dürtü mekanizmasının içsel biçimde uyarılması sonucu ortaya çıkar. Freud tarafından geliştirilen psikanalitik yaklaşıma göre, insan davranışları iki temel içgüdü tarafından yönlendirilir. Bu iki temel içgüdü, biri yaşam diğeri ise ölüm içgüdüsü olarak adlandırılan eros ve thanatosdur. Freud, yaşam içgüdüsünün türevinin cinsellik, ölüm içgüdüsünün türevinin ise saldırganlık olduğunu savunur (Geçtan, 1993: 77). Freud (1930; akt: Brewer ve Crano, 1994: 324) bireylerin doğuştan saldırgan olduğunu çünkü bu konuda içgüdüsel bir mekanizmaya sahip olduğunu belirtmiştir. Freud (1930; akt: Brewer ve Crano, 1994: 324)’a göre “Bireyde saldırganlık eğilimi, içten gelir, bağımsız ve içgüdüselidir”. Freud’a göre bireyde bulunan ölüm içgüdüsü zarar veren, kontrol edilebilir ancak hiçbir zaman ortadan kaldırılamaz bir güçtür ve saldırganlığın temel kaynağıdır. Bu istek belli bir süre sonra dışa doğru ve başkalarına yönelik bir şekle dönüşür. Freud (1971; akt: Brewer ve Crano, 1994: 324)’a göre saldırganlık egonun içgüdüsüne bağlıdır ve tepkisel olarak ortaya çıkmaktadır. Egonun içgüdüleri her zaman için kendilerini koruma eğilimindedirler; bu yüzden bireysel hazzı engelleyen ve tehdit eden durumlarda ego tepki gösterir. Saldırganlıkta bu tepkilerden bir tanesidir.

Psikanalitik yaklaşımın öfke duygusu ile ilgili açıklamaları incelendiğinde bu yaklaşımın, öfke duygusunu saldırganlığın bir boyutu olarak ele aldığı görülmektedir. Psikanalitik yaklaşımda öfke duygusunun bu işlevi daha çok bu kuramın önemli kavramlarından biri olan boşalım (katarsis) kavramı balgamında ele alınmaktadır (Özmen, 2006: 43). Organizmada herhangi bir gereksinim hissedildiğinde bir gerilim ortaya çıkar. Bu gerilimin ortadan kaldırılması için organizma gerginlik öncesi duruma dönmek amacıyla harekete geçer. Organizmanın

önceki durumuna dönebilmesi için, bu gereksinim nedeniyle biriken enerjinin boşaltılması gerekir. Bu açıklamaları doğrultusunda Psikanalitik yaklaşıma göre, öfkenin ifade edilmesi bireyde biriken enerjinin yarattığı gerilimin azalmasına yol açacaktır. Dolayısıyla öfke, biriken bu enerjinin boşaltılmasının bir yolu olarak görülür. Biriken enerjinin ifade edilmesi bireyde bir boşalım (katarsis) ve rahatlama sağlayacaktır. Öfke, psikanalitik bakış açısıyla içgüdüsel bir güçtür. Psikanalitik yaklaşımda öfke duygusunun saldırganlık şeklinde ortaya konulması, organizmaya ait bir katarsis aracı olarak yorumlanmaktadır (Dykeman, 1995: 199; Mayne ve Ambrose, 1999: 358; Lulofs ve Chan, 2000: 44).

Psikanalistler, Lorenz ve Goldberg de dâhil olmak üzere, Freud'un saldırgan enerjinin birikmesini, katarsis kavramıyla bağlantılı olarak açıklamasını kabul etmektedirler (Tsai, 2000: 44). Tsai (2000: 44)'e göre, öfkenin ifade edilmeyerek bastırılması enerjinin içte tutulması içsel baskıyı yükseltirken, birey onu kontrolde tutmak için yoğun bir enerji harcar. Öfkenin bastırılması, birey için tehlikeli ve sağlıksız bir durum ortaya çıkarır. Psikanalitik yaklaşıma göre, öfkenin sürekli bir biçimde bastırılması psikolojik ve fizyolojik sağlığın bozulmasına yol açar. Psikanalitik yaklaşım öfkeyi, önemli ve ifade edilmesi gereken bir duygu olarak görür. Freud'un açıklamalarına paralel açıklamaları bulunan Lorenz (1966; akt: Brewer ve Crano, 1994: 321)'e göre insanda var olan saldırganlık, sürekli akan bir enerjinin beslediği bir içgüdüdür. Bu içgüdüde birikmiş olan enerjinin, belirli bir düzeye ulaştığında herhangi bir dış uyaran olmaksızın bir patlama biçiminde ortaya çıkma olasılığı da vardır (Tsai, 2000: 44).

Ancak psikanalitik yaklaşım içerisinde yer alan Adler, Horney, Fromm gibi bazı kuramcılar saldırganlığın doğuştan getirildiği konusunda farklı bir yaklaşım tarzı izlemişlerdir. Adler'in saldırganlık üzerine görüşleri Freud'un görüşlerinden oldukça farklıdır. Adler, saldırganlığı tüm ihtiyaçları gidermek için çaba gösteren bir içgüdü olarak ele alarak, saldırgan içgüdülerin birçok değişik şekilde yönlendirileceğini savunmuştur. Ayrıca Adler kültürün etkisiyle saldırgan dürtülerin çeşitli görünümde ortaya çıkabileceğini belirtmiştir (Brewer ve Crano, 1994: 315). Buss (1961: 45)'a göre Adler saldırgan davranışların her bireyde gözlemlenebilen bir davranış biçimi olduğunu ifade etmektedir. Normal bireylerde saldırganlık şekil değiştirir ve gizli biçimde ortaya çıkar. Nevrotik ve psikotiklerde

ise daha doğrudan ve şiddetli biçimlerde ortaya çıkar. Nevrotiklerin kendilerine zarar vermeye yönelik saldırganlıkları intihar biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Adler, ayrıca endişe ve kaygıyı bireyin kendine yönelik saldırganlığı olarak ele almıştır. Adler psikosomatik rahatsızlıkları saldırganlığın ve kızgınlık duygularının bir sonucu olarak ele alır (Aşkın, 1981: 40). Adler kuramının sonraki gelişim yıllarında, saldırganlığı bir dürtü olarak ele almaktan vazgeçmiş, bireyin engellenmeler, yerine getirilmeyen sorumluluklar karşısında başvurduğu akılcı olmayan davranış biçimleri olarak ele almıştır. Adler'e göre saldırganlık içgüdüleri çeşitli biçimlerde, başkasına ya da bireyin kendisine yönelik olabilir. Adler, şiddetli bir kavganın naif bir saldırganlık örneği olabileceğini savunurken, spor ve savaş içerisindeki davranışları da bir çeşit saldırganlık olarak nitelendirmiştir. Adler daha sonraki yazılarında saldırganlığa daha az önem vermiş, saldırganlığı içgüdüden çok, günlük yaşam engellerine karşı verilen doğal bir tepkinin sonucu olarak görmüştür (Buss, 1961: 45).

İnsandaki saldırganlığın her zaman zararlı olmayabileceğini vurgulayan Fromm ise, saldırganlığı zararlı ve zararsız olmak üzere iki çeşide ayırarak Freud'dan farklı bir görüş ileri sürmüştür. Fromm, canlıların kendilerini korumaya yönelik dürtüsel olarak doğalarında barındırdıkları saldırganlığın zararsız olduğunu ancak karaktere yerleşmiş ve insan arzularının bir sonucu olan saldırganlığın zarar verici boyutlara ulaştığını düşünmektedir. Böylesi tehlikeli saldırganlıkların öç ya da haz almaya yönelik sadistik (başkaları üzerinde kontrol sahibi olma arzusu) ya da mazoşist (başkalarının egemenliği altına girme arzusu) formlarda görülebileceğini ifade etmektedir (Fromm, 1982).

Jung, saldırganlıkla ilgili görüşlerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymamıştır. Jung, yaşam ve ölüm içgüdülerini libido diye isimlendirdiği tek bir içgüdü halinde ele almıştır. Jung'a göre bu içgüdü iki kutuplu olup ölüm-yaşam-nefret-sevgi şeklindeki içgüdülerdir. Jung'da libido, dinamik bir süreçtir. Yapıcı olmadığı zaman yıkıcı rolü oynar. Jung bu fonksiyonların birbirinden ayrıldıkları zaman, bilinçaltı düzeyine indiğini bu nedenle de zorunlu olarak tahrip edici olduğunu ifade etmiştir (Brewer ve Crano, 1994: 311).

1.2.3. SALDIRGANLIK VE ETYOLOJİK GÖRÜŞ

Saldırganlık davranışının dinamiklerini açıklamaya ilişkin bir diğer yaklaşımsa hayvanları doğal ortamlarında gözlemleyerek onlar hakkında daha fazla bilgiye ulaşmaya çalışan etyologlar tarafından savunulmaktadır. Etyologlar hayvanlardaki saldırganlığı açıklayarak insanlardaki saldırganlığı tanımlayacaklarını düşünmektedirler. Bu yaklaşımın öncülerinden Konrad Lorenz (1966: akt: Brewer ve Crano, 1994: 312)'e göre saldırganlık, canlıları hayatta tutmaya yönelik bir dürtüdür. En güçlüyü ayakta tutup, genç nesilleri koruyarak türlerin doğadaki dağılım dengesini sağlayan bir kuvvet olarak ön plana çıkmaktadır. Lorenz, doğadaki etobur hayvanların, birbirlerine zarar vermedikleri bir takım ritüel dövüşlerle bu enerjilerini boşaltabildiklerini, insanların ise etobur hayvanlar ailesine ait olmadıklarından söz konusu ritüel dövüşler gibi saldırganlığı bastıran koruma mekanizmalarına sahip olmadıklarını savunmaktadır. Lorenz (1966; akt: Brewer ve Crano, 1994: 312)'e göre hayvanlar aleminde saldırganlık hayatta kalabilmenin temel öncülüdür. Eğer bir hayvan beslenmesini ve çoğalmasını sağladığı yeri ve yavrularını korumak istiyorsa saldırgan olmalıdır. Bu tip saldırganlık adaptasyon göstergesidir ve organizmanın hayatta kalmasına yardımcı olur. Bu açıdan etyologlar saldırganlığın temelleri konusunda Freud'la aynı görüştedirler.

Etyolojik kuram, saldırgan davranışın biyolojik yapıya bağlı olduğunu savunur. Bu kuram saldırganlığı, gerek hayvanlarda gerekse insanlarda dış uyarıcılardan bağımsız, içgüdüsel enerji kaynağına sahip bir davranış olarak tanımlamaya çalışırken, saldırganlığın içgüdüsel bir gereksinim olduğunu ve alışılmış hedeflerin uzaklaştırılması durumunda hayvanların bu içgüdünün etkisiyle hazır buldukları herhangi bir hedefe saldırdıkları ifade etmektedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993: 74). Bu konuyla ilgili yapılan bir çalışmada farelerin yaşadıkları bölgeleri çok duyarlı algılarıyla parselledikleri ve bölgelerine bir yabancı varlığın girdiği durumlarda da saldırganlaştıkları gözlemlenmiştir. Eğer daha sonra yabancı bir fare grubun içine katılırsa, alfa fare, bu yabancıya saldırmaya başlamaktadır. Bu saldırı karşısında gruba yeni katılan farenin verdiği ilk tepki de kendini savunmak için saldırmak olmaktadır. Fakat gruba yeni katılan fare daha sonra saldırmayı bırakmakta ve türe özgü yenilgi pozisyonunu almaktadır. En sonunda ise, gruba yeni katılan fare diğer ev sahiplerine asla saldırmamaktadır (Maier ve diğ.,: 92).

İnsan saldırganlığını anlama konusunda etyolojik yaklaşımdan iki problem ortaya çıkmaktadır. Birincisi, insanlardaki saldırganlığı ortaya çıkaran uyaranların çeşitliliği konusundaki fikir ayrılıklarıdır. Başka bir deyişle hayvanları saldırganlaştıran uyaranlarla insanları saldırganlaştıran uyaranların kaçınılmaz bir şekilde yapısal olarak farklılıklar göstermesi çok normaldir. İkinci olarak Lorenz'in hayvanlarda gözlemlediği saldırganlık çeşitleri sınırlı ve alışkanlıktan ibarettir. İnsanların gösterdikleri saldırganlık davranışları ise çok çeşitlidir. İnsanların diğer insanları incitmek için kullandıkları çeşitli yollar etyolojik beklentilere uymamaktadır. Bu demek değildir ki biyoloji saldırganlıkta herhangi bir role sahiptir fakat insanlardaki saldırganlık davranışının çeşitliliği etyolojik teorilerle kolayca açıklanamayacak kadar karmaşıktır.

Sonuç olarak, saldırganlığın içsel bir enerji olarak ele alınmasına bağlı olarak bu yaklaşımın saldırgan davranışlara ilişkin bir diğer görüşü belirginleşmektedir. “Saldırganlık tıpkı hidrolik bir madde gibidir”, güdü uygun çıkış noktası bulana kadar yoğunlaşmakta ve daha sonra ortaya çıkmaktadır. Lorenz (1966; akt: Brewer ve Crano, 1994: 312)'e göre saldırganlık, toplumsal sistemin başlıca düzenleyicilerinden biridir ve türün doğasında vardır.

1.2.4. SALDIRGANLIK VE DAVRANIŞÇI GÖRÜŞ

Temeli psikanalitiğe dayanan kuramlarda saldırganlık doğuştan getirilen bir güdü olarak tanımlanırken davranışçı yaklaşım da bütün davranışlarda olduğu gibi, saldırganlığı da öğrenilmiş bir davranış olarak ele almaktadır. Davranışçı yaklaşım içerisinde farklı kuramcılar saldırganlığı engellenme ve pekiştirme kavramları aracılığıyla açıklamaya çalışmışlardır. Engellenme durumu, saldırganlık nedenleri arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Engellenmeye bağlı saldırganlık kuramı ilk olarak Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears (1939; akt: Brewer ve Crano, 1994: 324), tarafından tartışılmıştır. Bu kuramın oluşturulmasında psikanalitik yaklaşımdan da önemli ölçüde yararlanılmış, bununla beraber psikanalitik kuramdan farklı olarak Freud'un görüşlerini test edilebilir bir temele koyarak saldırganlığı açıklamışlardır. Saldırganlığı tanımlarken bireyin doğduğu andan itibaren bir ölüm içgüdüğü ya da saldırganlık dürtüsünü içselleştirdiği varsayımından hareket etmişler fakat bunları tam olarak kabul etmeyerek, doğuştan saldırgan olan bir insan doğası yerine

engellenme sonucu saldırganlık sergileyen bir insan görüşü ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşıma göre saldırganlık, her zaman için engellenmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Engellenme, bireyin belirlediği bir amaca ulaşamaması olarak istediği şeyi yapamamasıdır. Başka bir deyişle, saldırganlık dürtüsü, herhangi bir başka dürtünün doyurulmasının engellenmesi sonucu ortaya çıkabilir. Engelleme, bireyin çevresinden gelebileceği gibi, kendi içindeki çelişki ve çatışmalar sonucu da ortaya çıkabilir (Goldstein ve Carr, 1981: 53).

Dollard ve diğerleri (1939: akt: Brewer ve Crano, 1994: 324), saldırganlık için evrensel kabul ettikleri “Engellenme her zaman saldırganlığa yol açar. Saldırganlık engellenme karşısında gösterilen baskın tepkidir.”, varsayımını ortaya koymuşlardır. Bu açıdan bakıldığında her engellenme yaşantısından sonra hemen saldırgan tepkiler gelmesi gerekir. Ancak bunun derece ve biçim sorunu olduğu, bu varsayım ele alınırken bazı ilkelerin göz önüne alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Engellenmeye bağlı saldırganlık en popüler motivasyonel modellerden biridir. Bu model ilginç bir modeldir çünkü Freud’un güdülere ve kalıtım kuramlarına ve etyologların sosyal temelli görüşleriyle bağlantılıdır. Bu modelin temel özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. Engellenme saldırganlığa hazırlık sürecini oluşturur,
2. Saldırganlık engellenmenin kaçınılmaz bir sonucudur,
3. Bununla birlikte eğer saldırganlığın kaynağı çok güçlüyse, saldırganlık diğer hedefler üzerine yönlendirilebilir,
4. Saldırganlık engellenme sonucu meydana gelen gerilimi azaltır (katarsis) ve sonraki saldırganlık davranışları değişik özelliklere sahip olur (Dollard ve diğ., 1939; akt: Brewer ve Crano, 1994: 324). Bu sonuç Freud tarafından ortaya konan saldırganlık tanımıyla benzerlik göstermektedir.

Engellenme çok fazla sayıda sonucu ortaya çıkarır ve bunlardan sadece bir tanesi saldırganlıktır. Engellenme her zaman saldırganlık sonucunu doğurmaz; bununla beraber saldırganlık engellenmenin sonucu olduğu gibi bu iki kavram arasındaki bağ içsel ve içgüdüsel. İçsel engellenme-saldırganlık durumları ortaya çıktığında bu ikili bireyin sosyal davranışlarını geliştirmede önemli rol oynarlar. Bu içgüdüsel örüntü değişebilir ve öğrenme ile birlikte şekil değiştirebilir. Bu bakış

açısıyla davranışçı görüş içgüdü veya kalıtıma dayalı saldırganlık kuramlarıyla ve sonuç olarak sosyal temelli kuramlarla uyum göstermektedir.

Engellenme duygusunun oluşması, amaca çok yaklaşmışken daha da kolaydır. Engelleme nedeni beklenmedik bir nedense ya da kanun veya mantık dışıysa, engellenme duygusu daha da artmaktadır (Kulik ve Brown, 1979: 190). Her engellenme sonucunda saldırganlık ortaya çıkmayabilir (Miller, 1994: 156). Engellenmeye farklı tepkiler vermek olasıdır. Bireyin engellenmeye göstereceği tepki, kişilik yapısıyla, yaşantılarıyla, karşılaştığı olayla ilgili değer yargısıyla ve beklentileriyle çok yakından alakalıdır. Engellenmenin frekansı ve düzeyi de verilecek tepkiyi etkiler.

Engellenmenin etkisinin güçlülüğü ve ortaya çıkacak huzursuzluğun yoğunluğu arasında pozitif bir ilişki vardır. Saldırgan davranış doğrudan doğruya huzursuzluğun kaynağına yönelir. Eğer bu ve engellenirse, dolaylı saldırganlık ya da öznenin kendi kendine karşı giriştiği saldırganlık hareketleri görülmeye başlar. Kısaca saldırganlık, huzursuzluğun boşalma ve patlama şekli olarak kabul edilmiştir (Michaud, 1991: 98).

Birey, engellenmeler karşısında kendisini güçsüz görüyor ve içinde bulunduğu deneyimlerin yaratabileceği olası sonuçlardan korkuyorsa, engellenmenin doğuracağı sonucun kızgınlık olarak değil, korku ve kaçınma olabileceği de ifade edilmiştir. Berkowitz, engellenme ile saldırganlık arasına duygusal tepkileri de yerleştirmiştir. Bu kuramda engellenme ifadesi yerine tahrik edicilerin de kullanılabileceği öngörülmektedir. Böylece saldırganlık engellenme dışında başka öğelerce de ortaya çıkarılabilmektedir. Diğer bir deyişle Berkowitz saldırgan davranışların ortaya çıkışının yalnızca engellenmelere bağlı olmadığını vurgulamaktadır (Berkowitz 1965; akt: Brewer ve Crano, 1994: 323).

Dollard ve diğerleri (1939: akt: Brewer ve Crano, 1994: 324) engellenmeyi davranış sonrasında belirli bir zamanda tahrik edilen tepkinin ortaya çıkması olarak tanımlamışlardır. Başka bir deyişle, engellenme bir şeyin veya bir kimsenin herhangi bir girişimini engellemesiyle ortaya çıkar. Bu engellenme saldırganlığı amacımızın önemine bağlı olarak tetikler.

Brewer ve Crano (1994: 313), engellenme yaklaşımı ile saldırganlığı açıklamanın fazlaca popüler bir yaklaşım olmasının beraberinde bazı güçlükler

getirdiğini de vurgulamaktadır. Saldırganlık tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Hangi davranışın saldırganlığı içerdiği hangi davranışın saldırganlığı içermediğini belirtmek çok zordur. Aynı şekilde engellenme kavramının bir tanımının yapılması da o derece zorluklar içermektedir. Çünkü herhangi bir engellenme yaratan durum farklı şartlar altında ya da farklı bireyler üzerinde engellenme duygusu ortaya çıkarmayabilmektedir. Başka bir deyişle bu durum bireyden bireye farklılıklar göstermektedir. Bu sebepten araştırmacılar, deneysel araştırmalarda ele alınan durumların kurgusal olmasının özellikle engellenme kavramı üzerinde yanıltıcı sonuçlar çıkarabileceğini belirtmektedir. Yani deneysel araştırmalarda beklenen bir ödülün nedensiz yere verilmemesi ya da sözel olarak küçümseme sıklıkla kullanılan taktiklerdir. Başka bir deyişle, çalışmalarda ortaya atılan engellenme çeşitlerinde katılımcılar nedensiz engellenmeler ile karşı karşıya gelebilmektedirler. Engellenme sonucunda saldırganlık tepkisinin ortaya çıkıp çıkmamasını etkileyen en önemli faktörlerden biri de engellenmenin nedensiz olup olmadığıdır.

Sonuç olarak, engellenme kavramı üzerinde duran davranışçılar, engellenme sonucunda mutlaka bir saldırgan davranış gösterileceğini ancak bunun engellenmenin düzeyi ve frekansı ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca gösterilen tepkinin bireyi yeni engellenme durumlarına sokup sokmayacağı ile ilişkili olduğunu ve saldırgan tepkinin hemen ve doğrudan engellenme kaynağına yöneltilmeyebileceğini vurgulamışlardır. Engellenmeye bağlı saldırganlığa önemli bir ek de yer değiştirmeye bağlı saldırganlıktır. Başka bir deyişle saldırganlığın asıl kaynağına değil başka bir kişi veya şeye yönelmesi olarak da tanımlanmasıdır. Gerçek şu ki; her zaman saldırganlığımızı engellenmenin kaynağına yöneltmeyiz. Engellenmenin gerçek kaynağına yönlendirmediğimizde saldırganlığı kime yönlendiririz? Yer değiştirmeye bağlı saldırganlık görüşüne göre bu durumda saldırganlık ya benzer ya da yakın bir kaynağa yönlendirilmesiyle ortaya çıkar (Berkowitz ve Knurek, 1967: 365).

1.2.5. SALDIRGANLIK VE SOSYAL ÖĞRENME

Öğrenme kuramlarına göre, davranışlarımız, doğuştan getirdiğimiz türe özgü eğilimler ya da kalıtım yoluyla bize aktarılan kişisel özellikler tarafından şekillendirilir. İçgüdüsel gibi görünen davranışlarımız da dahil tüm davranışlarımız, aslında, çevresel uyarıcılara verilen tepkiler sonucu gerçekleşen öğrenmelerin ürünüdür. Saldırgan davranışların öğrenme yoluyla kazanıldığı savı tüm öğrenme kuramlarında gizil olarak bulunmakla birlikte, bu tür davranışlar üzerinde özellikle duran tek kuramcı sosyal öğrenme kuramının öncülüğünü yapan Bandura'dır (Çetinkaya, 1991: 30). Sosyal öğrenme kuramı, bilişsel öğrenme kuramı ile analitik davranışçı kuramın birleştirilmesiyle ortaya çıkmış bir çeşit orta yol kuramıdır (Korkmaz, 2003: 65). Özbay'a (2003: 33) göre, Bandura bu kuramı geliştirirken Miller ve Dollard'ın (1941; akt: Brewer ve Crano, 1994: 320) sosyal öğrenme ve taklit etmeyle ilgili yayınlarından çok etkilenmiştir. Miller ve Dollard'a (1941; akt: Brewer ve Crano, 1994: 320) göre yeni davranışlar, başkalarının davranışlarını gözlemleme ve onları taklit etme yoluyla deneme-yanılmadan daha hızlı ve etkili bir şekilde öğrenilebilirler. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramında da gözlemleyerek öğrenme, sosyal öğrenmenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ancak Bandura, taklit etme yerine model alma kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bandura'ya göre gözlemleyerek öğrenme, bir kişinin diğer kişilerin etkinliklerini basit olarak taklit etmesi değil, kişinin çevresindeki olayları bilişsel olarak işlemesiyle kazanılan bir bilgidir (Senemoğlu, 1997: 21). Buna göre sosyal öğrenmeyi davranışçı öğrenme kuramlarından ayıran en bariz farklar şu şekilde ortaya konulmuştur (Lefton, 1990: 45):

1. Davranışlar öğrenilir fakat hemen gösterilmeyebilir. Gözlem sonunda kazanılan davranışların hemen gösterilmesi gerekmemektedir. Birey kazandığı davranışları daha sonraki yaşantılarında sergileyebilir.
2. Öğrenme her zaman pekiştirece bağlı değildir.
3. İnsan uyarıcıya karşı tepki veren pasif bir organizma değildir.

Bandura'ya (1973: 76) göre gözlem yoluyla öğrenme, gelişimsel sürecin merkezinde yer alır. Gözlem yoluyla öğrenme, diğer insanların davranışlarının gözlenmesi ve bilişsel olarak işlenmesiyle sonuçlanan bir öğrenmedir (Shaffer, 1999: 87). Crain'e (2000: 75) göre "insanlar çok değişik modelleri gözlemleyerek yeni

şeyler öğrenebilirler, bu modeller sadece canlı modeller değil aynı zamanda televizyonda seyredilen veya bir kitapta okunan sembolik modeller de olabilir”. Çocuklar bu açıdan yetişkinlerden farklılık göstermezler. Onlar da diğer insanlar gibi ebeveynlerinin davranışlarını gözleyerek yeni beceriler öğrenir ve geliştirirler.

Bandura (1973: 77), sosyal öğrenme yaklaşımında, saldırganlığın da insanların hayatlarında yaşantılarla elde ettiği diğer karmaşık sosyal davranışlar gibi öğrenildiğini belirtmektedir. Doğrudan veya dolaylı yollarla, 1) hangi guruplara veya kişilere daha kolay saldırganca davranılabileceği, 2) başkalarının ne tür davranışlarının saldırgan tepki gerektirdiği, 3) hangi durum veya bağlamların saldırganlık için uygun ve ya uygunsuz olacağı öğrenilir. Bir bireyin, belli bir durumda saldırganca davranışlarda bulunup bulunmayacağı birçok etkene bağlıdır. Bireyin yaşantıları, engellenme, silah gibi saldırganlığı uyaran bazı etkenler, bireyin saldırganlıkla ilgili düşünceleri ve algısı, sosyal ve çevresel birtakım değişkenler bu etkenlerdendir.

Sosyal Öğrenme Kuramcıları, saldırgan davranışları çevresel faktörlerle açıklamakta, bunda da model alma ve pekiştirme-cezalandırma süreçlerinin önemli olduğunu savunmaktadırlar. Sosyal öğrenmecilere göre insanlarda görülen saldırganlık davranışı hayvanlardan farklıdır, çünkü insanların saldırgan davranışlarında öğrenmenin rolü büyüktür. Bu yaklaşıma göre bir birey kendi dışındakileri gözlemleyerek sadece yeni davranışlar öğrenmekle kalmaz, bununla birlikte saldırgan davranışlara başvurma ya da böyle davranışlardan kaçınmanın uygun olduğu zaman ve ortamları da öğrenir. Bu süreç içinde dolaylı sonuçlar ve modelin statüsü gibi iki değişkenin önemli olduğu görülmüştür. Dolaylı sonuçlar, modelin davranışı sonucunda ödüllendirilmesi ya da cezalandırılmasıdır. Çocuklar saldırgan davranışları gözlem ve taklit yoluyla öğrenirler, bu öğrenmede üç çevresel etkinlik kaynak oluşturur. Bunlar, ailevi etkinlikler, kültürel etkinlikler ve sembolik modellerdir.

Çocukların davranışlarının en çok anne babaları tarafından pekiştirilip cezalandırıldığı göz önüne alındığında bu kurama göre saldırganlık davranışlarının gelişiminde anne-baba tutumlarının etkisi önem kazanmaktadır (Tuzgöl, 1998: 33). Birey yaşamının ilk yıllarında, temel modeller olarak ebeveynlerini almaktadır. Bu nedenle çocuğun saldırganlık içeren davranışlar geliştirip geliştirmemesinde ana

baba tutumları, ebeveynlerin saldırganlığa yönelik tutumları, çocuklarına uyguladıkları disiplin oldukça önemli olabilmektedir. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren karşılaştıkları modellerden bazı davranışları öğrenmektedirler. Bu dönemde anne-baba gibi güçlü modellerin davranışları çocuk tarafından taklit edilmektedir. Ayrıca, çocuğun bazı davranışları pekiştirilmekte, bazı davranışları ise cezalandırılmaktadır. Pekiştirilen davranışlar çocuğun bilişsel süreçlerinde işlenmekte ve kişilik yapısında belli bir süreklilik kazandırılmaktadır (Nelson-Jones, 1982: 87). Bandura, bu öğrenme sürecinde model alma ve pekiştirecin çok önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Öğrenme sürecinde pekiştireç, bir davranışın sonraki zamanlarda tekrarlanma olasılığını artıran uyarıcı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık, modelin davranışları gözlemlenerek oluşmakta ve pekiştireçlerin etkisiyle sürdürülmektedir. Diğer insanlarla ilişkilerinde saldırganlığı sık kullanan anne-babalar çocuğun saldırganlığı öğrenmesini sağlamaktadır. Çocuğa saldırgan bir şekilde davranan ve fiziksel cezalar veren anne-babalar, öğretmenler ve arkadaşlar çocuğun saldırgan davranışları için güçlü bir model işlevi görmektedirler. Bandura, anne-babaların arkadaşlarına saldırgan davrandığı için çocuklarını cezalandırdığında, çocuğun aynı davranışı göstermekten çekineceğini düşündüklerini ifade etmektedir. Bununla beraber, çocuğun verilen bu cezadan saldırganlığı da öğrendiğini vurgulamaktadır (Gander ve Gardiner, 1998: 44). İlk çocukluk çağını terk edip okul çağına gelen çocuklar için öğretmenler anne-babadan daha güçlü bir rol modeli oluşturmaktadırlar.

Bandura (1965: 592)'ya göre, çocuklar saldırganlığı çevresindeki ve televizyondaki modelleri gözleyerek öğrenmektedir. Martin ve Greenwood (2000: 22)'a göre, çocuğu uzaktan gözlemleyen ve problemleri saldırganlık dışında kalan yollarla çözen model eksikliği, çocukta saldırgan davranışları ortaya çıkaran nedenlerin başında gelmektedir. Ergenlik dönemi ile birlikte çocuğun yaşamında daha önemli bir etkisi olan akran grupları, sosyalleşme açısından önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Bu dönemde medyada takip edilen rol modelleri de ergenler için model olmaktadır. Lines (2001: 292), medya figürlerinin, hayatlarında sergiledikleri davranışlarının gündelik yaşama aktarılmasında televizyonun çok önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir. Bazı ergenler bu gruplara uyum sağlamak için saldırgan davranışlar göstermektedir (Martin ve Greenwood, 2000: 22).

Bandura'ya göre, çocuklar her modeli aynı oranda taklit etmemekte ya da model almamaktadır. Modelin güçlü, başarılı, toplum tarafından sevilen kişiler olmaları ve medyada fazlaca görülmesi ölçüsünde, çocuk tarafından taklit edilmekte ya da model alınmaktadır. Bandura, araçsal ve gözlemsel öğrenmelerin birbirinden bağımsız süreçler değil birbirini tamamlayan süreçler olduğunu vurgulamaktadır. Gözleyen konumundaki kişi modelin davranışlarını doğrudan doğruya taklit etmez. Çevresindeki birçok farklı modeli birbiri ile karşılaştırarak, kendine özgü biçimde içselleştirerek, model almaktadır. Bu karmaşık süreçte bir davranışın model alınmasında, modelin değeri ve gücü, ödül ve ceza kavramları etkilidir. Daha sonra yaşamının ilerleyen yıllarında bu modeller arasına öğretmen, akrabalar gibi diğer yetişkinler ile çocuğun yaşlıları katılmaktadır.

Saldırganlığın, nasıl geliştiğini ve nasıl öğrenildiği konusunu açıklamaya çalışan sosyal öğrenmeciler (Bandura, 1986: 51; Bandura ve Walters, 1965: 53), saldırganlığın öğrenilmesinde iki temel süreç üzerinde durmaktadır. Onlara göre çocukların saldırgan davranışları hem gözlem yoluyla hem de araçsal öğrenme yoluyla öğrenilmektedir. Araçsal ve gözleme dayalı öğrenmenin saldırganlığın oluşumundaki etkilerinin yanı sıra, Berkowitz'in ileri sürdüğü bilişsel çağrışım ilkesi de önemli bir yaklaşımdır. Buna göre saldırganlık içeren davranışlar, kendileri ile aralarında çağrışımsal bağların bulunduğu başka saldırganlık içeren düşünce, duygu ya da bastırılmış davranışları çağrıştırarak ortaya çıkmalarına neden olabilirler. Örneğin televizyondaki bir dizi, film, bir spor müsabakası, saldırganlık ve şiddeti çağrıştırarak, farklı alanlarda, farklı saldırganlık tepkilerine neden olabilir (Berkowitz, 1962: 61).

Bu yaklaşımın kuramcıları, saldırganlığı bireyin içinde olan bir kişilik değişkeni olarak görürler. Bu durum hem sürekli hem de etkileyici bir değişken olarak insan hayatı boyunca onunla birlikte hareket etmektedir. Böylece sadece insanın yaşadığı çevreden kaynaklanan etkileşimler temel alınarak insan davranışlarının açıklanması pek de sağlam temellere dayandırılmaz. Yaşanılan çevre ve yaşantılar vasıtasıyla elde edilen bilgilerin birey tarafından nasıl kullanılacağı ve davranışları nasıl etkileyeceği de önemlidir. Bireyin, kendi içinde bir haz hissetmesi, gerilimden kurtarılması da saldırgan davranışları etkileyen niteliklerindendir (Bandura, 1973: 77). Bundan dolayı saldırgan davranışlar

sergileyen bireyin bulunduğu çevreden gelebilecek tepkilerle birlikte kendi tepkilerini de göz önünde bulundurması çok önemlidir.

Saldırganlığın ortaya çıkışını içsel öğeler yerine zaman içinde nitelikleri değişen toplumsal değişkenlere bağlayan sosyal öğrenme kuramı, bireyler arası yaygın saldırgan davranışların azaltılması konusunda, araştırma bulgularına dayanarak daha iyimser bir görüş ileri sürmüştür. Sonuç olarak sosyal öğrenme kuramı saldırganlığı model almaya, pekiştirmeye ve cezaya bağlamaktadır. İçgüdü kuramının aksine saldırganlığı kaçınılmaz ve insan doğasının gereği bir davranış olarak görmemektedir. Temelde doğası iyi bir insan görüşü üzerinde, daha iyimser bir yaklaşımla saldırganlığı çevrenin bir sonucu olarak görüp, değiştirilebilir ve önlenabilir bir davranış olarak ele almaktadır.

Bilişsel kuramcılara göre, saldırgan modeller, bilişsel öğrenme yoluyla, yeni saldırgan davranış kalıplarının öğrenilmesini sağlar. Ayrıca, modelin saldırgan davranışlarının ödüllendirilmesi halinde dolaylı pekiştirme yoluyla bu tür davranışların taklit edilme olasılıkları artar. Özellikle arada bir pekiştirme programları uygulanırsa bu tür davranışların oluş sıklığı da çoğalır. Böyle durumlarda, saldırganlık oldukça yerleşik bir davranış kalıbı haline gelerek söndürülmesi güçleşir. Ayrıca, var olan toplum yapılarında erkeklerin atılgan ve saldırgan olarak, kızların ise bunun tam tersi olarak yetiştirilmelerine önem verilmektedir. Toplumsallaşma sürecinde erkekler rekabetçi ve saldırgan kişilik özelliklerine kızlara oranla daha yüksek bir düzeyde sahip olmaktadır (Steinberg, 1993: 87).

Sosyal öğrenme yaklaşımı konusunda, çevresel uyaranların da saldırganlığı ortaya çıkarmada etken bir rol oynadığı yapılan bazı araştırmalarla ortaya konmuştur. Çevresel uyarıcılar herkeste aynı etkiye sahip olmasalar da genelde stres yaratan belli uyarıcılardır. Özellikle gürültü, sıcaklık, hava kirliliği fiziksel stres yaratan uyarıcılardır. Gürültünün sıkıntı verici ve engellenmeye karşı hoşgörüyü azaltıcı etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Aşırı sıcaklığın antisosyal davranışları artırıcı etkisinden söz edilmektedir (Berkowitz, 1993: 43).

Sonuç olarak sosyal öğrenme kuramının saldırganlığın anlaşılması ve açıklanmasına önemli katkıları olduğu açıktır. Kuram her şeyden önce, saldırganlığın nedenlerini pekiştirme ve taklit yoluyla öğrenme gibi test edilebilir kavramlarla

açıklamaktadır. Ayrıca, saldırgan davranışların öğrenme yoluyla kazanıldığını savunduğu için, bu tür davranışlar açısından gözlenen bireysel farklılıkları da bu kuram çerçevesinde kolayca açıklamak mümkündür. Diğer yandan, içgüdü kuramları ile karşılaştırıldığında, sosyal öğrenme kuramı saldırganlığın önlenmesi ya da kontrol edilmesi konusunda daha iyimser bir tablo ortaya koymaktadır. Çünkü saldırgan davranışların öğrenildiğini kabul etmek, aynı zamanda bu davranışların kazanılmasının engellenebileceğini ve kazanılmış olan davranışların söndürülebileceğini kabul etmek anlamına gelmektedir (Çetinkaya, 1991: 35).

1.2.6. SALDIRGANLIK VE CİNSİYET FAKTÖRÜ

Saldırganlığın ortaya çıkış sebeplerinden birisi de cinsiyet farklılıklarıdır (Hetherington ve Parke, 1986; Wenar, 1994). Batı toplumlarında, erkek çocukların kızlardan daha çok fiziksel saldırganlığı, kız çocukların ise, daha çok sözel saldırganlığı kullandıklarını vurgulanmaktadır (Hetherington ve Parke, 1986: 48; Wenar, 1994: 48). Soykan (1993: 25), bazı durumlarda kadınların da fiziksel şiddet kullandıklarını, fakat daha çok küfür gibi sözel şiddete başvurduklarını ve bu küfürlerin erkeklerin erkeklik gururlarını aşağılayan sözler içerdiğini belirtmektedir. Örneğin Afrika'daki bazı yerli topluluklar, özellikle kız çocuklar büyüyünce kendi ayakları üzerinde durabilsinler diye, çocuklarını otoriter ve saldırgan yetiştirmektedirler (Teber, 1990: 34). Günümüz toplumlarında erkekler saldırganlığı içselleştirerek toplumsallaşmaktadırlar. Böylece saldırganlık, atılganlık, rekabet gibi bir takım özellikler erkeklere atfedilmekte ve erkekler saldırgan davranışlara daha yoğun bir biçimde yönlenebilmektedirler (Bandura, Ross ve Ross, 1961: 581). Buna ek olarak baba figürünün de yukarıda anlatılanlarla bağlantısı olduğu yapılan çalışmalarla saptanmıştır. Bradburn (1963: 466) yaptığı araştırmada, toplumlarda erkek egemenliğinin baskın olduğunu ve ailedeki baskının çoğunlukla babadan geldiğini, babaların katı, daima baskı kuran, otokratik kişilik tiplerini yansıttığını ortaya koymaktadır. Babanın sert ve aşırı otoriter baskısı, çocukta uyumsuz davranışların gelişmesine yol açabilmektedir.

Cinsiyet ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik çalışmalar erkeklerin dış etkenlerden kadınlara nazaran daha fazla etkilendiklerini göstermiştir

(Comstock ve diğ., 1978: 31). Bu durum, erkekler ve kadınların saldırganlığı ifade ediş biçimlerinde farklılaşma eğilimi – erkeklerin tipik olarak daha doğrudan, kadınların da yine tipik olarak daha dolaylı olduğunu- dikkate alındığına anlam kazanmaktadır (Bjorkqvist, 1994: 182). Sosyal öğrenme kuramı da böylesine bir beklentiyi desteklemektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre modelin cinsiyeti ve izleyici etkileşim içerisinde (Bandura, 1965: 592, 1973: 69; Bandura, Ross ve Ross, 1963a: 9, 1963b: 604). Erkek çocuklar için erkekler daha etkili model oluşturmakta iken kız çocukları için erkek ve bayan modeller hemen hemen eşit derecede etkili olmaktadır.

Kopper ve Epperson (1996: 162) saldırganlık, cinsiyet, cinsiyet rolü ve depresyon ilişkisini araştırmışlardır. Araştırmada cinsiyetin öfkenin bastırılması ile ilişkili olmadığı, saldırganlığın dışa vurumu ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Buna göre kadınsı cinsel rol saldırganlığın dışa vurumu ile negatif, kontrol etme ile pozitif ilişkilidir. Erkeksi cinsel rol ise, saldırganlığın dışa vurumu ile pozitif, kontrol etme ile negatif ilişkili bulunmuştur. Öfkeyi bastırma hem kadın hem erkek için depresyon, bağımlılık, suçluluk, çatışmadan kaçınma ile pozitif; girişkenlik ve uyum ile negatif ilişkilidir. Bir başka çalışmada Campbell ve Muncer (1994: 33)’a göre; kadınlar, aşırı stres ve benlik kontrolü kaybı karşısında saldırgan davranışlara yönelirler, erkekler sıklıkla diğerlerinin kontrolünü elde etmek, kendilerine güven sağlamak için saldırgan davranırlar. Erkekler daha çok pozitif araçsal saldırganlık gösterirler, kadınlar ise daha çok dolaylı saldırganlık gösterirler. Ayrıca kadınlar saldırgan davranışlar gösterdikten sonra, kendilerini erkeklerden daha fazla suçlu hissederler.

Cinsiyet konusu ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi tanımlamak için yukarıda bahsedilen araştırmaların dışında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birinde Scharf (2000: 47), saldırganlığın cinsiyete göre farklılıkları tespit etmek amacıyla 129 lise öğrencisinden oluşan örneklem üzerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonunda, sözel saldırganlığın cinsiyete göre bir farklılık göstermediği, fiziksel saldırganlığın ise erkekler tarafından daha çok kullanıldığı bulunmuştur. Ayrıca, saldırgan sözcüklerin problem çözmek için strateji gereği kullanıldığı tespit edilmiştir. Tuzgöl (2000: 37) tarafından saldırganlık düzeyi üzerinde cinsiyetin etkisi

anlamalı bulunmuştur. Bununla beraber, okul türünün saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisinin anlamalı olduğu saptanmıştır.

1.2.7. SALDIRGANLIK VE GELİR DÜZEYİ FAKTÖRÜ

Ailenin gelir seviyesinin saldırganlık düzeyine temel etkisinin anlamalı olduğu tespit edilmiştir. Gelir düzeyi daha önce de bahsedildiği gibi saldırganlığın ortaya çıkış nedenlerinden bir tanesidir. Gelir düzeyine göre bakıldığında ise, yüksek gelir grubuna mensup ergenlerin öfkelerini daha çok dışa vurdukları bulunmuştur. Ebeveyn eğitim durumuna göre bakıldığında, annesi ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olan ergenlerin öfkelerini daha çok dışa vurdukları; babanın eğitim durumuna göre bakıldığında ise, babaları ilköğretim mezunu olan ergenlerin öfkelerini daha çok içte tuttukları sonucuna ulaşılmıştır (Baygöl, 1997: 38). Bu konuyla ilgili yapılan çalışmada Kısaç (1997: 36) öğrencilerin gelir düzeyi yükseldikçe öfkelerini daha çok dışarıya yansıttıklarını bulmuştur. Ayrıca erkek öğrencilerin öfkelerini daha çok tutma eğiliminde oldukları saptanmıştır. Ailelerin sosyo ekonomik düzeyleri bireylerin saldırganlık düzeylerine doğrudan etkilemektedir. Bununla beraber ailenin çocuklar üzerinde bazı etkileri de kaçınılmazdır. Ailenin sosyo-ekonomik koşulları aile bireylerinin ruh sağlığını etkilediği gibi, ebeveynlerin çocuklarına karşı geliştirdikleri tutumları da etkilemektedir. Çocuğun annesini kaybetmesine sosyo-ekonomik düzeyden kaynaklanan olumsuz yaşam koşulları da eklenince çocuk geliştirmiş olduğu bazı davranış problemlerini daha ağır şekilde yaşamakta dolayısıyla saldırgan davranışlar ortaya koyabilmektedir (Başar, 1996: 54). Ayrıca ekonomik ve eğitsel yönden yoksun bir çevreden gelen çocukların zengin bir aile çevresinden gelen çocuklardan daha saldırgan olmaları, bu çocukların sahip oldukları eşyalara düşkünlük derecelerinin diğerlerinden ileri olması ve bu konularda daha çok çatışmaya girmeleri ile açıklanmaktadır (Jersild, 1979: 55).

Diğer bir bakış açısı da ekonomik düzeyin yükselmesiyle ebeveynlerin çocuklarıyla daha fazla ilgilendikleridir. Uluğtekin (1976: 42) tarafından anne-baba davranışları ile çocuğun saldırganlık ve bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe anne-babaların daha fazla

kontrol edici oldukları, çocuklarıyla daha sağlıklı ilişki kurdukları dolayısıyla çocukların daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdiği ortaya konulmuştur.

Hatunoğlu (1994: 44) sosyo-ekonomik durum ile bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını araştırdığı çalışması sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylerin, üst sosyo-ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimleri gösterdiklerini saptamıştır. Kızıltan (1984: 46) tarafından yapılan bir araştırmada ise çocukların ailelerinin nitelikleri, sosyo-ekonomik düzeyleri ve davranış özellikleri incelenmiş ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların ekonomik yetersizlikler, eğitim, eğlence, iş vb. konulardaki olanaksızlıklar nedeniyle uyum bozukluklarına sahip oldukları saptanmıştır.

1.2.8. SALDIRGANLIK VE EĞİTİM DÜZEYİ FAKTÖRÜ

Saldırganlık ile ilişkili olarak ele alınan bir başka değişken ise eğitim düzeyidir. Saldırganlığın, eğitim düzeyi ile olan ilişkisi hakkında Adalet Bakanlığı'nın istatistik tablolarının incelenmesi sonucunda bir fikir elde edilebilmektedir. Örneğin 1993 istatistik tabloları incelendiğinde, 'adam öldürme' saldırganlığın en yoğun biçimlerinden biri olarak ele alınırsa, "adam öldürme" suçundan hükümlü bulunan 2410 kişiden 1784'ünün ilköğretim mezunu, 195'inin ortaokul dengi meslek okulu, 119'unun lise ve dengi meslek okulu ve 17'sinin de fakülte, yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir (Eken, 1996: 408). Yapılan bir başka çalışmada eğitim düzeyleri düşük, çoğu ev hanımı, çalışmayan ve yoksulluk sınırında yaşayan ve eşleri ile şiddete dayalı ilişkiler içinde olan anneler ve çocukları konu edilmiştir. Bu veriler, örnekleme alınan öğrenci annelerinin çocuk istismarı ve ihmalinde risk etkenleri olarak kabul edilen birçok ölçütü birlikte taşıdığını göstermektedir (Sezer, 2007: 211).

Eğitim düzeyi yüksek bir baba çocuğuna daha farklı yaklaşmaktadır. Geleneksel tutumlardan uzaklaşıp çocuğuna daha yakın olmaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım çocuğun babasıyla pek çok şey paylaşmasına neden olmaktadır. Eğitim, insandaki saldırganlık duygularının engellenmesine ve daha ince duygulu bireyler olmalarına yardımcı olmaktadır (Babaroğlu, 1995: 39). Başka bir çalışma bu bulguyu

desteklemektedir. Güneysu (1986: 67)'nin yaptığı çalışma sonucuna göre babaların eğitim düzeyi yükseldikçe çocuğa karşı sevgi gösterme artmakta, cezalandırma ise azalmakta dolayısıyla çocuklar sağlıklı davranışlar geliştirmektedirler.

Sonuç olarak Fray ve Mark (1987: 107) eğitim seviyesi düşük anne ve babaların çocuklarıyla sağlıklı ilişki kuramadıkları, dolayısıyla saldırgan bireyler yetiştirdiklerini vurgulamaktadırlar.

BÖLÜM II

SALDIRGANLIK VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

2. 1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ İŞLEV VE ETKİLERİ

İletişim içinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli öğelerinden birisidir. Birçok bilim adamına göre içerisinde bulunduğumuz yüzyıl iletişim ve teknoloji yüzyılı olarak tanımlanmaktadır. İletişim en genel şekliyle “iki birim arasındaki birbirine ilişkin mesaj alışverişi” olarak tanımlanmaktadır (Cüceloğlu, 2000). Belirli bir sosyal çevre içerisinde yaşayan insanlar farkında olsunlar ya da olmasınlar hareket etmek veya bir şey söylemek kadar, susarak ya da hareket etmeyerek de iletişim içinde bulunmaktadırlar (Cüceloğlu, 2000: 68). İletişimdeki en önemli unsur “paylaşmak” olduğundan, iletişim çift yönlü ilişkiler sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her türlü bilgi, duygu ve düşüncelerin paylaşılması anlamına gelen iletişim sayesinde bireyler, gerek kendilerini gerekse çevrelerini etkilemeye ve değiştirmeye çalışmaktadırlar.

İletişim; bir kimsenin düşünmesi, duygulanması, kişisel ihtiyaçlarının farkına varması, iç gözlem yapması, rüya görerek kendi içinden sorular sorarak bunlara cevap araması (Dökmen, 2003: 21) anlamındaki kişisel iletişim; gerçekleştiği insanlar arası aynı mekanın paylaşılması, fiziki bir yakınlığın olması; çift yönlü karşılıklı bir mesaj alış verişinin olması; bu mesaj alışverişinin sözlü veya sözsüz olabilmesi şeklinde üç ölçüt gerektiren (Işık, 2000: 35); yazılı-basılı, göze ve kulağa hitap eden (görsel-işitsel), imaj yaratmaya yönelik diğer araçlar sayesinde yapılan (Gürüz, 1993: 33) kitle iletişimi olarak kendi içinde gruplara ayrılmaktadır.

Kitle iletişimi, bir örgütsel yapının radyo ve televizyon vb. araçlar aracılığıyla hazırladığı ürünle potansiyel olarak var olan kitlelerle ilişki kurması şeklinde tanımlanabilir (Erdoğan ve Alemdar, 2002: 19). Kitle iletişimi her türden sözlü, yazılı, basılı, görsel metin ve imgeleri içeren çok geniş iletişim araçlarını kapsayan bir kavramdır. Bu kavramın içine gazeteler, dergiler, kitaplar, broşürler gibi basılı, televizyon, sinema gibi görsel-işitsel ve radyo gibi işitsel kitle iletişim araçları girmektedir. Günümüzde bu kavrama internet, billboard benzeri yenileri de eklenmiştir (Nalçaoğlu 2003: 44).

Bireyler dünyada olup bitenleri kitle iletişim araçları ile öğrenmekte yani güncel tanım olarak “medya” bireylerin bilgi alışını sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının ürünleri hem fiziksel anlamda hem de bireye maliyetinin oldukça az olması nedeniyle parasal anlamda halkın çoğunluğunca kolayca elde edilebilmektedir. Bu nedenle medya bireylerin bilgi, kanaat, tutum, duygu ve davranışları üzerinde büyük oranda bir etkileme gücüne sahiptir. Yalnızca bireyler değil, onların yanı sıra toplumsal gruplar, organizasyonlar, toplumsal kurumlar, kısacası bütün toplum ve kültür medyanın gücünün etkileme alanının sınırları içindedir. Günümüzde ailenin, okulun, caminin ve diğer toplum kurumlarının yerini medya araçları almıştır. Kitle iletişim araçlarının bu duruma bağlı olarak en önemli işlevi, bilgilendirmeye birlikte kamuoyu oluşturma ve eğitmedir. Çünkü kitle iletişim araçları kitlelere ulaşabilme, istenilen mesajı verebilme, etkileyebilme, bundan dolayı bir iktidarı, gücü kullanabilme, paylaşma, bu gücü rakiplerine, siyasi erke karşı gerektiğinde bir savunma ve saldırı gücü olarak kullanma olanağına sahiptir (Sönmez, 2003: 30). Klapper, kitle iletişim araçlarının toplumu değiştirme doğrultusundaki etkilerini 3 ana kategoride ele almıştır (Barrett ve Braham, 1995; akt: McQuail, 2000: 87):

1. Değiştirip dönüştürme,
2. Önemsiz değişiklikler yapma,
3. Kuvvetlendirme.

Kamuya, kitlelere yönelik ileti üretimi ve dağıtımının kurumsallaşmış biçimlerini anlatan kitle iletişiminin (Özdemir, 1998: 33) tüketimi öncelikle ekonomik bir işlevi hatırlatmasına rağmen bu durum toplumsal, bilimsel, psikolojik, siyasal alanda birçok şekil verme işlevini de yerine getirmektedir (Avcı, 1999: 182).

Kitle iletişim araçları yansıttığı şeylerin oluşumunda ve yapılanmasında etkin bir rol oynamaktadır (Storey, 2000. 11). Kitle iletişim araçlarının üstü kapalı olarak mesajlarında taşımış olduğu anlamlar ve bu anlamlarda ifade bulan ideoloji, medyanın söylem oluşturmada bağlı bulundukları teknikler ve de anlam üzerindeki egemenliğini ifade etmektedir (Güneş, 2001: 41). Medya rahat bir biçimde istediği imajı oluşturabilmektedir. İmaj yaratmak, görüntü eşliğinde kişi ile ilgili düşüncelerin oluşmasına yardım etmek, kişiye marka kazandırma anlamını taşıyan

imagoloji kavramından hareket ederken etkin medyalar, medyatik olmak adına dışarıdan yapılan bir makyaj gibi iletişim sürecine medya maskesini monte eder ve bir ölçüde gerçekliğini kuşatıp; doğallığını ortadan kaldırır. Böylece medyanın istediği görüntü ortaya çıkar (Rigel, 1994: 49).

McQuail, medyanın etkilerinin türlerini, zaman ve kasıtlılık kriterleri doğrultusunda 4 ana başlık altında incelemiş ve medyanın etkileri konusunda aşağıda yer alan şemayı ortaya koymuştur (McQuail, 2000: 95):

Şema 1: Medya Etkilerinin Türleri

Bu figürden hareketle medyanın etkileri 4 ana başlık altında toplanabilir:

1. Uzun süreli ve önceden düşünülp tasarlanmış etkiler,
2. Uzun süreli fakat kasıtlı olmayan etkiler,
3. Kısa süreli ve önceden düşünülp tasarlanmış etkiler,
4. Kısa süreli fakat kasıtlı olmayan etkiler

Daniel Katz, Graeme Burton ve Denis McQuail'e göre medyanın beş temel işlevi vardır (akt. Özdemir 1998: 55). Bunlar;

√ **Bilgilendirme:** İçinde yaşadığımız toplumda ve üzerinde yaşadığımız dünyada olup biten olaylar hakkında bize verdiği enformasyonla, kendimiz, çevremiz, ülkemiz, dünyamız hakkında bir vizyon oluşturmamızı sağlamaktadır.

√ **Kültürel devamlılık:** Kültürel tarih, gelenek, görenek, inanç benzeri toplumsal değerleri aktararak, geçmiş kuşaklarla bağlantımızı kurarak kültürel devamlılığı sağlamaktadır.

√ **Toplumsallaştırma:** Toplumu oluşturan bireylerin birbiri ile etkileşmesini sağlayarak toplumsal birliği sağlamaktadır.

√ **Kamuoyu yaratma:** Toplumu ilgilendiren konularda bilgi vererek, dikkatleri çekmekte ve farklı ilgi alanlarında kamuoyu yaratmaktadır.

√ **Eğlendirme:** Müzik, yarışma, dizi filmler benzeri çeşitli programlar aracılığı ile toplumun iyi vakit geçirmesini sağlamaya yönelik yayınlar yapmaktadır (McQuail, 2000: 121).

Medyanın gerçekliği yeniden üretmesi, tanımlanması, anlamlandırması ve bunu yaparken temsil denilen aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme yöntemini kullanması gerçeklik kavramını medya gerçekliği veya medyanın sunduğu gerçekliğe dönüştürür. Medya araştırmacılarına göre medyada önemli olan gerçekliğin kendisi değil medyada sunulandır. İnsanları etkileyen onların bilinçlerini ve davranışlarını şekillendiren de bu gerçekliğin kendisidir. Medyanın modern toplumda başat bir konumda bulunması bu şekillendirmeyi daha da arttırmıştır. Medyanın bu duruma bağlı olarak en önemli işlevi, bilgilendirmeye birlikte kamuoyu oluşturma ve eğitmektir. Şiddetle eğitilen insanlar şiddete yönelecektir. Medyada dehşet saçan ve korku veren yayınlar, gençleri kavgacı maceracı duruma getirir (Demirbaş, 1998: 6). Medyadaki yayınların hemen hemen yarısında dayak, kavga, vurma, kırma, cinsel saldırı, taciz, tecavüz, ırza geçme, hırsızlık, yaralanma vb. yayınlar bulunduğu belirlenmiştir (Köknel, 1996: 63). Televizyon kanalları olumsuzlukları dizi ve sinema filmleri ile sınırlamamış bunları haber programlarına, güncel sohbetlere taşımışlardır. Salt ekonomik gelirlerini

arttırmak için yayın yapan medya organları topluma vahşet duyguları kazandırmaktadır.

Medyanın sahip olduğu bu etkileme özelliği medyada şiddet içeren görsel ve yazılı unsurlara maruz kalmanın saldırgan ve anti-sosyal davranışları artırdığı hipotezini ön plana çıkarmıştır. Bu hipotez medyanın bireyler üzerindeki olası etkileri ile ilgili üç temel beklentiye dayalı olarak ileri sürülmüştür. Bu beklentiler;

- **Korku-** medyanın bazı olaylara yer vermesinin korku ve endişe şeklindeki tepkileri kışkırtacağı beklentisi (Cantor, 2001: 212).
- **Duyarsızlaştırma** – Medyada yer alan eğlence programlarındaki ve haberlerdeki şiddet unsurlarının, şiddet içeren olaylara karşı tepki olarak gösterilen heyecan duygusunda azalmaya neden olacağı beklentisi (Drabman ve Thomas, 1974: 419).
- **Yetiştirme (Cultivation)-** Medyanın vurgu yaptığı şeylerin genel olarak dünya hakkındaki inanış ve fikirleri etkileyeceği beklentisi (Gerbner, Gross, Morgan, Signorielli ve Shanahan, 2002: 52).

2.1.1. KORKU

Televizyon ve film gösterimlerine çocukların ve gençlerin verdiği korku tepkileri, Cantor (1998: 54, 2001) ve arkadaşları (Cantor ve Hoffner, 1990; Cantor ve Nathanson, 1996; Cantor ve Reilly, 1982) tarafından araştırılmıştır. Çocukları ve gençleri neyin korkuttuğu, bilişsel gelişim seviyesine bağlıdır. Küçük çocuklar algısal olarak bağılılardır. Bir kişiden gelen arkadaşça bir tutum ve hoş bir görünüş, gizli niyet ya da hain gaye ne olursa olsun, iyi olarak kodlanacaktır. Ürkütücü ve biçimsiz bir yaratık tehdit edici olarak kodlanacaktır. Çatışma, risk ve tehlikenin görsel belirtileri, diğer ölçütlere baskın gelmektedir. Canavarlar ya da fiziksel dönüşümler- insan varlığının canavara ya da böceğe dönüşmesi- rahatsız edicidir, çünkü çocuklar çoğunlukla basit ve yalın bir şekilde düşünmektedir ve görünüşü karakter ile eşdeğer kabul etmektedir. Bir çocuk izleyicinin, filmdeki dadının cehennemden geldiğini kestirmesi ihtimal dışıdır. Diğer yandan filmdeki çocuk karakterler çoğu zaman hemen popüler olmaktadır. Bundan dolayı algısal bağılılık, bu küçük çocukları, daha gerçekçi fakat daha ince tehditleri hiçe sayarak, imkânsızın

gösterimlerinde korkuya itmektedir. Diğer yandan yaşça daha büyük çocuklar, imkânsız olan fakat görsel olarak inandırıcı görünen şeylerden daha az korkmaktadırlar ve bu tarz çocukların imkânsız olandan çok beklenmedik olandan korkması daha muhtemeldir. Buna örnek olarak; çocuk kaçırmaları, araba kazaları, fiziksel şiddet, kendisinden daha büyük ve güçlü olanlardan gelebilecek tehditler ve evcil hayvanlara ve ailelere gelebilecek zararlar verilebilir. Felaketler- savaş, deprem, kasırğa- yoğun bir şekilde gösterilmediği sürece çok küçük çocuklar açısından çok bir önem ifade etmezler. Büyük çocuklar ise, böylesine bir olayın getirebileceği büyük zararı hayal edebildikleri için bu tarz olayları daha korkutucu bulmaktadır. Çocuklar büyüdükçe, algısal bağlılık, insanlar ve olaylar hakkındaki daha çeşitli beklenti ve çıkarımların hâkimiyetine girmektedir. Sonuç olarak, ergenlik öncesi dönemde ve gençlik yıllarında, görsel özelliklerden yoksun olan fakat zarar ile olasılığı birleştiren önseziler korkutucu olmaktadır ve görsel olarak tahrik edici gösterimler, çocukları korkutan alçak şeyler kategorisine sevk edilmektedir. Böylesi soyut tehditlere örnek olarak, ana babanın işsiz olması, gıda kıtlıkları, vebalar ve ana ya da babanın ölümü verilebilir. Fakat hayret verici görsel efektleri belli bir olasılık dahilinde olan bir olay örgüsü ve hemen anlaşılan bir konu ile birleştiren televizyon ve film gösterimleri, çoğu zaman, bilişsel gelişim evreleri ne olursa olsun genç çocukları korkutacaktır. Çokça adı geçen bariz bir örnek ise Jaws'tır. Yırtıcı ve görünüşe göre mağlup edilemez olan köpek balığı tehlikesi, gördüğü şeye bağlı kalanlar için gayet yeterlidir; burada herhangi bir hile yoktur. Fakat büyük çocukların ve gençlerin, suya yalnız başlarına daha sık girdikleri ve daha derin sulara girme ihtimallerinin fazla olmasından dolayı daha çok etkilenmeleri beklenir. Doğal olarak, çoğu genç, bu filmin kendilerini bir kumsala gitme konusunda endişeli kıldığını belirtmiştir. Bu da muhtemelen, köpek balığı saldırılarının başrolde oynadığı haberlere dikkat eden büyük çocuklar ve gençler için çoğu zaman tekrar eden bir etkidir (Drabman ve Thomas, 1974).

2.1.2. DUYARSIZLAŞTIRMA

Şiddet içeren medya içeriklerine sürekli maruz bırakılma, çocuklar ve kolej öğrencileri (gençlik yıllarının sonlarında olan) tarafından şiddet içeren bir uyarana sonradan daha az tepki verilmesi ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Drabman ve Thomas (1974: 420) ve Thomas ve diğerleri (1977: 453), üçüncü ve dördüncü sınıfa giden çocuklara bir şiddet içeren bir de şiddet içermeyen film bölümü izletmiştir. Çocuklardan daha sonra, izletilen filmleri binanın başka bir yerinde video ekranı ile analiz etmeleri istenmiştir. Eğer bir eksiklik olursa, bir tuşa basarak bir yetişkini uyarmaları istenmiştir. Monitördeki çocuk oyunu şiddetli olduğunda ve eşyaları yıkmaya başladıklarında, daha önceden şiddet içeren film bölümünü izlemiş olan çocuklar tuşa daha geç basmışlardır. Cline ve diğerleri (1973: 363), 5 ve 12 yaşındaki çocukları, ağır ve hafif televizyon izleme geçmişine sahip olanlar şeklinde iki gruba ayırmıştır. Şiddet içeren bir televizyon gösterimi yapıldığında (bu durumda bir boks maçı), ağır izleme geçmişine sahip olanların, psikolojik reaksiyonlar yoluyla ölçümü ile duygusal olarak daha az uyarıldıkları görülmüştür.

Donnerstein ve diğerleri (1987: 78) ve Linz ve diğerleri (1989: 515), kolej öğrencilerinin gönüllü olarak sürekli tekrarlanan fakat çeşitli nitelikteki filmlerin gösterildiği bir ortam oluşturmuşlardır. Burada gösterilen filmlerden bazılarında, erkeklerin cinsel isteklerini bayanlar üzerinde zorla uyguladıkları şiddetli erotik unsurlar bulunmaktadır. Şiddet içeren erotik unsurlara maruz bırakılma sonucunda gençlerde şu sonuç ortaya çıkmıştır: (a) öğrencilerin, aynı türden yeni gösterimleri şiddet içerikli ya da pornografik olarak adlandırma olasılıklarının düşmesi ve (b) öğrencilerin, bir tecavüzdeki bayan kurbanı sorumluluk yüklemeleri. Bu sonuçlar, gerçek yaşamda meydana gelen şiddete değil gösterimlere olan duyarsızlaştırmayı desteklemektedir. Fakat bu ayırım, böylesi etkileri önemsiz hale getirmemektedir. Medya gösterimleri, çocukların ve gençlerin, yetişkinler de dahil, daha büyük bir dünya hakkında bir şeyler öğrendikleri önemli bir araçtır. Çoğu zaman gerçekliğe ilişkin betimlemeler, öncelikli olarak medya gösterimlerine dayanan yorumlardır (Comstock ve Scharrer, 2005: 50). Gösterilen olayların arasında çoğu zaman yıkım ve acı çekme bulunmaktadır ve bu durum da adalet tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Medyanın okuyucuları ve izleyicileri böylesi olaylara karşı duyarsızlaştırmadaki rolü, uluslar tarafından gayet iyi anlaşılmış durumdadır. Uluslar

genelde, medyayı, düşmana yönelik intikam duygusunu haklı çıkarmak için kullanmaktadır.

2.1.3. YETİŞTİRME

“Yetiştirme kuramı”, George Gerbner ve arkadaşları (Gerbner ve diğ., 1980: 35; Gerbner ve diğ., 2002: 54; Hawkins ve Pingree, 1990: 234) tarafından ortaya atılmıştır. Bu görüşe göre, medyanın temel etkisi, inanışları ve algıları şekillendirmesidir. Medyanın, küçük çaplı böylesi etkilerini vurgulamak amacı ile fikirleri değiştirmek ya da onları ortaya çıkarmak yerine “yetiştirdiği” söylenmektedir. Bu kuramda iki temel varsayım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, medya araçlarının ve programlarının yapılış itibarı ile hayli homojen olduğu şeklindedir. Bu homojen yapıda, sürekli bulunan şiddet, suç, orta ve üst sınıfların abartılı bir şekilde gösterilmesi bulunmaktadır. Televizyonun, bu yetiştirme anlamında medya arasındaki yeri özeldir. Bunun nedeni ise televizyonun her yerde bulunurluğu, erişimi ve pek çok evde televizyon izlemeye harcanan büyük zaman miktarıdır. Diğer medya araçları – yaş, cinsiyet ve etnik özelliklere dayalı olarak görece dar bir kitleye sahip gazete ve dergiler- benzer bir şekilde fikirleri şekillendirebilir, fakat bunu çok daha sınırlı bir ölçekte yapacaklardır. Bundan dolayı, yetiştirme (cultivation), temelde teknolojinin etkisi kuramıdır; çünkü mesajların yayılmasının yaygın ve nüfuz edici bir şekilde gerçekleşmesini mümkün kılan şey televizyon teknolojisidir (Gerbner, 1990: 12). Medyanın ve özellikle de televizyonun takip edilme miktarı bireylerin davranışları üzerinde önemli etkisini iki şekilde ortaya çıkarmaktadır (Gerbner, 1990);

1. Yoğun izleyicilerin, dünyayı riskli ve tehlikeli olarak algılaması daha muhtemeldir (çoğu zaman buna “acımasız dünya sendromu” denmektedir).
2. Yoğun izleyicilerin, bir suç ya da saldırının kurbanı olmaktan korkması daha muhtemeldir.

2.2. TELEVİZYON VE SALDIRGANLIK

Medya organları içerisinde en güçlü etkiye televizyon sahiptir. Medya özellikle de televizyon çeşitli sosyal değerlere nüfuz ederek düşünce üzerinde etkili olmakta ve sosyal davranış için tavsiye konusunda çeşitli olanakların kaynaklarına işaret etmektedir. Kısaca sosyal davranışa referans olmaktadır (Önür, 2001: 54). Düşünmek; özerklik, eleştirel mesafe, sistematik şüphe, kişisel yargı gerektirmektedir. Ancak medya ve önemlisi televizyon; seyircisini birbirine benzeyen, eşit düzeylerde, betonlaşmış bireyler haline getirmektedir. Televizyon izleyicisini bağımsız düşünceden yoksunlaştırmakta ve otomatik olarak betonlaşmış gerçekler dayatmaktadır. Dolayısıyla televizyon seyircisini görgü tanığı haline getirmektedir. Görgü tanığının anlattıkları ne kadar içten olursa olsun, her zaman gerçekliği yansıtmamaktadır. Çünkü gördüğünü anlattıklarını sanmaktadır (Laplanta, 1992: 27).

Özellikle son elli yıl içerisinde giderek artan bir ivme ile insan hayatına giren zamanın büyük bir kısmını ele geçiren televizyon (Çaplı, 2002: 32) gelişmişlerin rahatça ulaşıp gelişmekte olanları kolayca etkileyebildikleri, kendisini ister istemez halka kabul ettirmiş bir araçtır. Televizyon kendisini insanlara dayatan bir medya aracı olmasının altında yatan sebep görüntülü olmasından çok hızlı işleyen bir araç olmasındandır.

Televizyon üç şekilde tüketilmektedir: seçilmiş yayınlardan oluşan ve belli bir anda tüm seçeneklere tercih edilen tutku televizyonu, karşısında ders çalışılabilen, kahvaltı yapılabilen eşya televizyonu ve çocukların yapacak daha iyi bir şey bulamadıklarında seyrettikleri boşluk giderme televizyonu. Yapılan bir araştırmada televizyonun ortalama bir evde 7 saat açık kaldığı belirtilmiştir (Postman ve Powers, 1996: 65). Televizyonu seyreden bireyler eğlence, oyalanma, sosyal fayda ve kişisel ilişkiler, enformasyon arayışı ve kişisel kimlik için izlediklerini ortaya koymuştur (Rubin, Rosengren, Wenner ve Palmgreen, 1985: 54). Teknolojik eğilimlerin boş vaktimizi kullanım biçimimizi kökten “özellettiğini” veya “bireyselleştirdiğini” ve bunun da birçok sosyal katılım fırsatını yok ettiğini savunmaktadır (Putman, 1995: 123). Televizyona olan bağlılığın herhangi bir eğlence ve enformasyon aracına olan bağlılıktan farklı olduğu, televizyonun hem insan mahremiyetinin bir aksesuarı

olduğu, hem de sunduğu dünya ile insanı kendisine çağırın, varlığını sürekli hissettiren bir araç olduğunu söylemek mümkündür (Mutlu, 1999: 30).

Çocuklar zihinsel süreçlerindeki özelliklerinden dolayı izlediklerini yetişkinler gibi algılayamamakta ve yetişkinlerden farklı bir biçimde etkilenmektedirler. Televizyon kullanım nedenlerine bakıldığında da çocuklar ile yetişkinler arasında farklılıklar görölmektedir. Yetişkinlerin çoğu televizyonu eğlenmek amacıyla izlerken, çocuklar ise eğlendirici buldukları televizyonu dünyayı tanımak ve anlamak için izlemektedirler. Çocuklar kurmaca ve gerçek arasındaki farkı çoğu kez yetişkinler kadar kolay bir biçimde algılayamamaktadırlar. Birçok açıdan çocuklar televizyon karşısında yetişkinlere oranla daha korunmasız durumdadırlar. Olaya bu açıdan bakıldığında zararlı çıkanlar çocuklar gibi görölmektedir. Çocuklar toplumda kendi yerlerini öğrenmek amacıyla içinde yaşadıkları toplumu gözlemlemektedirler. Çocuklar bu gözleme eylemini gerçekleştirirken yetişkinlerden yeterince yardım almamakta bunun yerine televizyona yönelmektedirler. Ancak bu yönelme televizyonun çocuk davranışları üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermez (Çaplı 1996: 77).

Televizyonun yazılı basın, radyo ve sinemanın aksine kendine özgü bir anlatım dili yoktur. Televizyon bu anlamda görsel sanat, tiyatro, sinema, müzik gibi sanatsal iletişim araçlarından yararlanır; dolayısıyla, sanatsal iletişiminden en fazla yararlanan iletişim aracıdır. Televizyon izleyicilerin diğerkitle iletişim araçlarından daha “belirsiz” ve daha “az seçilmiş” olmaları televizyonu her kesime seslenen, sınıfsız bir kitle iletişim aracı haline getirmiştir (Türkoğlu, 2004: 42). Televizyon sayesinde aile ile birlikte geçirilen zamanın arttığı; ancak bunun aile bireyleri arasındaki iletişimin kalitesini yansıtmadığını, tersine, aile içi iletişimin düşüş gösterdiği, elde edilen sonuçlar arasındadır (Bale, 2003: 53).

Günümüzde en çok tartışılan konuların başında “televizyonda var olan şiddetin sonucunda saldırganlık ortaya çıkar mı?” sorusu yer almaktadır. Buna bağılı olarak televizyon izleme ve saldırganlık arasındaki ilişki üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar iki yönlü gelişmiştir: İlki televizyonda şiddet içeren sahnelerin miktarı ve sıklığının saptanması amacıyla yapılan içerik çözümlemeleri, ikincisi de televizyondaki şiddetin çeşitli toplum kesimleri (özellikle yaş ön planda tutularak) üzerindeki davranışsal etkisi. Araştırma sonuçları televizyon seyretme ve

saldırgan davranış arasında kesin olmamakla birlikte nedensel bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen kanıtların çoğu ayrıntılı olarak incelendiğinde medyadaki şiddetin bireyin kendisini şiddete ve saldırganlığa daha eğilimli kıldığına işaret etmektedir.

Şiddet içeren televizyon ve film eğlence unsurlarının bu etkisini açıklamaya yönelik 4 kuram geliştirilmiştir:

- √ Önceleri sosyal öğrenme kuramı olarak bilinen Sosyal bilişsel Kuram (Bandura, 1986: 65),
- √ Önceleri işaret ve disinhibisyon kuramı olarak bilinen neo-çağrışıcılık (*Neoassociationism*) (Berkowitz, 1984: 417; 1990: 501)
- √ Uyarılma teorisi olarak da adlandırılan Uyarım transferi (Zillmann, 1971: 430; 1982: 64).
- √ Genel saldırganlık modeli (Anderson vge diğ., 2001; 2003).

2.2.1. SOSYAL BİLİŞSEL KURAM

Sosyal-bilişsel öğrenme kuramında medya, şiddet içeriği ile saldırganlık arasındaki ilişki, üç bilişsel yapı aracılığıyla kurulmaktadır (Huesmann, Moise-Titus ve Eron, 2003: 212). Kurama göre, şiddet içeren programları izleyen bireylerin bilişsel şemalarında, düşmanca bir dünya temsil edilmektedir. Senaryolarında, saldırganlığa dayanan problem çözme stratejilerini benimseyenler, saldırganlığı, normatif inançlarına göre kabul edilebilir bir olgu olarak karşılamaktadır. Bireyler arası ilişkilerin şiddet içeren şemalara, senaryolara ve inançlar sistemine dayandırıldığı bir ortamda sosyalleşen çocuklar, bu tür davranışları gözleyerek taklit etmektedirler. Çocuklar ve gençlerin ailelerinde, akranlarında, yaşam alanlarında ve her gün saatlerce izledikleri televizyonda gözledikleri ve içselleştirdikleri senaryolar, daha karmaşık ve otomatik hale gelmekte, saldırgan davranışlara ilişkin fantezileri ve belleklerinde önceden depoladıkları senaryolar güçlenmektedir. Çevrelerinde aşırı şiddet gözlediklerinde, böyle bir dünya hakkındaki bilişsel şemaları, öteki kişilerin davranışlarına saldırganca anlamlar yüklemelerine yol açmakta, bu da saldırganca davranma olasılığını artırmaktadır. Çocuğun kendi davranışları, normatif inançlarının

gelişmesinde rol oynadığı gibi, medyada gözlediği etkileşim biçimleri de bu normatif inançlarını biçimlendirmektedir.

Sosyal bilişsel kuram, gözlemin gerçek yaşamda ya da kitle iletişim araçları ile gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Bu durumda kitle iletişim araçları, herhangi bir araç yoluyla- yazı, ses, interaktif ya da film- yapılan gösterimleri içermektedir. Ama yine de canlı gibi görünen modelleri görsel olarak gösterebilmesinden dolayı medya araçları arasında film medyasının önemli bir rolü olduğu belirtilmektedir. Televizyon ve filmlerdeki şiddete gelince, bu şiddet iki yolla saldırgan ve anti-sosyal davranışları kolaylaştırmaktadır. Birincisi, böylesine eylemleri gerçekleştirmeye yönelik bilgi ve kapasite artışı. İkincisi ise, böylesine eylemlerin sürekli olarak etkin, normatif ve uygun olarak gösterilmesinin bir sonucu olarak, bu eylemlerin gerçekleştirildiği zamanlarda gösterilen saygının artmasıdır (Ledingham ve diğ., 1993: 32).

Sonuç olarak, sosyal-bilişsel öğrenme kuramında, medyada uzun süre şiddet içeriği izlemenin olumsuz etkileri bir varsayım olarak kabul edilmektedir (Huesmann ve diğ., 2003: 219;).

2.2.2. NEO-ÇAĞRIŞIMCILIK

Neo-çağrışımçılık (*Neoassociationism*) beynin içindeki bağlantıların bireyin yaşadığı deneyime bağlı olarak değişken olduğu, kimi zaman güçlü kimi zaman zayıf, kimi zaman karmaşık kimi zamansa basit olduğu görüşünü savunmaktadır. Ne kadar çok saldırganlık, şiddet ve ceza yaşanırsa, böylesi düşünce, görüntü ve hatıraları ortaya çıkaracak olan işaret sayısı o kadar fazla olur. Televizyon ve filmlerdeki şiddet üç yolla saldırgan ve anti-sosyal davranışları ortaya çıkarır (Berkowitz, 1984). Birincisi, böylesi eylem ve düşünceleri akla getiren işaretlerin gelişimi; ikincisi, zihindeki saldırgan ve anti-sosyal düşünce ve eylemler arasında daha sağlam daha karmaşık bağlantılar kurulması ve üçüncü olarak da bu düşünce ve eylemlerin etkili, normatif ve uygun olarak gösterilmesidir.

Neo-çağrışımçılık kuramına göre bellek, her biri çağrışım bağları ile birbirine bağlı birimlerden oluşan bir örüntüler toplamıdır. Bu bağların ya da birimler arası yolların gücü, zamanda yakınlığı, benzerliği ve anlam bakımından ilgililiği de içine

alan bir dizi etmenin işlevidir. Bunun sonucunda şiddet içeren ve saldırganlık davranışına neden olan kitle iletişim araçları içeriğinin telkin ettiği düşünceler anlamsal olarak ilişkili başka düşünceleri de su yüzüne çıkarabilir ki, bunlar da bireylerin daha başka saldırgan duygu ve düşüncelere sahip olmaları olasılığını artırır (Dönmez, 1988: 28).

2.2.3. UYUM TRANSFERİ KURAMI

Kısa süreli etkilerle ilgili süreçlerin biri de uyarım transferidir. Birey, önceden yaşadığı bir durumu, olduğundan daha abartılı bir şekilde hatırlayabilir ve o anda gözlediği şiddetin uyardığı duygusal yaşantıyı, yanlış bir şekilde, o andaki uyarılmaya yükleyebilir. Böyle bir heyecan aktarımı, kısa sürede daha şiddetli bir davranışa yol açabilecektir. Diğer yandan, gözlenen şiddete bağlı olarak artan genel uyarılmışlık hali öyle bir noktaya ulaşabilir ki, saldırganlığı bastırabilecek normatif sayılırlar zayıf kalabilir (Huesmann ve ark., 2003).

Uyarım transferi kuramı, heyecan verici bir olaydan sonra yaşanan psikolojik uyarılmanın, çoğu zaman peşinden gelen davranışın yoğunluğunu ve ihtimalini artırdığını varsaymaktadır. Şiddet içeren televizyon ve film unsurları bazen psikolojik olarak uyarıcı nitelikte olacaktır. Televizyonda gösterilen saldırgan ve anti-sosyal davranışlar ya da fiziksel olarak uyarıcı nitelikteki bir olay bireyde saldırgan davranışların yoğunluğunu ve ortaya çıkma ihtimalini artıracaktır. Buradaki anahtar kavram “eşik”tir. Söz konusu davranışın belli bir eşikte olduğu düşünülebilir ve uyarım transferi, davranış bu eşiğin ötesine hareket ettirebilir.

Huesmann, Eron, Klein, Brice, ve Fischer (1983: 902) daha çok şiddet içeren programları izlemeyi tercih eden lise öğrencileri üzerinde televizyonun saldırganlık üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada ilk olarak deney grubundaki öğrencilere 6 hafta boyunca şiddet içeren kontrol grubundaki öğrencilere ise şiddet içermeyen televizyon programları izlettirmişlerdir. Bu çalışma sonucunda deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık davranışlarının kontrol grubundaki öğrencilere oranla daha yüksek düzeyde olduğu sonucunu bulmuşlardır. Bu çalışmanın sonuçları uyarım transferi kuramının görüşlerini desteklemektedir.

2.2.4. GENEL SALDIRGANLIK MODELİ

Anderson ve diğerleri (Anderson ve Bushman, 2001: 355; Anderson ve Huesmann, 2003: 66), Genel Saldırganlık Modeli (General Aggression Model) adında, bu üç kuramın bir sentezini önermişlerdir. Genel saldırganlık modeline göre saldırganlık davranışının 3 önemli faktörü olarak uyarılma, etki ve biliş birlikte ele alınmaktadır. Bu şemada, uyarılma, saldırgan bir eylemi daha muhtemel kılacak olan psikolojik heyecan anlamına gelmektedir. Etki ise, bir eylemin elverişliliğine ya da elverişsizliğine yönelik değerlendirici parçası iken biliş, eylemin ifası ve sonuçları hakkında makul düşünceleri temsil etmektedir. Televizyondaki şiddet içerikli programların gösterilmesi saldırganlık davranışı üzerinde, bu üç yolla etkili olmaktadır. Aynı zamanda, saldırgan ya da anti-sosyal bir tepkinin ortaya çıkma olasılığını da etkiler, artırır ya da azaltır.

Singer ve Singer (1981: 82) yaptıkları bir araştırmada yatılı okulda kalan 13-16 yaş grubu çocuklar ikiye ayırmıştır. Bir gruba 15 gün süreyle yalnızca komik ve sosyal programlar izlettirilmiştir. İkinci gruba ise şiddet içeren filmler, programlar gösterilmiştir. Yapılan testler sonucunda birinci grupta hoşgörü, tartışma, iletişim ve gülme düzeyi; ikinci grupta ise sözel ve fiziksel saldırganlık düzeyinin yüksek olduğu saptanmıştır.

Philips (1982: 1353; 1983: 563) yapmış olduğu çalışmalarda televizyon dizilerinde meydana gelen intiharlarla gerçek hayatta meydana gelen intiharlar arasında benzer ilişkiler ortaya çıkarmıştır (Philips, 1982: 1353; 1983: 563). Diğer araştırmacılar da uçak kaçırma olaylarının televizyon dizilerinde gösterilen uçak kaçırma görüntülerinden sonra artışa geçtiğini gösteren bulgulara ulaşmışlardır (Bandura, 1973: 54). Saldırganlık üzerinde medya etkisinin incelendiği deneysel çalışmaların bulgularına göre iki değişken üzerindeki korelasyon önceki bulgularla benzerlikler taşımaktadır. Örneğin Josephson (1987: 888) çocuklara heyecanlı iki film izletmiştir. Filmlerden birinin içeriğinde şiddet olmayan bir bisiklet yarışı varken diğerinde arkadaşlarının ölümünden sonra intikam almaya çalışan polislerin konu edildiği bir hikaye bulunmaktadır. Filmlerden sonra erkek çocuklara bir alanda hokey oyunu oynatılmış ve oyun sürecindeki davranışları gözlenmiştir. İlk filmi

izleyen çocukların saldırganlık düzeylerinin ikinci filmi izleyen erkek çocuklara göre daha düşük olduğu gözlenmiştir. Öğretmenlerine ve ailelerine sorulduğunda daha saldırgan görünen çocukların aslında saldırgan özelliklere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sonucun Singer ve Singer (1981: 54)'ın yaptığı çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçlarla örtüştüğü görülmektedir. Başka bir deyişle bu çalışmanın sonuçları medyadaki şiddetin bu konuda zaten yatkınlığı olanlarda daha fazla saldırganlığı tetiklediğini göstermektedir.

Eron ve Heusmann (1985: 67)'ın ABD, Finlandiya ve Polonya'da çocuklar üzerinde yaptığı karşılaştırmalı araştırmada ise yine çocukların davranışları ile televizyondaki şiddet arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Anderson ve Bushman (2002: 2377) yaptıkları bir çalışmada çocukların televizyon izleme sürelerinin azaltılmasının davranışları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu amaçla bir grup ilköğretim üç ve dördüncü sınıf öğrencisinin televizyon izleme ve bilgisayar oyunları oynama süreleri kontrol altına alınmıştır. Televizyon izleme ve bilgisayar oyunları oynama süreleri azaltılıp, bunların yerine yaşa uygun aktiviteler yerleştirilen çocuklarda, aktiviteleri azaltılmayan diğer çocuklara nazaran sözlü ve fiziksel saldırganlığın önemli ölçüde azaldığı görülmüştür.

Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde, televizyonda şiddet izlemenin çocuklar üzerindeki etkisi altı kategoride toplanabilir (Vidal, Clemente ve Espinosa, 2003: 385):

√ **Saldırgan tutum ve davranışların öğrenilmesi:** Çocuklar, gözlemleyerek öğrenme yoluyla, televizyonda izledikleri saldırgan tutum ve davranışları içselleştirirler. Şiddetin, çekici bir karakter tarafından gerçekleştirilmesi, ödüllendirilmesi, haklı kılınması; şiddet eylemlerinin gerçekçi olması ve şiddeti takip eden görünür yaptırımların olmaması, şiddet öğrenimini artıran belli başlı etmenlerdir.

√ **Şiddete karşı duyarsızlaşma:** Bilişsel duyarsızlaşma, saldırganlığı, daha kabul edilebilir bir olguya dönüştürür. Medyada sürekli olarak şiddet içerikli görüntülerin yer alması, saldırgan davranışa karşı duygusal tepkiyi azaltır ve şiddete karşı kayıtsızlığa neden olur.

√ **Şiddete maruz kalma korkusu:** Çocuklar kurmaca ve gerçek arasındaki farkı çoğu kez yetişkinler kadar kolay bir biçimde algılayamamaktadırlar. Bu nedenle, televizyon ekranından izledikleri şiddet, dünyanın şiddet dolu, saldırgan ve güvenilmez olduğunu düşünmelerine yol açar. Şiddet kurbanı olmaktan korkan bazı çocuklar, bu korku nedeniyle, başkalarına saldırgan tepkiler verebilirler.

√ **Bilişsel haklı gösterme süreçleri:** Saldırgan çocuklar, şiddet ve saldırganlık içeren programları izlemeyi tercih ederler. Bu tercihin altında yatan motivasyon, kendi saldırganlıklarını haklı gösterme çabasıdır.

√ **Bilişsel bağlantılar:** Edinilmiş saldırgan alışkanlıklar, medyada yayınlanan şiddet içerikli sahneleri gördükçe pekişir.

√ **Uyarılmışlık hali:** Saldırgan imgeler eyleme geçme öncesi gerekli bir süreç olan uyarılmayı sağlar. Uyarılmışlık hali de saldırgan davranma ihtimalini artırır.

Televizyonun yukarıda özellikleri dikkate alındığında özellikle onu izleyen kişilere bildikleri saldırgan davranışları anımsatmakta, yenilerini fark ettirmekte ve bunların kullanılabileceği yerler konusunda bilgi vermekte olduğu ortaya çıkmaktadır (Dönmez, 1994: 13). Rahat ortamlarda izlenen kitle iletişim araçlarındaki şiddet sahneleri kitleleri daha kolay etkilemekte ve böylece, saldırgan sahneler içeren programlar çocuğu bağırp çağırmaya, zor kullanmaya ve saldırganlığa yöneltmektedir (Öngören, 1993: 10). Televizyonda şiddet içeren programlar izleyen çocuklar daha fazla saldırgan hale gelmekte ve başkalarının saldırganlıklarını da pasif bir şekilde kabul etmektedirler (Steinberg, Belsky ve Meyer, 1991: 71). Saldırgan sahneler içeren televizyon programları özellikle çocukları olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle özellikle televizyon programlarının içeriklerinin yetkili kurumlarca her an denetlenmesi gerekmektedir (Bilge, Arslan ve Doğan, 2000: 25; Lore ve Schultz, 1996: 211).

2.3. BİLGİSAYAR - İNTERNET VE SALDIRGANLIK

Yukarıda medyanın ve kitle iletişim araçlarının önemli değişkeni olan televizyon, televizyonu izleme düzeyleri ve bu durumun bazı değişkenler açısından

değerlendirmesini yapan çalışmalara yer verilmiştir. Televizyonla birlikte özellikle gençleri ve ergenleri etkileyen ve onları saldırgan davranışlar içine çeken bir başka kitle iletişim aracı da günümüzde kullanımı yaygınlaşan bilgisayar ve internettir. Bu değişkenin de yadsınamaz etkisi artık bilgi toplumu tecrübesini yaşayan çağdaş toplumlarda dramatik bir şekilde görülmektedir.

Bilgisayar ve internet çocuk ve gençlerin bilgiye ulaşmalarını, araştırma yapmalarını, problem çözme, yaratıcılık, kritik düşünme gibi kişisel gelişimlerini destekleyen teknolojik bir mucize olarak değerlendirilirken (Berson ve Berson, 2003: 166; Kubey, Lavin ve Barrows, 2001: 374), diğer taraftan aşırı, kontrolsüz, amacı dışında ve bilinçsiz kullanım yönü ile kaygılara ve korkulara neden olmakta, kişisel becerilerin gelişmesini negatif etkilediği düşünülmektedir (Colwell ve Kato, 2003: 152; Kerberg, 2005: 245).

İnternet kullanıcılarının sayısı tüm dünyada hızla artış gösterirken, kullananların demografik yapılarında da hızlı bir değişim görülmektedir. İnternet önceleri sadece iş amaçlı kullanılırken, günümüzde özel olarak teknolojiyle ilgilenmeyen kullanıcılar tarafından günlük yaşamdaki bazı işleri kolaylaştırmak ya da iş yaşamının yoğunluğundan kaçmak için kullanılabilir. Dünya üzerinde yaklaşık 605 milyon insanın internet kullandığı bildirilmekte ve bu kişilerden bazıları “internet bağımlısı” olarak tanımlanmaktadır (Nalwa ve Anand, 2003: 654). Birçok kişi, gerçek dünyada karşılığını bulamadığı tutkuları ve tutsaklığı sanal dünyada yaşamaktadır. Rice (2001: 111) her geçen gün artan internet kullanımının özellikle internetle erken tanışan ergenler üzerinde ne tür etkilerinin olduğunun çok yönlü araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Okullarda, işyerlerinde, sokaklarda, marketler ve evlerde bilgisayar ve internet kullanımı her geçen gün daha da artmaktadır. Milyarlarca insana ulaşan internetin sınırsız ve kontrolsüz şekilde her geçen gün daha da hayatımıza girmesi karşısında kullanıcılar, karşılaşılabilecekleri olumsuzluklara karşı savunmasız ve bilgisizdirler. İnternetin problemli kullanımı ise bunların en önemlilerinden birisidir (Young, 1999: 42). Özellikle ergenler, içinde bulundukları dönemin özelliklerinin de etkisinde kalarak internetin problemli kullanımının yaygınlaşması açısından önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır.

Özellikle okul çağındaki ergenlerde görülen, internet ve bilgisayarın aşırı kullanımı, ergenlerin hem akademik hem de kişisel gelişimini negatif yönde

etkilemekte, problemli internet kullanımı kişiyi bağımlı hale getirebilmektedir. Yurtdışında ergenler üzerinde yapılan araştırmalar (Buckingham, 2002: 85; Facer ve Furlong, 2001: 455; Facer ve diğ., 2001a: 103; 2001b: 213; Holloway ve Valentine, 2000: 770; Hutchby ve Moran-Ellis, 2001: 33; Livingstone, 2003: 152; Montgomery, 2001: 39; Ribak, 2001: 234; Sefton-Green ve Buckingham, 1998: 65; Tarpley, 2001: 552; Valentine ve Holloway, 2002: 311) problemli internet kullanımının ergenleri yoğun şekilde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Herhangi bir ruhsal sorunu olmayan ergenlerin bile, chat odalarında saatlerce kalmaları, internetteki porno siteleri, online alışveriş siteleri, şans ve bilgisayar oyunları ya da çeşitli hobi sayfalarında zamanlarını planladıklarından daha fazla sürede geçirmeleri, gerçek dünyada karşılığını bulamadıkları birçok tutkuyu ve heyecanı sanal dünyada yaşamaya çalıştıkları durumlarda, bir süre sonra bağımlı hale geldikleri ve ruhsal sorunlar yaşamaya başladıkları yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Bölükbaş, 2003: 53; Young, 1999: 54). Bağımlılık geliştiğinde ise; aile içi sorunlar, okulda başarısızlıklar, fiziksel rahatsızlıklar, toplum yaşamından kopuş ve kişilikte oluşan hasarlar ise oldukça büyük boyutlarda yaşanabilmektedir. Ayrıca, kullanıcılar "yalnız" olmaları nedeniyle "ben"i ve "öteki"ni kendi başlarına üretmek zorunda kalmaktadırlar. Zaten bu yüzden chat sırasında kullanıcının kişisel bir sınırlılığı yoktur, yani herkes herkesi "oynayabilir", taklit edebilir ve istediği kılığa girebilir.

Özellikle yakın ilişki kurmada kendilerine yeterli güveni olmayan, kendini ifade edemeyen gençler, gittikçe gerçek yaşamdan uzaklaşarak, ulaşılması kolay, kimliğini kolayca gizleyebildiği ve kendisini istediği gibi gösterebildiği, sorumluluğu olmayan sanal bir dünyada yüzeysel ilişkiler içinde buluvermektedir. Gençlerin çoğu, yeni dostluklar kurmaya, karşı cinsle ilişkiye ve kendini ait hissedebileceği bir gruba duyduğu ihtiyacı internet yoluyla sınırsız olarak karşılamaya çalışmaktadır. Evinde kendine ait bir bilgisayarı olup da bütün gününü ekran başında geçiren gençler kolay arkadaş edinememektedir. Zamanla asosyal ve problemli bireyler haline gelebilmektedirler. Ayrıca, kullanıcılar "yalnız" olmaları nedeniyle "ben"i ve "öteki"ni kendi başlarına üretmek zorunda kalmaktadırlar. Zaten bu yüzden chat sırasında kullanıcının kişisel bir sınırlılığı yoktur, yani herkes herkesi

“oyunayabilmekte”, “taklit edebilmekte” ve istediği kılığa girebilmektedir. Gerçek kendinden ayrı olarak kurguladığı her bir kişilik yanılması, kullanıcının kendi içindeki “ötekini” ortaya çıkartmaktadır (Eltugay, 2000; Mcmillan ve Morrison 2006: 73). Davis (2001: 21) kullanıcıların düşük benlik değerine sahip olma ve kendilerine negatif bakış açısından bakma, kendilerini olumsuz değerlendirme gibi olumsuz şemalarının internet ile kullanıcılar arasında daha farklı bir gelişim sürecini başlattığını bu sürecin ise problemli internet kullanımının en önemli nedeni olduğunu belirtmektedir.

Hatta kişiliğin ötesinde, sanal ortamda cinsiyet, yaş, sosyal statü, medeni hal bile değişebilmektedir. Sanal demokrasi ve "chat modası" insanların gerçek ortamda, arkadaşlarıyla, aile bireyleriyle ve dostlarıyla yaptıkları özgür ve kalıcı sohbetleri de sınırlandırarak, gitgide ortadan kaldırmaktadır. Gross, Juvonen ve Gable (2002: 82), özellikle gençlerin chatte, kendilerini oldukları gibi değil de olmak istedikleri gibi sunabildiklerini öne sürmüşler ve gençlerin iyi oluş hali ile internetin problemli kullanımının negatif bir ilişki içinde olduğunu vurgulamışlardır.

İnternetin olumsuz etkileri gençleri ve artık ergenleri hatta çocukları kumar oyunları, pornografik siteler ve bilgisayar oyunları ile olumsuz etkileyerek şiddete ve saldırganlığa yönlendirmektedir. Davis, (2001: 21), Griffiths, (2000: 215) ve Teo ve Lim, (2000: 287) internet kullanıcılarının internetin kendisine değil, internetten elde ettikleri kumar oynama, sohbet etme, alış veriş ve oyun gibi materyallere bağımlı olduklarını belirtmişlerdir.

İnternet kullanım süresi arttıkça çocuk ve gençlerde saldırganlık, sosyal yalıtım, yalnızlık gibi duygusal ve davranışsal sorunların daha fazla görüldüğü, genel sağlık düzeylerinin düştüğü ve depresif belirtiler görülme oranının artırdığı çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur. (Anderson ve Bushman, 2001: 355; Kerberg, 2005: 245; Kubey, Lavin ve Barrows, 2001: 375; Yang, Choe, Baity, Lee ve Cho, 2005: 411).

Horman, Hansen, Cochian ve Lindsey (2005: 4) tarafından yapılan çalışmada ise yaygın internet kullanan ve bilgisayar oyunları ile zamanını geçiren çocukların sosyal gelişimlerinin önemli ölçüde gerilediği, bu çocukların öz güvenlerinin düşük,

sosyal kaygı düzeylerinin ve saldırganlık davranışlarının yüksek olduğu bulunmuştur.

Kubey, Lavin ve Barrows (2001: 369) yaptıkları bir çalışmada haftada 11 saatten daha fazla internet kullanan üniversite öğrencilerinin, haftada 3 saat ve altında internet kullananlara göre okul performanslarının ve akademik başarılarının daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Bu çalışmada internete bağımlı olan öğrenciler, internet kullanmadıkları zaman büyük sıkıntı yaşadıklarını, internete daha az sürelerle girdiklerinde kendilerinde büyük bir eksiklik hissettiklerini, internete girme davranışını kontrol edemediklerini, internette az zaman geçirdiklerinde kendilerini kızgın hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Şiddet içeren bilgisayar oyunları, çocukların başarısını doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir (Walsh, 2000). Araştırmalara göre bilgisayar oyunlarının %89'u şiddet içermektedir (Children Now, 2001; Dill ve diğ., 2001: 12). Anderson ve Bushman (2001: 357), 4.262 çocuk üzerinde yaptıkları bir araştırmada bilgisayar oyunlarının, çocukların, saldırganlık ve tedirginliğini artırdığını, sosyal ilişkilerini azalttığını ortaya koymuşlardır.

Anderson ve Bushman (2001: 357) bilgisayar oyunlarının çocuk ve gençlerde saldırganlığa neden olduğunu ileri sürmektedirler. Çocuk ve gençte şiddet eğiliminin oluşmasında oynanan oyunun türünün, oyun oynama sıklığı ve süresinin etkili olduğunu belirtmektedirler.

BÖLÜM III

SALDIRGANLIK DAVRANIŞININ BOYUTLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları ile toplanan verilerin değerlendirilmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler üzerinde durulmuştur.

3.1.2. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma genel tarama modelinde olup, araştırmanın bağımsız ve bağımlı değişkenleri arasında karşılaştırmalı ilişkisel tarama yapılmıştır. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı özlük niteliklerine göre farklılaşma durumunu belirlemek ve öğrencilerin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri ile saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacı ile veriler toplanmıştır.

3.1.3. Araştırma Grubu

Bu araştırma, 2007–2008 öğretim yılında Konya merkezdeki liselerde öğrenim gören öğrenciler ve Selçuk Üniversitesi'nin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örnekleme, çalışma grubunu oluşturan liseler ve Selçuk üniversitesindeki eğitim, mesleki eğitim, teknik eğitim, mimarlık-mühendislik fakültelerindeki öğrenciler arasından tesadüfi küme örnekleme yoluyla seçilen 1294'ü lise (%57,7), 948'i (%42,3) üniversite olmak üzere toplam 2242 öğrenciden oluşmaktadır. Örnekleme giren öğrencilerin cinsiyet ve eğitim düzeyi (lise/üniversite) değişkenlerine göre dağılımı tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Örnekleme giren öğrencilerin cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre dağılımı

	Kız		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Lise	487	37,6	807	62,4	1294	100
Üniversite	565	59,6	383	40,4	948	100
Toplam	1052	46,9	1190	53,1	2242	100

Araştırma örneklemine giren öğrencilerin cinsiyet ve eğitim düzeyi (lise/üniversite) değişkenlerine göre dağılımları incelendiğinde, 1052 kız (%46,9), 1190 erkek (%53,1) olmak üzere toplam 2242 öğrenci olduğu Tablo 1’de görülmektedir. Buna göre lise öğrencilerinin 487’si kız (%37,6), 807’si ise erkek (%62,4) öğrencidir. Örnekleme alınan üniversite öğrencilerinin ise 565’inin kız (%59,6) ve 383’ünün erkek (%40,4) olduğu Tablo 1’de görülmektedir.

3.1.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada öğrencilerin özlük nitelikleri ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimlerine ilişkin bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen, “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini belirlemek için de “Saldırganlık Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan bu veri toplama araçlarına ilişkin tanıtıcı bilgiler aşağıda verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırma örneklemine alınan öğrencilerin araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak ele alınan özlük nitelikleri ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen form toplam 16 maddeden oluşmaktadır. Formda öğrencilere ait cinsiyet, geldikleri yerleşim yerinin türü, devam ettikleri / mezun oldukları lise türü, baba eğitim düzeyleri, anne eğitim düzeyleri, sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin bilgiler için kapalı uçlu sorular sorulmuştur.

Öğrencilerin kitle iletişim araçlarının kullanma düzey ve biçimlerine ilişkin verileri elde etmek amacıyla da 16 adet kapalı uçlu soru hazırlanmıştır. Örneğin öğrencilerin günlük TV izleme sürelerini öğrenmek amacıyla “Bir günde kaç saatinizi televizyon izleyerek geçirirsiniz?” sorusu sorulmuş ve cevaplar “1 saatten az”, “1-2 saat”, “2-3 saat”, “3-4 saat” ve “5 saat ve daha fazla” şeklinde seçenekler yoluyla toplanmıştır.

Saldırganlık Ölçeği: Araştırmaya katılan öğrencilerin saldırganlık düzeylerini ölçmek üzere Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen ve Türkçe’ye uyarlaması Can (2002) tarafından yapılan “Saldırganlık Ölçeği” (Aggression Questionnaire

(AQ)) kullanılmıştır. Özgün ölçek öfkeyi ve saldırganlığı değerlendirmek için uzun zamandır kullanılan güncelleştirilmiş bir ölçektir. 34 maddeden oluşan ölçeğin “Fiziksel Saldırganlık”, “Sözel Saldırganlık”, “Öfke”, “Düşmanlık” ve “Dolaylı Saldırganlık” olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek (1) karakterime hiç uygun değil, (2) karakterime çok az uygun, (3) karakterime biraz uygun, (4) karakterime çok uygun ve (5) karakterime tamamen uygun şeklinde beşli Likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 34; en yüksek puansa 170’tir. Ölçekten alınan puanların değerlendirilmesi faktör bazında yapılmakta olup, ölçeğin tümünden alınan puanlar kullanılmamaktadır. Ölçeğin her bir alt boyutundan alınan yüksek puan, bireyin o faktöre ilişkin saldırganlık davranışına sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin Buss ve Perry tarafından yapılan test tekrar test puanları .72 ve .80 arasında değişmektedir. Ölçeğin Can (2002) tarafından yapılan iç tutarlılık çalışmasında Cronbach alfa katsayısı toplam ölçüm için ilk testte $r=0.913$, yeniden test için $r=0.915$; alt ölçekler için fiziksel saldırganlık $r=0.832-0.854$, sözel saldırganlık $r=0.599-0.361$, öfke $r=0.728-0.740$, düşmanlık $r=0.740-0.757$, dolaylı saldırganlık $r=0.539-0.361$ hesaplanmıştır.

Bu araştırma için yapılan güvenirlik çalışmasında elde edilen bulgular fiziksel saldırganlık alt boyutu için $r=0.843$, sözel saldırganlık alt boyutu için $r=0.651$, öfke alt boyutu için $r=0.712$, düşmanlık alt boyutu için $r=0.765$ ve dolaylı saldırganlık için $r=0.523$ olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular ölçeğin iç tutarlılığı ve güvenirliğinin yüksek olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Saldırganlık ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Fiziksel Saldırganlık: 8 maddeden oluşan bu alt boyut bireylerin çeşitli durumlarda fiziksel saldırganlık davranışı sergileme düzeylerini ölçmektedir. Bu alt boyuttaki maddeler;

- Kız ya da erkek birisi beni kışkırtırsa ona vurabilirim
- Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur
- Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim
- Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim
- Bazen birine vurma isteğimi kontrol edemem

- Pek çok insandan daha sık kavga ederim
- Eğer biri bana vurursa ben de ona vururum
- Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse, hiç çekinmem

Fiziksel saldırganlık alt boyutunda yüksek puan fiziksel saldırganlıkta bulunma dürtülerini kontrol edememe, otoriter kişilerle sorun yaşama gibi durumları ifade etmektedir. Bu alt boyuttan yüksek puan alan bireylerde sadist ya da antisosyal kişilik özellikleri, alkol ve madde kullanım bozuklukları gözlenebilir. Saldırganca davranışlarını kendi kendilerine kanıtlamak için başkaları tarafından kışkırtıldıklarını öne sürmek eğilimindedirler. Fiziksel saldırganlık puanının düşüklüğü ise fiziksel saldırganca davranışların göreceli olarak bulunmadığı ve fiziksel saldırganlık dürtülerini kontrol etme yetisinin güçlü olduğunu gösterir.

Sözel Saldırganlık: 5 maddeden oluşan bu alt boyut bireylerin çeşitli durumlarda sözel saldırganlık davranışı sergileme düzeylerini ölçmektedir. Bu alt boyuttaki maddeler;

- Arkadaşlarım çok münakaşacı olduğumu söylerler
- Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum
- İnsanlarla aynı fikirde olmazsam, onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam
- İnsanlar beni kızdıırırlarsa, onlara gerçek düşüncelerimi söyleyebilirim
- Arkadaşımla aynı fikirde olmadığımda açıkça söylerim

Sözel saldırganlık kavgacı ve düşmanca konuşmaları içerir. Bu alt boyutta alınan yüksek puan bireyde tartışma eğiliminin fazla olduğunu gösterir. Bu bireyler haksız olduklarını düşündükleri durumlarda öfkelenirler, kendilerini yabancılaştırmış veya sıkılmış hissedebilirler. Yüksek sözel saldırganlık puanları genelde “extraversiyon” olarak tanımlanan kişilerde ve yüksek sosyo ekonomik düzeydeki kişilerde görülür. Panik bozukluğu, fobiler, ayrılma endişesi gibi bozukluklar ve davranış bozukluğu bulunan gençler ve ergenler de bu alt boyutta yüksek puan alırlar. Düşük puan alan bireyler kendinde tartışma eğilimi görmeyen çekingen kişilerdir.

Öfke: 8 maddeden oluşan bu alt boyutta bireylerin çeşitli durumlarda sergiledikleri öfke düzeyleri ölçülmektedir. Bu alt boyuttaki maddeler;

- Birden parlarım, ama çabuk sakinleşirim
- Bazen ortada hiçbir neden yokken parlarım
- Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim
- İnsanlar bana nazik davrandıklarında, ne isteyeceklerini merak ederim
- Ben sakin biriyim
- İstediğimi elde edemediğim zaman, kızgınlığımı gösteririm
- Bazen kendimi patlamaya hazır bomba gibi hissedirim
- Bazı arkadaşlarım benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler

Öfke alt boyutu uyarılma ve kontrol duygusuna karşı öfkelenme özelliklerini içerir. Bu alt boyutta alınan puanın yüksekliği davranış bozukluğu bulunanlarda antisosyal, pasif-agresif veya yenilgiyi kabullenme özellikleri bulunan yetişkinlerde görülür. Borderline kişilik özellikleri ve alkol kullanım bozukluklarında da yüksek puan görülür.

Düşmanlık: 7 maddeden oluşan bu alt boyuttaki sorular bireylerin çeşitli durumlarda sergiledikleri düşmanlık düzeylerini ölçmektedir. Bu alt boyuttaki maddeler;

- Şans hep başkalarına gülüyor, onlardan yana oluyor
- Bazen hayatın bana adaletli davranmadığını düşünürüm
- Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum
- Bazen insanların arkamdan güldüklerini hissedirim
- Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem
- Arkadaşlarımın arkamdan benim hakkımda konuştuklarını bilirim
- Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kıskanç olurum

Düşmanlık sosyal uyumsuzluğu ve ağır psikopatolojik ve hatta fiziksel bozuklukları konu alır. Küskünlük, sosyal yabancılaşma ve paranoya gibi davranışları temsil eder. Yüksek puan alan bireyler sosyal izolasyon halindedir, başkalarının gereksinimlerini veya duygularını dikkate almazlar. Düşük puan alan kişiler ise içinde bulunduğu sosyal ortamdan memnun demektir ya da şüphe eğilimlerini bastırıyor olabilirler.

Dolaylı Saldırganlık: 6 maddeden oluşan bu alt boyuttaki sorular bireylerin çeşitli durumlarda sergiledikleri dolaylı saldırganlık düzeylerini ölçmektedir. Bu alt boyuttaki maddeler;

- Eğer birine çok kızsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim
- Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim
- İnsanlar bana patronluk tasladıklarında, onların inadına, işi ağırdan alırım
- Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, çamur atarım
- Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm
- El şakası yapmaktan hoşlanırım

Dolaylı saldırganlık bireyin doğrudan yüzleşmeden kaçınma durumlarında öfkelenme eğilimlerini ölçer. Bu tür eylemlere yol açan durumlar genelde tatmin edici şekilde çözülmemez, bu nedenle yüksek puan alan kişiler, yaşamlarının en azından bazı alanlarında yüksek düzeyde hayal kırıklığı yaşayabilir. Antisosyal kişiler yüksek puan almaktadır. Düşük puan alan kişiler ise genelde yaşamlarındaki çatışmaları çözümlemek için doğrudan yüzleşme yapabilen kişilerdir.

3.1.5. Verilerin Toplanması ve Analizi

3.1.5.1. Verilerin toplanması

Verileri toplamak amacı ile daha önce tesadüfi olarak belirlenen örneklem grubundaki sınıflara yönelik ölçeklerin uygulanacağı zaman ve saat belirlenmiştir. Kararlaştırılan saatlerde Kişisel Bilgi Formu ve Saldırganlık Ölçeği birlikte uygulanmıştır.

Veri toplama işi başlamadan önce öğrencilere, ölçeklerle ilgili yönergeler okunmuş ve uygulama ile ilgili gerekebilecek bilgiler sunulmuştur. Uygulama yaklaşık olarak 20 dakika sürmüştür. Uygulama sonunda ölçekler ve cevap kâğıtları sınıflara göre toplanmış ve sıraya göre tasnif edilmiştir.

3.1.5.2. Verilerin analizi

Verilerin istatistiksel analizi; bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek bir desen içinde ele alınmıştır. Bu

araştırmanın bağımsız değişkenleri; devam edilen eğitim kurumunun düzeyi, cinsiyet, geldikleri yerleşim yerinin türü (Köy-mezra, Kasaba, İlçe, İl ve Büyükşehir), mezun olunan/devam edilen lise türü (Genel Lise, Meslek Lisesi ve Kolej), baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi, sosyo ekonomik düzey ve kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleridir. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise saldırganlık düzeyleridir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri puan ortalamalarının devam edilen eğitim kurumu düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Saldırganlık düzeyi puan ortalamalarının geldikleri yerleşim yerinin türü devam edilen /mezun olunan lise türü, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzey değişkenleri açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) kullanılmış, farklılaşmanın kaynağını belirlemek için tukey testi uygulanmıştır. Saldırganlık düzeyinin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimleri açısından incelenmesi amacıyla Pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır.

3.2. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle lise ve üniversite öğrencilerinin, saldırganlık düzeylerinin, devam edilen eğitim kurumunun düzeyi, cinsiyet, geldikleri yerleşim yeri türü, okudukları / mezun oldukları lise türü, baba eğitim düzeyi, anne eğitim düzeyi ve sosyoekonomik düzey değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Daha sonra lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin kitle iletişim araçlarını kullanma düzey ve biçimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle televizyon izleme süresi ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Daha sonra öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin televizyon izleme süreleri, izlenen televizyon programları türü açısından farklılaşmasına bakılmıştır

3.2.1. Özlük Nitelikleri Açısından

Tablo 2: Üniversite ve Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler

		N	X	S.Sapma	Ortanca	Minimum	Maksimum
Lise	Fiziksel	1294	20,05	7,19	20,00	8,00	40,00
	Sözel	1294	13,10	3,71	13,00	5,00	25,00
	Öfke	1294	20,53	5,49	20,00	8,00	40,00
	Düşmanlık	1294	17,81	5,31	17,00	7,00	35,00
	Dolaylı	1294	14,49	4,48	14,00	6,00	30,00
Üniversite	Fiziksel	948	15,25	6,40	14,00	8,00	40,00
	Sözel	948	12,99	3,09	13,00	5,00	25,00
	Öfke	948	19,54	4,91	19,00	8,00	35,00
	Düşmanlık	948	15,31	4,58	15,00	7,00	33,00
	Dolaylı	948	14,11	3,73	14,00	6,00	27,00
Toplam	Fiziksel	2242	18,02	7,26	17,00	8,00	40,00
	Sözel	2242	13,05	3,46	13,00	5,00	25,00
	Öfke	2242	20,11	5,27	19,00	8,00	40,00
	Düşmanlık	2242	16,75	5,16	16,00	7,00	35,00
	Dolaylı	2242	14,33	4,18	14,00	6,00	30,00

Tablo 2’ de üniversite ve lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin betimsel istatistik bilgileri görülmektedir. Bu tabloya göre lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutunda aldıkları puanların aritmetik ortalamaları 20,05 olarak hesaplanmışken Standard sapmaları 7,19 olarak görülmektedir. Lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutundaki aritmetik ortalamaları 13,10 iken, standard sapma değeri 3,71’dir. Lise öğrencilerinin öfke alt boyutundaki puanlarının aritmetik ortalamaları 20,53 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı alt boyutta bulunan standard sapma değeri ise 5,49 olarak bulunmuştur. Düşmanlık alt boyutunda ise lise öğrencilerinin aritmetik ortalamaları 17,81 iken standard sapmaları ise 5,31’dir. Lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutunda hesaplanan aritmetik ortalamaları 14,49 olarak hesaplanmıştır. Aynı alt boyutta lise öğrencilerinin elde ettiği standard sapma ise 4,48 olarak bulunmuştur.

Bu tabloya göre üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutunda aldıkları puanların aritmetik ortalamaları 15,25 olarak hesaplanmışken standard sapmaları 6,40 olarak görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutundaki aritmetik ortalamaları 12,99 iken, standard sapma değeri 3,09’dur. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutundaki puanlarının aritmetik ortalamaları 19,54 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı alt boyutta bulunan standard sapma değeri ise

4,91 olarak bulunmuştur. Düşmanlık alt boyutunda ise üniversite öğrencilerinin aritmetik ortalamaları 15,31 iken standard sapmaları ise 4,58'dir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutunda hesaplanan aritmetik ortalamaları 14,11 olarak hesaplanmıştır. Aynı alt boyutta lise öğrencilerinin elde ettiği Standard sapma ise 3,73 olarak bulunmuştur.

Bu tabloya göre lise ve üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutunda aldıkları puanların aritmetik ortalamaları 18,02 olarak hesaplanmışken Standard sapmaları 7,26 olarak görülmektedir. Lise ve üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutundaki aritmetik ortalamaları 13,05 iken, standard sapma değeri 3,46'dır. Lise ve üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutundaki puanlarının aritmetik ortalamaları 20,11 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı alt boyutta bulunan Standard sapma değeri ise 5,27 olarak bulunmuştur. Düşmanlık alt boyutunda ise lise ve üniversite öğrencilerinin aritmetik ortalamaları 16,75 iken Standard sapmaları ise 5.16'dır. Lise ve üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutunda hesaplanan aritmetik ortalamaları 14,33 olarak hesaplanmıştır. Aynı alt boyutta lise öğrencilerinin elde ettiği Standard sapma ise 4,88 olarak bulunmuştur.

3.2.1.1. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları, öğrencilerin özlük niteliklerine göre farklılaşmakta mıdır?

Bu alt problem, lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının, öğrencilerin özlük niteliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin 7 alt problem olarak ele alınmıştır.

3.2.1.1.1. Öğrencilerin saldırganlık davranışları devam ettikleri eğitim kurumunun düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Öğrencilerin saldırganlık davranışlarının devam ettikleri eğitim kurumunun düzeyine (Lise/Üniversite) göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Yapılan t testine ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	1294	20,05	7,19	16,649*	,001
	Üniversite	948	15,25	6,39		
Sözel	Lise	1294	13,09	3,70	,706	,480
	Üniversite	948	12,99	3,08		
Öfke	Lise	1294	20,52	5,48	4,476*	,001
	Üniversite	948	19,54	4,90		
Düşmanlık	Lise	1294	17,81	5,31	11,920*	,001
	Üniversite	947	15,31	4,57		
Dolaylı	Lise	1294	14,49	4,48	2,225*	,026
	Üniversite	948	14,10	3,73		

* $p < ,05$

Tablo 3 incelendiğinde saldırganlık davranışı fiziksel saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 20,05 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 15,25 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=16,649$, $p < ,05$) fiziksel saldırganlık alt boyutunda lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Sözel saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamalarının 13,09 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 12,99 olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,706$, $p > ,05$) sözel saldırganlık alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını ifade etmektedir.

Tablo 3’e göre öfke alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 20,52 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 19,54 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=4,476$, $p < ,05$) öfke alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu

bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla öfke davranışı sergilemektedirler.

Saldırganlık davranışı düşmanlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 17,81 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 15,31 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=11,920$, $p<,05$) düşmanlık alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla düşmanlık davranışı sergilemektedirler.

Tablo 3'e göre dolaylı saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları 14,49 üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 14,10 olduğu görülmektedir. Grupların puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,225$, $p<,05$) dolaylı saldırganlık alt boyutunda Lise ve üniversite öğrencileri arasında .05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre lise öğrencileri üniversite öğrencilerinden daha fazla dolaylı saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Araştırmanın bu alt probleminde lise ve üniversiteye devam eden öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı farklılaşmanın olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular saldırganlık ölçeği alt boyutlarından sözel saldırganlık boyutunda lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarında lise öğrencilerinin puan ortalamalarının üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Bulgu eğitim düzeyi yükseldikçe toplam saldırganlık puanlarının düştüğü sonucunu ortaya koyan Ersoy (2001)'un yaptığı araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Aynı zamanda bu bulgu Edmonson ve Bullock (1998) tarafından ilkokul çocukları ve lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmanın bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Yapılan araştırma sonucunda ergenlerin ilkokul çağı çocuklarına kıyasla daha sinirli ve saldırgan davranışlar gösterdiklerini ortaya koyan bulgular elde etmişlerdir.

3.2.1.1.2. Lise ve üniversite Öğrencilerin saldırganlık davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının cinsiyetlerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar için t testi kullanılmıştır. Yapılan t testine ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'teki bulgular incelendiğinde saldırganlık davranışı fiziksel saldırganlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencilerinin puan ortalamalarının 18,83 erkek öğrencilerinin puan ortalamalarının ise 20,78 olduğu görülmektedir. Fiziksel saldırganlık alt boyutunda üniversiteye devam eden kız öğrencilerin ortalamaları 13,70, erkek öğrencilerin puan ortalamaları ise 17,52'dir. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=4,506$, $p<,05$; $t_{ünv}=9,258$, $p<,05$) her iki gruptaki kız ve erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre hem liseye devam eden erkek öğrenciler hem de üniversiteye devam eden erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Sözel saldırganlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencileri puan ortalamaları 13,09 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 13,10, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 12,83 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 13,24 olarak gözlenmiştir. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=,037$, $p>,05$; $t_{ünv}=2,010$, $p<,05$) sadece üniversiteye devam eden kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre üniversiteye devam eden erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla sözel saldırganlık davranışı sergilemektedirler.

Tablo 4'teki bulgulara göre öfke alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 20,91 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 20,29, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 19,25 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 19,96'dır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=1,923$, $p>,05$; $t_{ünv}=2,205$, $p<,05$) sadece üniversiteye devam eden kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir.

Bu bulguya göre üniversiteye devam eden erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla öfke davranışı göstermektedirler.

Tablo 4: Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının cinsiyetlerine göre farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	Kız	487	18,83	8,11	4,506*	,001
		Erkek	807	20,78	6,47		
	Üniversite	Kız	565	13,70	5,90	9,258*	,001
		Erkek	383	17,52	6,43		
Sözel	Lise	Kız	487	13,09	3,61	,037	,970
		Erkek	807	13,10	3,76		
	Üniversite	Kız	565	12,83	3,06	2,010*	,045
		Erkek	383	13,24	3,10		
Öfke	Lise	Kız	487	20,91	6,01	1,923	,055
		Erkek	807	20,29	5,13		
	Üniversite	Kız	565	19,25	4,73	2,205*	,028
		Erkek	383	19,96	5,12		
Düşmanlık	Lise	Kız	487	17,79	5,51	,103	,918
		Erkek	807	17,82	5,19		
	Üniversite	Kız	565	14,96	4,36	2,972*	,003
		Erkek	383	15,85	4,84		
Dolaylı	Lise	Kız	487	14,54	4,56	,280	,780
		Erkek	807	14,47	4,43		
	Üniversite	Kız	565	13,91	3,66	1,951	,051
		Erkek	383	14,39	3,82		

* p<,05

Düşmanlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencileri puan ortalamaları 17,79 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 17,82, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 14,96 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 15,85 olarak gözlenmiştir. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{\text{lise}}=,103$, $p>,05$; $t_{\text{ünv}}=2,972$, $p<,05$) sadece üniversiteye devam eden kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre üniversiteye devam eden erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla düşmanlık davranışı sergilemektedirler.

Tablo 4'teki bulgulara göre dolaylı saldırganlık alt boyutunda liseye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 14,54 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 14,47, üniversiteye devam eden kız öğrencilerin puan ortalamaları 13,91 erkek öğrencilerin puan ortalamaları 14,39'dır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=2,280$, $p>,05$; $t_{ünv}=1,951$, $p>,05$) her iki gruptaki kız ve erkek öğrencilerin puan ortalamaları arasında ,05 düzeyinde anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Saldırganlıkla ilgili araştırmalarda cinsiyet değişkeni üzerinde durulan önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Bu araştırmada da lise ve üniversiteye devam eden öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen araştırma bulguları fiziksel saldırganlık alt boyutunda hem lise hem de üniversiteye devam eden erkek öğrencilerin puan ortalamalarının kız öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Bu bulgu Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett ve Suchindran (2008)'ın kırsal kesimde yaşayan ergenler üzerinde yaptıkları araştırmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Araştırmacılar, erkek ergenlerin fiziksel saldırganlık düzeylerinin kız ergenlerin fiziksel saldırganlık düzeylerinden yüksek olduğu sonucunu bulmuşlardır. Benzer bir şekilde birçok araştırma (Loeber ve Hay, 1997; Maccoby ve Jacklin, 1974; Tieger, 1980) erkeklerin, kızlara oranla daha fazla fiziksel saldırganlık sergilediklerini bulmuşlardır.

Sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt boyutlarında ise lise öğrencileri arasında anlamlı bir fark yok iken üniversiteye devam eden erkek öğrencilerin puan ortalamalarıyla kız öğrencilerin puan ortalamaları arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bu bulgu da Bettencourt ve Miller (1996) ile Bjorkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen (1992) gibi araştırmacılar tarafından yapılan araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Bu araştırmacılar erkeklerin kızlara oranla daha fazla sözel saldırganlık gösterdiğini yaptıkları araştırmalarla ortaya koymuşlardır. Bu araştırmadaki diğer bir bulgu ise dolaylı saldırganlık alt boyutunda ise cinsiyet açısından hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığıdır. Saldırganlık davranışlarında cinsiyete göre değişim, saldırganlığın ifade edilişinde ve anlamlandırılmasında da ortaya

çıkılmaktadır. Yetişkinlik döneminde cinsiyetler arasında gözlenen farklılıklar azaldığı için erkekler de çocukluk ve ergenlik dönemine oranla, dolaylı saldırganlığa daha sık başvurmaktadır.

3.2.1.1.3. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları geldikleri yerleşim yerinin türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) yapılmıştır. Saldırganlık davranışının alt boyutlarına ilişkin olarak yapılan analiz sonuçları her boyut için ayrı ayrı verilmiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 5'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Yerleşim Yeri Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Köy-Mezra	168	19,76	7,53
	Kasaba	85	19,28	6,72
	İlçe	262	19,20	6,65
	İl	593	20,30	7,33
	Büyükşehir	186	21,05	7,23
Üniversite	Köy-Mezra	78	16,58	6,17
	Kasaba	54	13,00	4,83
	İlçe	291	14,90	5,88
	İl	318	15,46	6,99
	Büyükşehir	207	15,47	6,45

Tablo 5 incelendiğinde lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın büyükşehirden gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla il, köy-mezra, kasaba ve ilçeden gelen lise öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın köy-mezradan gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla büyükşehir, il, ilçe ve kasabadan gelen üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 6: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	474,883	4	118,721	2,305	,056
	Gruplariçi	66385,544	1289	51,502		
	Toplam	66860,427	1293			
Üniversite	Gruplararası	473,093	4	118,273	2,912*	,021
	Gruplariçi	38306,156	943	40,622		
	Toplam	38779,249	947			

* $p < ,05$

Tablo 6'daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($F_{\text{lise}}=2,305$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($f_{\text{ünv}}=2,912$, $p<,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) yerleşim	(J) yerleşim	Ortalamalar Arası	
			Fark (I-J)	p
Üniversite	Köy-Mezra	Kasaba	3,58974*	,013
		İlçe	1,68253	,234
		İl	1,12119	,633
		Büyükşehir	1,11631	,680
	Kasaba	İlçe	-1,90722	,257
		İl	-2,46855	,066
		Büyükşehir	-2,47343	,083
	İlçe	İl	-,56134	,814
		Büyükşehir	-,56621	,866
	İl	Büyükşehir	-,00488	1,000

* $p < ,05$

Üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkeni açısından fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın köy-mezra ve

kasabadan gelen öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 7’de görülmektedir. Bu bulguya göre köy-mezradan gelen üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri kasabadan gelen üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 8’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 8: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Yerleşim Yeri Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Köy-Mezra	168	12,26	3,89
	Kasaba	85	13,35	3,81
	İlçe	262	13,60	3,39
	İl	593	12,98	3,66
	Büyükşehir	186	13,38	3,93
Üniversite	Köy-Mezra	78	13,01	2,94
	Kasaba	54	12,53	3,29
	İlçe	291	12,75	3,11
	İl	318	13,19	3,15
	Büyükşehir	207	13,13	2,94

Tablo 8 incelendiğinde lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın ilçeden gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla büyükşehir, kasaba, il ve köy-mezradan gelen lise öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın ilden gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla büyükşehir, köy-mezra, ilçe ve kasabadan gelen üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 8’de görülmektedir. Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	212,979	4	53,245	3,905*	,004
	Gruplariçi	17576,752	1289	13,636		
	Toplam	17789,731	1293			
Üniversite	Gruplararası	45,162	4	11,290	1,186	,315
	Gruplariçi	8978,822	943	9,522		
	Toplam	9023,983	947			

* $p < ,05$

Tablo 9'daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=1,186$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}} = 3,905$, $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) yerleşim	(J) yerleşim	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	Köy-Mezra	Kasaba	-1,08508	,177
		İlçe	-1,33901*	,002
		İl	-,71191	,178
		Büyükşehir	-1,11924*	,036
	Kasaba	İlçe	-,25393	,982
		İl	,37318	,907
		Büyükşehir	-,03416	1,000
	İlçe	İl	,62711	,149
		Büyükşehir	,21977	,972
	İl	Büyükşehir	-,40733	,683

* $p < ,05$

Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkeni açısından sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın köy-mezra, ilçe ve büyükşehirden gelen öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 10’da görülmektedir. Bu bulguya göre ilçe ve büyükşehirden gelen lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyleri köy-mezradan gelen lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 11’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 11: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Yerleşim Yeri Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Köy-Mezra	168	21,26	6,30
	Kasaba	85	21,61	5,29
	İlçe	262	19,80	5,20
	İl	593	20,38	5,24
	Büyükşehir	186	20,86	5,82
Üniversite	Köy-Mezra	78	19,48	4,94
	Kasaba	54	17,94	4,29
	İlçe	291	19,47	4,89
	İl	318	19,88	4,85
	Büyükşehir	207	19,55	5,09

Tablo 11 incelendiğinde lise öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın kasabadan gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla köy-mezra, büyükşehir, il ve ilçeden gelen lise öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın ilden gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla büyükşehir, köy-mezra, ilçe ve kasabadan gelen üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 11’de görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	361,921	4	90,480	3,021*	,017
	Gruplariçi	38604,578	1289	29,949		
	Toplam	38966,498	1293			
Üniversite	Gruplararası	175,978	4	43,995	1,833	,120
	Gruplariçi	22627,499	943	23,995		
	Toplam	22803,477	947			

* $p < ,05$

Tablo 12'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=1,833$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne göre öfke alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}}=3,021$, $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) yerleşim	(J) yerleşim	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	Köy-Mezra	Kasaba	-,34986	,989
		İlçe	1,46038*	,035
		İl	,88079	,350
		Büyükşehir	,40169	,959
	Kasaba	İlçe	1,81024	,062
		İl	1,23065	,297
		Büyükşehir	,75155	,832
		İl	-,57959	,610
	İlçe	Büyükşehir	-1,05869	,258
		İl	-,47910	,836

* $p < ,05$

Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkeni açısından öfke alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın köy-mezra ve ilçeden gelen öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 13'te görülmektedir. Bu bulguya göre köy-mezradan gelen lise öğrencilerinin öfke düzeyleri ilçeden gelen lise öğrencilerinin öfke düzeylerinden

anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 14'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 14: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Yerleşim Yeri Türü	N	X	Std. Sapma
Lise	Köy-Mezra	168	18,20	5,58
	Kasaba	85	17,87	4,88
	İlçe	262	17,00	5,32
	İl	593	17,73	5,22
	Büyükşehir	186	18,82	5,37
Üniversite	Köy-Mezra	78	15,15	4,54
	Kasaba	54	14,26	4,24
	İlçe	291	15,29	4,39
	İl	318	15,71	4,66
	Büyükşehir	207	15,10	4,77

Tablo 14 incelendiğinde lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın büyükşehirden gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla köy-mezra, kasaba, il ve ilçeden gelen lise öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın ilden gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla ilçe, köy-mezra, büyükşehir ve kasabadan gelen üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 14'te görülmektedir. Düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	390,164	4	97,541	3,483*	,008
	Gruplariçi	36103,323	1289	28,009		
	Toplam	36493,487	1293			
Üniversite	Gruplararası	122,348	4	30,587	1,461	,212
	Gruplariçi	19740,525	943	20,934		
	Toplam	19862,872	947			

* $p < ,05$

Tablo 15'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{ünv}=1,461$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{lise}=3,483$, $p<,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16: Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) yerleşim	(J) yerleşim	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	Köy-Mezra	Kasaba	,33179	,990
		İlçe	1,19856	,148
		İl	,46376	,854
		Büyükşehir	-,62020	,806
	Kasaba	İlçe	,86677	,684
		İl	,13197	1,000
		Büyükşehir	-,95199	,645
	İlçe	İl	-,73480	,333
		Büyükşehir	-1,81876*	,003
	İl	Büyükşehir	-1,08396	,106

* $p<,05$

Lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkeni açısından düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın büyükşehir ve ilçeden gelen öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 16'da görülmektedir. Bu bulguya göre büyükşehirden gelen lise öğrencilerinin düşmanlık düzeyleri ilçeden gelen lise öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 17'de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 17: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Yerleşim Yeri Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Köy-Mezra	168	14,76	4,39
	Kasaba	85	15,11	4,29
	İlçe	262	14,12	4,35
	İl	593	14,39	4,52
	Büyükşehir	186	14,84	4,63
Üniversite	Köy-Mezra	78	14,59	3,60
	Kasaba	54	13,91	3,49
	İlçe	291	14,18	3,58
	İl	318	14,08	3,84
	Büyükşehir	207	13,90	3,87

Tablo 17 incelendiğinde lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın kasabadan gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla büyükşehir, köy-mezra, il ve ilçeden gelen lise öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın köy-mezradan gelen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla ilçe, il, kasaba ve büyükşehirden gelen üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 17’de görülmektedir. Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18: Lise ve üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	108,899	4	27,225	1,357	,247
	Gruplariçi	25858,600	1289	20,061		
	Toplam	25967,499	1293			
Üniversite	Gruplararası	30,306	4	7,576	,544	,704
	Gruplariçi	13140,719	943	13,935		
	Toplam	13171,025	947			

* p<,05

Tablo 18'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{ünv}=,544$, $p>.05$) ve lise öğrencilerinin geldikleri yerleşim yerinin türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise}=1,357$, $p>.05$), ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre dolaylı saldırganlık alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Gelinen yerleşim yerinin türü değişkeni açısından saldırganlık davranışlarının farklılaşma durumunun incelendiği bu bölümde farklı yerleşim yerlerinden gelen lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutunda elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Diğer taraftan köy-mezradan gelen üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının kasabadan gelen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Sözel saldırganlık alt boyutunda ise farklı yerleşim yerlerinden gelen üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasından anlamlı fark bulunmamıştır. Ancak ilçe ve büyükşehirlerden gelen lise öğrencilerinin sözel saldırganlık puan ortalamalarının köy-mezradan gelen lise öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Saldırganlık ölçeğinin öfke alt boyutunda farklı yerleşim yerlerinden gelen lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var iken üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Bu boyutta lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın köy ve mezradan gelen lise öğrencilerinin puan ortalamalarından kaynaklandığı gözlenmiştir. Bu bulguya göre köy ve mezradan gelen lise öğrencilerinin öfke puan ortalamaları ilçeden gelen lise öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir. Bu bulgu Kısaç (1997)'ın üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada, küçük yerleşim birimlerindeki öfke düzeyinin daha fazla olduğu bulgusu ile kısmen desteklenmektedir. Bir bakıma küçük yerleşim birimlerinde ya da küçük şehirlerde yaşam alanlarının, sosyal olanakların kısıtlı olması gençlerin öfke duygularını daha fazla yaşamaları ile ilişkili olabilir. Yine özellikle gençlerde bağımsız davranma, bağımsızlığın engellenmesine ilişkin kızgınlık tepkilerinin küçük yerleşim birimlerinde daha fazla yaşanabileceğini de düşündürmektedir.

3.2.1.1.4. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları devam ettikleri / mezun oldukları lise türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin devam ettikleri / mezun oldukları lise türüne göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) yapılmıştır. Saldırganlık davranışının alt boyutlarına ilişkin olarak yapılan analiz sonuçları her boyut için ayrı ayrı verilmiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 19’da, varyans analizi sonuçları ise Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 19: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri

Grup	Lise Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Genel Lise	318	19,61	7,93
	Meslek Lisesi	689	20,50	6,66
	Kolej	287	19,46	7,49
Üniversite	Genel Lise	265	14,95	5,71
	Meslek Lisesi	382	15,19	6,63
	Kolej	301	15,57	6,65

Tablo 19 incelendiğinde lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın meslek lisesi öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla genel lise ve kolej öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın kolej mezunu öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla meslek lisesi ve genel liseden mezun üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 19’da görülmektedir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	299,094	2	149,547	2,901	,055
	Gruplariçi	66561,333	1291	51,558		
	Toplam	66860,427	1293			
Üniversite	Gruplararası	55,198	2	27,599	,674	,510
	Gruplariçi	38724,050	945	40,978		
	Toplam	38779,249	947			

* p<,05

Tablo 20'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{\text{ünv}}=,674$, $p>,05$) ve lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{lise}}=2,901$, $p>,05$), ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre fiziksel saldırganlık alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 21'de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 22'de verilmiştir

Tablo 21: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri

Grup	Lise Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Genel Lise	318	13,30	3,76
	Meslek Lisesi	689	12,96	3,88
	Kolej	287	13,17	3,17
Üniversite	Genel Lise	265	12,95	3,06
	Meslek Lisesi	382	12,71	3,06
	Kolej	301	13,38	3,10

Tablo 21 incelendiğinde lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın genel lise öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla kolej ve meslek lisesi öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları

incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın kolej mezunu öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla genel lise ve meslek lisesi mezunu üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 21’de görülmektedir. Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	27,084	2	13,542	,984	,374
	Gruplarıçi	17762,647	1291	13,759		
	Toplam	17789,731	1293			
Üniversite	Gruplararası	75,765	2	37,882	4,001*	,019
	Gruplarıçi	8948,218	945	9,469		
	Toplam	9023,983	947			

* $p < ,05$

Tablo 22’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin devam ettikleri lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{lise}} = ,984$, $p > ,05$), $,05$ düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{ünv}} = 4,001$ $p < ,05$), $,05$ düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 23’te verilmiştir.

Tablo 23: Üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Üniversite	Genel Lise	Meslek Lisesi	,61671	,487
		Kolej	,37248	,731
	Meslek Lisesi	Kolej	-,66810*	,014

* $p < ,05$

Üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türü değişkeni açısından sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın kolej ve meslek lisesi

mezunu öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 23'te görülmektedir. Bu bulguya göre kolej mezunu üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyleri meslek lisesi mezunu üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 24'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 25'te verilmiştir.

Tablo 24: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri

Grup	Lise Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Genel Lise	318	20,73	5,98
	Meslek Lisesi	689	20,48	5,33
	Kolej	287	20,39	5,29
Üniversite	Genel Lise	265	19,31	4,89
	Meslek Lisesi	382	19,46	4,96
	Kolej	301	19,83	4,84

Tablo 24 incelendiğinde lise öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın genel lise öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla meslek lisesi ve kolej öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın kolej mezunu öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla meslek lisesi ve genel lise mezunu üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 24'te görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 25'te verilmiştir.

Tablo 25: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	20,033	2	10,017	,332	,718
	Gruplariçi	38946,465	1291	30,168		
	Toplam	38966,498	1293			
Üniversite	Gruplararası	42,463	2	21,231	,881	,415
	Gruplariçi	22761,014	945	24,086		
	Toplam	22803,477	947			

* $p < ,05$

Tablo 25'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{ünv=,881}$, $p>.05$) ve lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise=,332}$, $p>.05$), ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre öfke alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir

Düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 26'da, varyans analizi sonuçları ise Tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 26: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Lise Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Genel Lise	318	17,84	5,27
	Meslek Lisesi	689	18,15	5,467
	Kolej	287	16,96	4,88
Üniversite	Genel Lise	265	15,01	4,72
	Meslek Lisesi	382	15,46	4,55
	Kolej	301	15,40	4,48

Tablo 26 incelendiğinde lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın meslek lisesi öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla genel lise ve kolej öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın meslek lisesi mezunu üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla kolej ve genel lise mezunu üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 26'da görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 27: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	289,076	2	144,538	5,154*	,006
	Gruplariçi	36204,411	1291	28,044		
	Toplam	36493,487	1293			
Üniversite	Gruplararası	34,358	2	17,179	,819	,441
	Gruplariçi	19828,515	945	20,983		
	Toplam	19862,872	947			

* $p < ,05$

Tablo 27'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=819$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türüne göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}}=5,154$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 28'de verilmiştir.

Tablo 28: Lise öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	Genel Lise	Meslek Lisesi	-,30939	,665
		Kolej	,88424	,101
	Meslek Lisesi	Kolej	1,19363*	,004

$p < ,05$

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türü değişkeni açısından düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın kolej ve meslek lisesi öğrencilerinden kaynaklandığı Tablo 28'de görülmektedir. Bu bulguya göre meslek lisesi öğrencilerinin düşmanlık düzeyleri kolej öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 29'da, varyans analizi sonuçları ise Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 29: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Lise Türü	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Genel Lise	318	14,41	4,85
	Meslek Lisesi	689	14,60	4,47
	Kolej	287	14,34	4,05
Üniversite	Genel Lise	265	13,94	3,69
	Meslek Lisesi	382	13,95	3,82
	Kolej	301	14,44	3,62

Tablo 29 incelendiğinde lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın meslek lisesi öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla genel lise ve kolej öğrencileri izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın kolej mezunu üniversite öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla meslek lisesi ve genel lise mezunu üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 29’da görülmektedir. Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30: Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri /mezun oldukları lise türü değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	16,405	2	8,203	,408	,665
	Gruplariçi	25951,094	1291	20,102		
	Toplam	25967,499	1293			
Üniversite	Gruplararası	51,271	2	25,635	1,846	,158
	Gruplariçi	13119,755	945	13,883		
	Toplam	13171,025	947			

* $p < ,05$

Tablo 30’daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin mezun oldukları lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{ünv}=1,846$, $p > ,05$) ve lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri lise türüne ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise}=,408$, $p > ,05$), $,05$ düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre dolaylı saldırganlık alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri / mezun oldukları lise türü değişkeni açısından saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farklılaşma incelendiğinde fiziksel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarında öğrencilerin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Sözel saldırganlık alt boyutunda ise farklı liselere devam eden lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında fark bulunmazken farklı liselerden mezun üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olduğu gözlenmiştir. Kolejden mezun olan üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık puan ortalamalarının meslek liselerinden mezun olan üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Diğer taraftan düşmanlık alt boyutunda farklı liselerden mezun olan üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak meslek liselerine devam eden lise öğrencilerinin kolejlere devam eden lise öğrencilerinden daha yüksek bir puan ortalamasına sahip oldukları sonucu bulunmuştur. Tuzgöl (1998)'ün araştırmasına göre okul türünün (genel lise, süper lise) saldırganlık düzeyine etkisini incelemiş ve sonucu anlamlı bulmuştur. Buna göre genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin süper lise öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuştur. Araştırmacı bu durumu akademik başarıyla ilişkilendirmiştir.

3.2.1.1.5. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları baba eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin baba eğitim düzeylerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) yapılmıştır. Saldırganlık davranışının alt boyutlarına ilişkin olarak yapılan analiz sonuçları her boyut için ayrı ayrı verilmiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 31'de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 32'de verilmiştir.

Tablo 31: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Baba Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	İlkokul	505	19,67	7,20
	Ortaokul	255	19,92	7,489
	Lise	331	19,93	6,61
	Üniversite	203	21,33	7,58
Üniversite	İlkokul	410	15,10	6,16
	Ortaokul	144	15,98	7,27
	Lise	208	14,80	5,99
	Üniversite	186	15,50	6,60

Tablo 31 incelendiğinde baba eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın babası üniversite mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla babası lise, ortaokul ve ilkokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın babası ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla babası üniversite, ilkokul ve lise mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 31’de görülmektedir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	416,393	3	138,798	2,695*	,045
	Gruplariçi	66444,034	1290	51,507		
	Toplam	66860,427	1293			
Üniversite	Gruplararası	139,569	3	46,523	1,137	,333
	Gruplariçi	38639,680	944	40,932		
	Toplam	38779,249	947			

* $p < ,05$

Tablo 32’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=1,137$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise

öğrencilerinin baba eğitim düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}} = 2,695$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 33'te verilmiştir.

Tablo 33: Lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Baba Eğitim	(J) Baba Eğitim	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	İlkokul	Ortaokul	-,24434	,971
		Lise	-,25933	,956
		Üniversite	-1,66267*	,028
	Ortaokul	Lise	-,01499	1,000
		Üniversite	-1,41833	,153
	Lise	Üniversite	-1,40335	,126

* $p < ,05$

Lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkeni açısından fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın babası ilkokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 33'te görülmektedir. Bu bulguya göre babaları üniversite mezunu olan lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri babaları ilkokul mezunu olan lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 34'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 35'te verilmiştir.

Tablo 34: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Baba Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	İlkokul	505	12,66	3,52
	Ortaokul	255	13,14	4,04
	Lise	331	13,28	3,54
	Üniversite	203	13,79	3,85
Üniversite	İlkokul	410	12,70	2,95
	Ortaokul	144	13,38	3,24
	Lise	208	13,03	3,33
	Üniversite	186	13,30	2,91

Tablo 34 incelendiğinde baba eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın babası üniversite mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla babası lise, ortaokul ve ilkokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın babası ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla babası üniversite, lise ve ilkokul mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 34'te görülmektedir. Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 35'te verilmiştir.

Tablo 35: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	204,238	3	68,079	4,994*	,002
	Gruplariçi	17585,493	1290	13,632		
	Toplam	17789,731	1293			
Üniversite	Gruplararası	75,593	3	25,198	2,658	,057
	Gruplariçi	8948,390	944	9,479		
	Toplam	9023,983	947			

* $p < ,05$

Tablo 35'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=2,658$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin baba eğitim düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f

değeri ($F_{\text{lise}} = 4,994$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 36’da verilmiştir.

Tablo 36: Lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Baba Eğitim	(J) Baba Eğitim	Ortalamalar Arası	
			Fark (I-J)	p
Lise	İlkokul	Ortaokul	-,48169	,325
		Lise	-,61968	,083
		Üniversite	-1,12578*	,001
	Ortaokul	Lise	-,13799	,970
		Üniversite	-,64408	,248
	Lise	Üniversite	-,50609	,415

* $p < ,05$

Lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkeni açısından sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın babası ilkokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 36’da görülmektedir. Bu bulguya göre babaları üniversite mezunu olan lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyleri babaları ilkokul mezunu olan lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 37’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 38’de verilmiştir.

Tablo 37: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Baba Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	İlkokul	505	20,64	5,77
	Ortaokul	255	19,83	5,31
	Lise	331	20,45	5,41
	Üniversite	203	21,23	4,99
Üniversite	İlkokul	410	19,40	4,82
	Ortaokul	144	20,25	5,19
	Lise	208	19,48	5,00
	Üniversite	186	19,36	4,74

Tablo 37 incelendiğinde baba eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın babası üniversite mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla babası ilkokul, lise ve ortaokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın babası ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla babası lise, ilkokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 37’de görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 38’de verilmiştir.

Tablo 38: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	232,997	3	77,666	2,587	,052
	Gruplariçi	38733,502	1290	30,026		
	Toplam	38966,498	1293			
Üniversite	Gruplararası	87,014	3	29,005	1,205	,307
	Gruplariçi	22716,463	944	24,064		
	Toplam	22803,477	947			

* $p < ,05$

Tablo 38’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{\text{lise}}=2,587$, $p>.05$) ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=1,205$, $p>.05$), ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre öfke alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 39’da, varyans analizi sonuçları ise Tablo 40’te verilmiştir.

Tablo 39: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Baba Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	İlkokul	505	17,96	5,67
	Ortaokul	255	17,49	5,09
	Lise	331	17,83	4,97
	Üniversite	203	17,82	5,19
Üniversite	İlkokul	410	15,16	4,60
	Ortaokul	144	15,48	4,57
	Lise	208	15,38	4,46
	Üniversite	186	15,46	4,67

Tablo 39 incelendiğinde baba eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın babası ilkokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla babası lise, üniversite ve ortaokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın babası ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla babası üniversite, lise ve ilkokul mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 39'da görülmektedir. Düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 40'ta verilmiştir.

Tablo 40: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	36,931	3	12,310	,436	,728
	Gruplariçi	36456,556	1290	28,261		
	Toplam	36493,487	1293			
Üniversite	Gruplararası	18,641	3	6,214	,296	,829
	Gruplariçi	19844,231	944	21,021		
	Toplam	19862,872	947			

* $p < ,05$

Tablo 40'taki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{\text{lise}} = ,436$, $p > ,05$) ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}} = ,296$, $p > ,05$), $,05$ düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre

düşmanlık alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 41’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 42’de verilmiştir.

Tablo 41: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Baba Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	İlkokul	505	14,29	4,47
	Ortaokul	255	14,07	4,21
	Lise	331	14,67	4,64
	Üniversite	203	15,25	4,47
Üniversite	İlkokul	410	14,05	3,70
	Ortaokul	144	14,66	3,67
	Lise	208	14,08	3,89
	Üniversite	186	13,84	3,63

Tablo 41 incelendiğinde baba eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın babası üniversite mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla babası lise, ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın babası ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla babası lise, ilkokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 41’de görülmektedir. Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 42’de verilmiştir.

Tablo 42: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	191,972	3	63,991	3,203*	,023
	Gruplariçi	25775,527	1290	19,981		
	Toplam	25967,499	1293			
Üniversite	Gruplararası	59,529	3	19,843	1,429	,233
	Gruplariçi	13111,496	944	13,889		
	Toplam	13171,025	947			

* $p < ,05$

Tablo 41'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{ünv}=1,429$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin baba eğitim düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{lise}=3,203$ $p<,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 43'te verilmiştir.

Tablo 43: Lise ve üniversite öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Baba Eğitim	(J) Baba Eğitim	Ortalamalar Arası	
			Fark (I-J)	p
Lise	İlkokul	Ortaokul	,22842	,910
		Lise	-,37471	,636
		Üniversite	-,95222	,051
	Ortaokul	Lise	-,60313	,368
		Üniversite	-1,18064*	,026
	Lise	Üniversite	-,57752	,469

* $p<,05$

Lise öğrencilerinin baba eğitim düzeyi değişkeni açısından dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın babası ortaokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 43'te görülmektedir. Bu bulguya göre babaları üniversite mezunu olan lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyleri babaları ortaokul mezunu olan lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin baba eğitimi açısından farklılaşma durumu incelendiğinde öfke ve düşmanlık alt boyutlarında hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık alt boyutları açısından farklılaşma durumu incelendiğinde ise her üç alt boyutta da üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmaz iken babaları üniversite mezunu olan lise öğrencilerinin puan ortalamalarının babası ilkök ve ortaokul

mezunu olan öğrencilere kıyasla daha yüksek bir ortalamaoya sahip oldukları gözlenmiştir. Bu bulguya göre babası üniversite mezunu olan lise öğrencilerinde fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık davranışı babaları ilkokul ve ortaokul mezunu olan lise öğrencilerine kıyasla daha sık gözlenmektedir. Bu bulgu Kawamura (2005) tarafından ebeveyn ve çocuklarının saldırganlık puanları arasındaki ilişki ve çocukların saldırganlık düzeylerinin ebeveyn eğitimi açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak için 99 aile üzerinde yaptığı çalışmanın bulgularıyla çelişmektedir. Kawamura (2005) çalışmasında babaları düşük eğitim seviyesinde olan öğrencilerin saldırganlık puanlarının baba eğitim seviyesi yüksek olan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucunu bulmuştur. Bu bulgu bu çalışmadaki bulgularla çelişmekte olup sebebini eğitim seviyesinin yükselmesi sonucunda babaların çocuklarının benliklerini suni olarak şişirmeleriyle açıklamak mümkün olabilir. Başka bir ifadeyle babanın eğitim seviyesinin yükselmesi çocuklarda taltif edilmenin seviyesini düşürerek onların hayatta karşılaştıkları her olayda beklentilerinin çeşitlenmesine neden olmaktadır. Böylece babası üniversite mezunu olan lise öğrencileri hayatta karşılaştıkları zorluklarda veya elde ettikleri başarılarında babalarından gördükleri yardımı veya övgüyü beklemektedirler. Eğer bu beklenti karşılanmazsa babaları üniversite mezunu olan lise öğrencileri fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık davranışı sergileyebilirler. Baba eğitim seviyesinin olması çocukta özgüven artışı getirerek babaya olan güveni artırmaktadır. Bunun sonucunda çocuk tepkisini daha açık ortaya koymaktadır. İlkokul mezunu olan babanın çocuğu, kendisine kimsenin sahip çıkmayacağını düşünerek düşmanlık duygusunu geliştirmektedir.

3.2.1.1.6. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları anne eğitim düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne eğitim düzeylerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) yapılmıştır. Saldırganlık davranışının alt boyutlarına ilişkin olarak yapılan analiz sonuçları her boyut için ayrı ayrı verilmiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 44'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 45'te verilmiştir.

Tablo 45:Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Anne Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Okuryazar Değil	115	20,27	8,07
	İlkokul	694	19,39	7,13
	Ortaokul	218	20,57	7,06
	Lise	214	20,93	6,78
	Üniversite	53	22,53	7,22
Üniversite	Okuryazar Değil	141	15,80	6,48
	İlkokul	569	14,90	6,09
	Ortaokul	96	16,67	7,40
	Lise	100	15,24	7,03
	Üniversite	42	14,85	5,79

Tablo 44 incelendiğinde anne eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın annesi üniversite mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla annesi lise, ortaokul, okuryazar değil ve ilkokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın annesi ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla anneleri okuryazar olmayan, anneleri lise, ilkokul ve üniversite mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 44’te görülmektedir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 45’te verilmiştir.

Tablo 45: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	858,058	4	214,514	4,189*	,002
	Gruplariçi	66002,369	1289	51,204		
	Toplam	66860,427	1293			
Üniversite	Gruplararası	313,948	4	78,487	1,924	,104
	Gruplariçi	38465,301	943	40,790		
	Toplam	38779,249	947			

Tablo 45'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=1,924$, $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin anne eğitim düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}}=4,189$ $p<.05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 46'da verilmiştir.

Tablo 46: Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Anne Eğitim	(J) Anne Eğitim	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	Okuryazar değil	İlkokul	,87763	,741
		Ortaokul	-,30842	,996
		Lise	-,66034	,931
		Üniversite	-2,25874	,317
	İlkokul	Ortaokul	-1,18605	,206
		Lise	-1,53798*	,048
		Üniversite	-3,13637*	,018
	Ortaokul	Lise	-,35192	,986
		Üniversite	-1,95032	,386
	Lise	Üniversite	-1,59840	,591

Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkeni açısından fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın annesi ilköğretim, lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 46'da görülmektedir. Bu bulguya göre anneleri lise ve üniversite mezunu olan lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri anneleri ilköğretim mezunu olan lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 47'de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 48'de verilmiştir.

Tablo 47: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Anne Eğitim Düzeyi	N	X	Std. Sapma
Lise	Okuryazar Değil	115	14,38	4,13
	İlkokul	694	12,61	3,42
	Ortaokul	218	13,39	3,87
	Lise	214	13,41	3,88
	Üniversite	53	14,07	3,94
Üniversite	Okuryazar Değil	141	13,05	2,98
	İlkokul	569	12,79	3,11
	Ortaokul	96	13,46	2,97
	Lise	100	13,43	3,30
	Üniversite	42	13,40	2,68

Tablo 47 incelendiğinde anne eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın annesi okuryazar olmayan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla annesi üniversite, lise, ortaokul ve ilkokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın annesi ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla annesi lise, üniversite, okuryazar değil ve ilkokul mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 47’de görülmektedir. Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 48’de verilmiştir.

Tablo 48: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	439,450	4	109,863	8,162*	,001
	Gruplarıçi	17350,281	1289	13,460		
	Toplam	17789,731	1293			
Üniversite	Gruplararası	70,960	4	17,740	1,869	,114
	Gruplarıçi	8953,023	943	9,494		
	Toplam	9023,983	947			

* p<,05

Tablo 48’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=1,869$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise

öğrencilerinin anne eğitim düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}} = 8,162$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 49’da verilmiştir.

Tablo 49: Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Anne Eğitim	(J) Anne Eğitim	Ortalamalar Arası	
			Fark (I-J)	p
Lise	Okuryazar değil	İlkokul	1,76301*	,000
		Ortaokul	,99270	,131
		Lise	,96672	,152
		Üniversite	,30714	,987
	İlkokul	Ortaokul	-,77031	,054
		Lise	-,79629	,054
		Üniversite	-1,45588	,053
	Ortaokul	Lise	-,02598	1,000
		Üniversite	-,68556	,740
	Lise	Üniversite	-,65958	,768

Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkeni açısından sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın annesi okuryazar olmayan ve annesi ilkokul mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 49’da görülmektedir. Bu bulguya göre anneleri okuryazar olmayan lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyleri anneleri ilkokul mezunu olan lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Öfke alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 50’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 51’de verilmiştir.

Tablo 50: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Anne Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Okuryazar Değil	115	20,67	6,34
	İlkokul	694	20,30	5,51
	Ortaokul	218	20,84	5,32
	Lise	214	20,37	5,17
	Üniversite	53	22,49	4,74
Üniversite	Okuryazar Değil	141	19,93	5,33
	İlkokul	569	19,30	4,79
	Ortaokul	96	20,34	5,22
	Lise	100	19,57	4,92
	Üniversite	42	19,50	4,02

Tablo 50 incelendiğinde anne eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın annesi üniversite mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla annesi ortaokul, okuryazar değil lise ve ilkokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın annesi ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla annesi okuryazar olmayan, annesi lise, üniversite ve ilkokul mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 50’de görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 51’de verilmiştir.

Tablo 51: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	268,712	4	67,178	2,238	,063
	Gruplariçi	38697,786	1289	30,022		
	Toplam	38966,498	1293			
Üniversite	Gruplararası	115,984	4	28,996	1,205	,307
	Gruplariçi	22687,492	943	24,059		
	Toplam	22803,477	947			

* $p < ,05$

Tablo 51’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{lise}=2,238$, $p>.05$) ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin

($f_{\text{inv}}=1,205$, $p>.05$), $.05$ düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre öfke alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 52’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 53’te verilmiştir.

Tablo 52: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri

Grup	Anne Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Okuryazar Değil	115	18,91	5,98
	İlkokul	694	17,64	5,36
	Ortaokul	218	17,50	4,90
	Lise	214	17,88	5,29
	Üniversite	53	18,58	4,62
Üniversite	Okuryazar Değil	141	15,84	4,74
	İlkokul	569	15,02	4,48
	Ortaokul	96	16,21	4,97
	Lise	100	15,33	4,53
	Üniversite	42	15,50	4,25

Tablo 52 incelendiğinde anne eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın annesi okuryazar olmayan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla annesi üniversite, lise, ilkokul ve ortaokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın annesi ortaokul mezunu olan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla annesi okuryazar değil, üniversite, lise ve ilkokul mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 52’de görülmektedir. Düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 53’te verilmiştir.

Tablo 53: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	210,999	4	52,750	1,874	,113
	Gruplariçi	36282,488	1289	28,148		
	Toplam	36493,487	1293			
Üniversite	Gruplararası	166,684	4	41,671	1,995	,093
	Gruplariçi	19696,188	943	20,887		
	Toplam	19862,872	947			

* $p < ,05$

Tablo 53'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değeri ($f_{\text{lise}}=1,874$, $p>.05$) ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=1,995$, $p>.05$), $,05$ düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulguya göre düşmanlık alt boyutu açısından hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 54'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 55'te verilmiştir.

Tablo 54: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Anne Eğitim Düzeyi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Okuryazar Değil	115	14,88	5,12
	İlkokul	694	14,07	4,28
	Ortaokul	218	14,72	4,62
	Lise	214	15,12	4,49
	Üniversite	53	15,79	4,29
Üniversite	Okuryazar Değil	141	14,87	4,05
	İlkokul	569	13,94	3,58
	Ortaokul	96	14,38	3,92
	Lise	100	13,91	4,00
	Üniversite	42	13,64	3,13

Tablo 54 incelendiğinde anne eğitim düzeyi açısından lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın annesi üniversite mezunu olan öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla

annesi lise, okuryazar değil, ortaokul ve ilkokul mezunu olan öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın annesi okuryazar olmayan öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla annesi ortaokul, ilkokul, lise ve üniversite mezunu olan öğrencilerin izlediği Tablo 54'te görülmektedir. Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 55'te verilmiştir.

Tablo 55: Lise ve üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	326,475	4	81,619	4,103*	,003
	Gruplariçi	25641,024	1289	19,892		
	Toplam	25967,499	1293			
Üniversite	Gruplararası	118,782	4	29,696	2,145	,073
	Gruplariçi	13052,243	943	13,841		
	Toplam	13171,025	947			

* $p < ,05$

Tablo 55'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeyine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=2,145$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin anne eğitim düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}} = 4,103$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 56'da verilmiştir.

Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkeni açısından dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın annesi ilkokul ve lise mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 56'da görülmektedir. Bu bulguya göre anneleri lise mezunu olan lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyleri anneleri ilkokul mezunu olan lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Tablo 56: Lise öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Anne Eğitim	(J) Anne Eğitim	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	Okuryazar değil	İlkokul	,81347	,367
		Ortaokul	,16677	,998
		Lise	-,23921	,990
		Üniversite	-,90550	,738
	İlkokul	Ortaokul	-,64670	,335
		Lise	-1,05268*	,022
		Üniversite	-1,71897	,054
	Ortaokul	Lise	-,40598	,879
		Üniversite	-1,07227	,517
	Lise	Üniversite	-,66628	,867

* $p < ,05$

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne eğitimi açısından farklılaşma durumu incelendiğinde öfke ve düşmanlık alt boyutlarında hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık alt boyutları açısından farklılaşma durumu incelendiğinde ise her üç alt boyutta da üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Diğer taraftan fiziksel saldırganlık alt boyutunda anneleri lise ve üniversite mezunu olan lise öğrencilerinin puan ortalamalarının annesi ilkokul mezunu olan öğrencilere kıyasla daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları gözlenmiştir. Sözel saldırganlık alt boyutunda ise annesi okuryazar olmayan lise öğrencilerinin sözel saldırganlık puan ortalamalarının annesi ilkokul mezunu olanlara kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Dolaylı saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında ortaya çıkan farkın annesi lise mezunu olan öğrencilerin puan ortalamalarından kaynaklandığı gözlenmiştir. Bu bulguya göre annesi lise mezunu olan lise öğrencilerinde dolaylı saldırganlık davranışı annesi ilkokul olan lise öğrencilerine kıyasla daha sık gözlenmektedir.

3.2.1.1.7. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyoekonomik düzeylerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) yapılmıştır. Saldırganlık davranışının alt boyutlarına ilişkin olarak yapılan analiz sonuçları her boyut için ayrı ayrı verilmiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 57’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 58’de verilmiştir.

Tablo 57: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Alt	153	19,36	6,75
	Orta	1023	19,93	7,27
	Üst	118	21,97	6,75
Üniversite	Alt	113	16,47	7,41
	Orta	712	14,99	6,09
	Üst	123	15,59	7,01

Tablo 57 incelendiğinde lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın alt sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla üst ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 57’de görülmektedir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 58’de verilmiştir.

Tablo 58: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	523,662	2	261,831	5,096*	,006
	Gruplariçi	66336,764	1291	51,384		
	Toplam	66860,427	1293			
Üniversite	Gruplararası	231,402	2	115,701	2,836	,059
	Gruplariçi	38547,847	945	40,791		
	Toplam	38779,249	947			

* p<,05

Tablo 58'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{ünv}}=2,836$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{lise}}=5,096$ $p<,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 59'da verilmiştir.

Tablo 59: Lise öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamalar Arası	P
			Fark (I-J)	
Lise	Alt	Orta	-,57503	,624
		Üst	-2,61510*	,008
	Orta	Üst	-2,04007*	,010

* p<,05

Lise öğrencilerinin sosyoekonomik düzey değişkeni açısından fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 59'da görülmektedir. Bu bulguya göre üst sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri alt ve orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin fiziksel saldırganlık düzeylerinden

anlamlı düzeyde yüksektir. Diğer taraftan alt ve orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin fiziksel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 60'ta, varyans analizi sonuçları ise Tablo 61'de verilmiştir.

Tablo 60: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Alt	153	12,96	4,06
	Orta	1023	13,19	3,69
	Üst	118	12,38	3,29
Üniversite	Alt	113	12,70	2,90
	Orta	712	12,96	3,07
	Üst	123	13,42	3,31

Tablo 60 incelendiğinde lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 60'ta görülmektedir. Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 61'de verilmiştir.

Tablo 61: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	73,736	2	36,868	2,687	,068
	Gruplariçi	17715,995	1291	13,723		
	Toplam	17789,731	1293			
Üniversite	Gruplararası	32,347	2	16,174	1,700	,183
	Gruplariçi	8991,636	945	9,515		
	Toplam	9023,983	947			

* $p < ,05$

Tablo 61'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise}=2,687$, $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Benzer bir şekilde üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{ünv} =1,700$ $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu bulgulara göre sözel saldırganlık alt boyutunda lise ve üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 62'de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 63'te verilmiştir.

Tablo 62: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Alt	153	20,47	5,44
	Orta	1023	20,49	5,48
	Üst	118	20,92	5,64
Üniversite	Alt	113	20,44	5,23
	Orta	712	19,28	4,80
	Üst	123	20,20	5,09

Tablo 62 incelendiğinde lise öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın alt sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla üst ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 62'de görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 63'te verilmiştir.

Tablo 63: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	20,373	2	10,186	,338	,713
	Gruplariçi	38946,126	1291	30,167		
	Toplam	38966,498	1293			
Üniversite	Gruplararası	193,425	2	96,712	4,042*	,018
	Gruplariçi	22610,052	945	23,926		
	Toplam	22803,477	947			

* $p < ,05$

Tablo 63'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{lise}} = ,338$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{ünv}} = 4,042$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 64'te verilmiştir.

Tablo 64: Üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre öfke alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamlar Arası Fark (I-J)	p
Üniversite	Alt	Orta	1,16017*	,045
		Üst	,23923	,925
	Orta	Üst	-,92095	,131

* $p < ,05$

Üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzey değişkeni açısından öfke alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın alt sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden kaynaklandığı Tablo x'de görülmektedir. Bu bulguya göre alt sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin öfke düzeyleri orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin öfke düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Düşmanlık saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 65'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 66'da verilmiştir.

Tablo 65: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Alt	153	18,28	5,86
	Orta	1023	17,83	5,26
	Üst	118	17,01	4,91
Üniversite	Alt	113	16,40	4,88
	Orta	712	15,05	4,54
	Üst	123	15,85	4,33

Tablo 65 incelendiğinde lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın alt sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve üst sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın alt sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla üst ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 65'te görülmektedir. Düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 66'da verilmiştir.

Tablo 66: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	109,764	2	54,882	1,947	,143
	Gruplariçi	36383,723	1291	28,183		
	Toplam	36493,487	1293			
Üniversite	Gruplararası	217,593	2	108,797	5,233*	,005
	Gruplariçi	19645,279	945	20,789		
	Toplam	19862,872	947			

* $p < ,05$

Tablo 66'daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{lise}=1,947$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin

hesaplanan f değeri ($F_{\text{inv}} = 5,233$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 67’de verilmiştir.

Tablo 67: Üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) Lise	(J) Lise	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Üniversite	Alt	Orta	1,34950*	,010
		Üst	,55342	,620
	Orta	Üst	-,79607	,174

Üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzey değişkeni açısından düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın alt sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerden kaynaklandığı Tablo 67’de görülmektedir. Bu bulguya göre alt sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeyleri orta sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin düşmanlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 68’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 69’da verilmiştir.

Tablo 68: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Sosyo-Ekonomik Düzey	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	Alt	153	14,42	4,57
	Orta	1023	14,50	4,47
	Üst	118	14,52	4,48
Üniversite	Alt	113	14,34	3,93
	Orta	712	14,02	3,64
	Üst	123	14,35	4,02

Tablo 68 incelendiğinde lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla orta ve alt sosyoekonomik düzeydeki öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın üst sosyo

ekonomik düzeydeki öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla alt ve orta sosyo ekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinin izlediği Tablo 68’de görülmektedir. Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 69’da verilmiştir.

Tablo 69: Lise ve üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	,995	2	,497	,025	,976
	Gruplariçi	25966,504	1291	20,113		
	Toplam	25967,499	1293			
Üniversite	Gruplararası	18,732	2	9,366	,673	,510
	Gruplariçi	13152,293	945	13,918		
	Toplam	13171,025	947			

* $p < ,05$

Tablo 69’daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sosyo ekonomik düzeylerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{\text{lise}} = ,025$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Benzer bir şekilde üniversite öğrencilerinin sosyoekonomik düzeylerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{\text{ünv}} = ,673$ $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu bulgulara göre dolaylı saldırganlık alt boyutunda lise ve üniversite öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Farklı sosyoekonomik düzeyde bulunan lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının farklılaşma durumu incelendiğinde sözel ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutunda üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmaz iken lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu sonucu bulunmuştur. Bu bulguya göre üst sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık davranışını gösterme düzeyleri alt sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerine kıyasla anlamlı düzeyde yüksektir. Öfke ve düşmanlık alt boyutlarında ise lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Ancak alt sosyoekonomik düzeydeki üniversite

öğrencilerinin öfke ve düşmanlık düzeylerinin orta sosyoekonomik düzeydeki üniversite öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Saldırganlık davranışının sosyo ekonomik düzey açısından incelendiği araştırma sonuçları incelendiğinde bu araştırma sonuçlarından farklı sonuçların ortaya çıktığı gözlenmiştir. Örneğin Uluğtekin (1976) yaptığı çalışmada toplumsal ve ekonomik düzey yükseldikçe ana babaların daha fazla kabul edici ve serbestlik tanıyıcı olduklarını, dolayısıyla çocuklarının daha uyumlu kişilik özelliği geliştirdiklerini ifade etmiştir. Diğer taraftan Hatunoğlu (1994)'nın sosyo-ekonomik durum ile bireylerin saldırganlık düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını araştırdığı hipotezinden elde edilen bulgular iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Alt ve orta sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireyler, üst sosyo ekonomik düzeyde yetişen bireylere oranla daha fazla saldırganlık eğilimleri gösterdikleri saptanmıştır. Bulgular arasındaki farklılığın temel nedeni adı geçen araştırmalarda saldırganlığın tek boyutta ele alınması olarak görülmektedir.

3.2.2. Kitle İletişim Araçlarını Kullanma Düzeyi ve Biçimi Açısından

3.2.2.2. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile kitle iletişim araçlarını kullanma düzeyleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Bu alt problem, lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları ile kitle iletişim araçlarını kullanma düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik olarak, 12 alt problem olarak ele alınmıştır.

3.2.2.2.1. Öğrencilerin saldırganlık davranışları ile televizyon izleme süreleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Öğrencilerin saldırganlık davranışları ile televizyon izleme süreleri arasındaki ilişki düzeyini ortaya koymak amacıyla Pearson Momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 70'te verilmiştir.

Tablo 70: Lise ve üniversite öğrencilerinin TV izleme süreleri ile saldırganlık davranışı alt boyutları arasındaki ilişki düzeyi

	1	2	3	4	5	6
1. TV Saat	-	,172**	,035	,114**	,132**	,120**
2. Fiziksel Saldırganlık		-	,423**	,613**	,522**	,453**
3. Sözel Saldırganlık			-	,479**	,419**	,346**
4. Öfke				-	,613**	,576**
5. Düşmanlık					-	,510**
6. Dolaylı Saldırganlık						-

**P<,001

Tablo 70 incelendiğinde lise ve üniversite öğrencilerinin günlük televizyon izleme süreleriyle fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutları arasında ,001 düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre günlük televizyon izleme süresi arttıkça öğrencilerin fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puan ortalamaları da anlamlı düzeyde artmaktadır. Diğer taraftan günlük televizyon izleme süresiyle sözel saldırganlık arasında hesaplan korelasyon katsayısı ($r=,035$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ifade etmektedir. Tablo 70 incelendiğinde saldırganlık ölçeği alt boyutlarının birbirleriyle pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gösterildiği gözlenmektedir. Bu bulguya göre saldırganlık ölçeği alt boyutlarından herhangi birinin artması diğer boyutlarında artmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Televizyon izleme süresi ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişkinin incelendiği bu alt problemde elde edilen bulgulara göre, günlük izlenen televizyon süresi ile saldırganlık ölçeğinin fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur. Bu sonuca göre günlük televizyon izleme süresi arttıkça, fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları da anlamlı düzeyde artmaktadır.

Televizyonun lise ve üniversite öğrencilerini iyi veya kötü sosyalleştirmesi, öğrencilerin ve ailesinin televizyon seyretme alışkanlıkları, onu kullanım biçimi ve en az onun kadar önemli olan televizyon programlarının içerik ve türlerine bağlıdır. Asıl önemli olan bir sosyalleşme aracı olarak televizyonun insanların lehine kullanılıp kullanılmadığıdır. Öğrencilerin televizyondaki şiddet unsurlarından hangilerinin gerçek hangilerinin kurmaca olduğunu anlayamamaları önemli sorunlardan biridir.

Son yıllarda televizyon çekimlerinin sahne arkasını ekrana getiren programların çocukların gerçek ve kurmaca ayrımını yapmaları konusunda faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu tür programların artırılması ve ailelerin bu programları çocuklarıyla seyretmeleri önerilmektedir.

TV kahramanlarının ve ekrandan yansıyan şiddetin toplum üzerindeki etkilerinin incelenmesi 1950'li yıllardan beri sürmektedir. Televizyonun toplumda yaygınlaşması, izleme süresinin artması ve beğenilen programların niteliği "TV yoluyla saldırganlık teşvik mi edilmektedir?" sorusunu gündeme getirmiştir. Saldırgan davranış ile televizyon arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda; saldırganlık öğrenilmiş bir davranıştır sayılısı kabul edilmektedir. Bununla birlikte biyolojik, genetik, hormonal etkenler gözardı edilmemelidir.

3.2.2.2.2. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları televizyon izleme sürelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin televizyon izleme sürelerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) yapılmıştır. Saldırganlık davranışının alt boyutlarına ilişkin olarak yapılan analiz sonuçları her boyut için ayrı ayrı verilmiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 71'de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 72'de verilmiştir.

Tablo 71: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri

Grup	Tv İzleme Süresi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	1 Saatten Az	329	19,65	6,98
	1-2 Saat	499	19,37	7,71
	3-4 Saat	328	20,44	6,37
	5-6 Saat	74	20,97	5,85
	6 Saatten Fazla	64	24,26	7,82
Üniversite	1 Saatten Az	275	14,55	6,31
	1-2 Saat	285	15,25	6,33
	3-4 Saat	167	15,79	6,71
	5-6 Saat	117	15,92	6,47
	6 Saatten Fazla	104	15,42	6,11

Tablo 71 incelendiğinde televizyon izleme süresi açısından lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın 6 saatten fazla televizyon izleyen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla 5-6 saat, 3-4 saat, 1 saatten az ve 1-2 saat televizyon izleyen öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın 5-6 saat televizyon izleyen öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla 3-4 saat, 6 saatten fazla, 1-2 saat ve 1 saatten az televizyon izleyen öğrencilerin izlediği Tablo 71’de görülmektedir. Buna göre televizyon izleme süresi arttıkça saldırganlığın da arttığı ortaya çıkmaktadır.

Fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 72’de verilmiştir.

Tablo 72: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	1527,381	4	381,845	7,534*	,001
	Gruplarıçi	65333,046	1289	50,685		
	Toplam	66860,427	1293			
Üniversite	Gruplararası	237,230	4	59,307	1,451	,215
	Gruplarıçi	38542,019	943	40,872		
	Toplam	38779,249	947			

* $p < ,05$

Tablo 72’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin TV izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{ünv}=1,451$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin TV izleme sürelerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{lise}=7,534$ $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 73’te verilmiştir.

Tablo 73: Lise öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre fiziksel saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) TV izleme	(J) TV izleme	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	1 Saatten Az	1-2 Saat	,27778	,982
		3-4 Saat	-,78859	,615
		5-6 Saat	-1,31644	,604
		6 Saatten Fazla	-4,60909*	,000
	1-2 Saat	3-4 Saat	-1,06636	,218
		5-6 Saat	-1,59422	,375
		6 Saatten Fazla	-4,88687*	,000
	3-4 Saat	5-6 Saat	-,52785	,979
		6 Saatten Fazla	-3,82050*	,001
	5-6 Saat	6 Saatten Fazla	-3,29265	,053

* p<,05

Lise öğrencilerinin TV izleme süresi değişkeni açısından fiziksel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın 6 saatten fazla TV izleyen öğrencilerin ortalamalarından kaynaklandığı Tablo 73'te görülmektedir. Bu bulguya göre 6 saatten fazla TV izleyen lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri daha az süre TV izleyen lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 74'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 75'te verilmiştir.

Tablo 74: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Tv İzleme Süresi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	1 Saatten Az	329	13,13	3,64
	1-2 Saat	499	12,98	3,68
	3-4 Saat	328	13,12	3,56
	5-6 Saat	74	12,86	3,63
	6 Saatten Fazla	64	13,92	4,86
	1 Saatten Az	275	12,78	3,10
Üniversite	1-2 Saat	285	13,02	3,03
	3-4 Saat	167	13,11	3,26
	5-6 Saat	117	13,58	3,11
	6 Saatten Fazla	104	12,63	2,79

Tablo 74 incelendiğinde televizyon izleme süresi açısından lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın 6

saatten fazla TV izleyen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla 1 saatten az, 3-4 saat, 1-2 saat ve 5-6 saat TV izleyen öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın 5-6 saat TV izleyen öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla 3-4 saat, 1-2 saat, 1 saatten az ve 6 saatten fazla TV izleyen öğrencilerin izlediği Tablo 74'te görülmektedir. Sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 75'te verilmiştir.

Tablo 75: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre sözel saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	54,316	4	13,579	,987	,414
	Gruplariçi	17735,415	1289	13,759		
	Toplam	17789,731	1293			
Üniversite	Gruplararası	68,814	4	17,203	1,812	,124
	Gruplariçi	8955,170	943	9,496		
	Toplam	9023,983	947			

* $p < .05$

Tablo 75'teki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($F_{\text{lise}} = .987$, $p > .05$) ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($F_{\text{ünv.}} = 1,812$, $p > .05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgu sözel saldırganlık boyutunda her iki gruptaki öğrencilerin anlamlı düzeyde farklılaşmadığını ifade etmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 76'te, varyans analizi sonuçları ise Tablo 77'de verilmiştir.

Tablo 76 incelendiğinde televizyon izleme süresi açısından lise öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın 6 saatten fazla televizyon izleyen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla 5-6 saat, 3-4 saat, 1-2 saat ve 1 saatten az TV izleyen öğrenciler izlemektedir.

Tablo 76: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre öfke alt boyutuna ilişkin n, $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Tv İzleme Süresi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	1 Saatten Az	329	19,92	5,55
	1-2 Saat	499	20,39	5,53
	3-4 Saat	328	20,90	5,14
	5-6 Saat	74	21,43	6,01
	6 Saatten Fazla	64	21,71	5,61
Üniversite	1 Saatten Az	275	19,27	4,92
	1-2 Saat	285	19,29	4,80
	3-4 Saat	167	20,46	5,15
	5-6 Saat	117	19,66	4,95
	6 Saatten Fazla	104	19,28	4,56

Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın 3-4 saat TV izleyen öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla 5-6 saat, 1-2 saat, 6 saatten fazla ve 1 saatten az TV izleyen öğrencilerin izlediği Tablo 76’da görülmektedir. Öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 77’de verilmiştir.

Tablo 77: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre öfke alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	329,400	4	82,350	1,747	,067
	Gruplariçi	38637,099	1289	29,974		
	Toplam	38966,498	1293			
Üniversite	Gruplararası	188,737	4	47,184	1,968	,097
	Gruplariçi	22614,739	943	23,982		
	Toplam	22803,477	947			

Tablo 77’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($F_{\text{lise}}=1,747$, $p>.05$) ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($F_{\text{ünv.}}=1,968$, $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgu öfke alt boyutunda her iki gruptaki öğrencilerin anlamlı düzeyde farklılaşmadığını ifade etmektedir.

Düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri Tablo 78’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 79’da verilmiştir.

Tablo 78:Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre Düşmanlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve S_s değerleri

Grup	Tv İzleme Süresi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	1 Saatten Az	329	17,61	5,62
	1-2 Saat	499	17,62	5,13
	3-4 Saat	328	17,85	5,10
	5-6 Saat	74	17,93	4,83
	6 Saatten Fazla	64	19,93	6,20
Üniversite	1 Saatten Az	275	14,77	4,35
	1-2 Saat	285	15,16	4,45
	3-4 Saat	167	16,07	5,18
	5-6 Saat	117	16,19	4,57
	6 Saatten Fazla	104	15,01	4,23

Tablo 78 incelendiğinde televizyon izleme süresi açısından lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın 6 saatten fazla televizyon izleyen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla 5-6 saat, 3-4 saat, 1-2 saat ve 1 saatten az televizyon izleyen öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın 5-6 saat televizyon izleyen öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla 3-4 saat, 1-2 saat, 6 saatten fazla ve 1 saatten az televizyon izleyen öğrencilerin izlediği Tablo 78’de görülmektedir. Düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 79’da verilmiştir.

Tablo 79: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	320,379	4	80,095	2,854*	,023
	Gruplariçi	36173,107	1289	28,063		
	Toplam	36493,487	1293			
Üniversite	Gruplararası	285,301	4	71,325	3,436*	,008
	Gruplariçi	19577,571	943	20,761		
	Toplam	19862,872	947			

* $p < ,05$

Tablo 79'daki varyans analizi sonuçları incelendiğinde Lise öğrencilerinin TV izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($F_{\text{lise}}=2,854$, $p<.05$) ve üniversite öğrencilerinin TV izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($F_{\text{ünv}}=3,436$, $p<.05$) ,05 düzeyinde gruplar arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını tespit etmek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 80'de verilmiştir.

Lise öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkeni açısından düşmanlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın 6 saatten fazla televizyon izleyen öğrencilerin ortalamalarından kaynaklandığı Tablo 80'de görülmektedir. Bu bulguya göre 6 saatten fazla televizyon izleyen lise öğrencilerinin düşmanlık düzeyi puan ortalamaları 1 saatten az, 1-2 saat ve 3-4 saat TV izleyen lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Diğer taraftan üniversite öğrencileri arasındaki farklılığın 3-4 saat ve 5-6 saat televizyon izleyen öğrenciler ile 1 saatten az televizyon izleyen öğrenciler arasında olduğu Tablo 80'de görülmektedir. Bu bulguya göre üniversite öğrencileri içerisinde ortalama 3-6 saat TV izleyen öğrencilerin düşmanlık düzeyleri 1 saatten az televizyon izleyen öğrencilerin düşmanlık düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 80: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre düşmanlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) TV izleme	(J) TV izleme	Ortalamalar Arası	
			Fark (I-J)	p
Lise	1 Saatten Az	1-2 Saat	,00490	1,000
		3-4 Saat	-,23057	,981
		5-6 Saat	-,30629	,992
		6 Saatten Fazla	-2,31136*	,013
	1-2 Saat	3-4 Saat	-,23546	,971
		5-6 Saat	-,31119	,990
		6 Saatten Fazla	-2,31626*	,009
	3-4 Saat	5-6 Saat	-,07573	1,000
		6 Saatten Fazla	-2,08079*	,033
	5-6 Saat	6 Saatten Fazla	-2,00507	,174
Üniversite	1 Saatten Az	1-2 Saat	-,39049	,849
		3-4 Saat	-1,30694*	,029
		5-6 Saat	-1,42567*	,038
		6 Saatten Fazla	-,24832	,990
	1-2 Saat	3-4 Saat	-,91644	,237
		5-6 Saat	-1,03518	,234
		6 Saatten Fazla	,14217	,999

Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri Tablo 81’de, varyans analizi sonuçları ise Tablo 82’de verilmiştir.

Tablo 81: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin n , $\bar{X}$ ve Ss değerleri

Grup	Tv İzleme Süresi	N	$\bar{X}$	Std. Sapma
Lise	1 Saatten Az	329	14,01	4,74
	1-2 Saat	499	14,26	4,27
	3-4 Saat	328	14,62	4,04
	5-6 Saat	74	16,82	5,14
	6 Saatten Fazla	64	15,48	5,09
Üniversite	1 Saatten Az	275	13,77	3,72
	1-2 Saat	285	13,89	3,56
	3-4 Saat	167	14,67	3,93
	5-6 Saat	117	14,46	3,60
	6 Saatten Fazla	104	14,25	3,87

Tablo 81 incelendiğinde televizyon izleme süresi açısından lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasında en yüksek ortalamanın 5-6 saat TV izleyen öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Bunları sırasıyla 6 saatten fazla, 3-4 saat, 1-2 saat ve 1 saatten az televizyon izleyen öğrenciler izlemektedir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde ise en yüksek ortalamanın 3-4 saat televizyon izleyen öğrencilere ait olduğu, bunları sırasıyla 5-6 saat, 6 saatten fazla, 1-2 saat ve 1 saatten az televizyon izleyen öğrencilerin izlediği Tablo 81’de görülmektedir. Dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları Tablo 82’de verilmiştir.

Tablo 82: Lise ve üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin varyans analizi sonuçları

Grup	Varyansın Kaynağı	KT	df	KO	F	p
Lise	Gruplararası	572,154	4	143,038	7,260*	,001
	Gruplariçi	25395,345	1289	19,702		
	Toplam	25967,499	1293			
Üniversite	Gruplararası	112,761	4	28,190	2,036	,087
	Gruplariçi	13058,265	943	13,848		
	Toplam	13171,025	947			

Tablo 82'deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine ilişkin olarak hesaplanan f değerinin ($f_{ünv}=2,036$, $p>.05$) ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan lise öğrencilerinin televizyon izleme sürelerine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin hesaplanan f değeri ($F_{lise}=7,260$, $p<.05$) ,05 düzeyinde anlamlı bir farkın olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tukey testi sonuçları Tablo 83'te verilmiştir.

Tablo 83: Lise öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkenine göre dolaylı saldırganlık alt boyutuna ilişkin tukey testi sonuçları

Grup	(I) TV izleme	(J) TV izleme	Ortalamalar Arası Fark (I-J)	p
Lise	1 Saatten Az	1-2 Saat	-,24228	,940
		3-4 Saat	-,60981	,397
		5-6 Saat	-2,80609*	,000
		6 Saatten Fazla	-,146614	,111
	1-2 Saat	3-4 Saat	-,36753	,771
		5-6 Saat	-2,56380*	,000
		6 Saatten Fazla	-,122385	,231
	3-4 Saat	5-6 Saat	-2,19628*	,001
		6 Saatten Fazla	-,85633	,620
	5-6 Saat	6 Saatten Fazla	1,33995	,393

Lise öğrencilerinin televizyon izleme süresi değişkeni açısından dolaylı saldırganlık alt boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın 5-6 saat televizyon izleyen öğrencilerle 1 saatten az televizyon izleyen öğrencilerin ortalamalarından kaynaklandığı Tablo 83'te görülmektedir. Bu bulguya göre günde 5-6 saat televizyon izleyen lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyleri günde 1 saatten az televizyon izleyen lise öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Yapılan diğer ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmüştür.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının televizyon izleme sürelerine göre farklılaşma durumunun incelendiği bu alt problemde elde edilen bulgular, sözel saldırganlık ve öfke alt boyutlarında hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermiştir. Fiziksel saldırganlık alt boyutunda üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının televizyon izleme süresi açısından anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak günde 6

saatten fazla televizyon izleyen lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeylerinin günde 1–4 saat arasında televizyon izleyen öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Düşmanlık alt boyutunda ise hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında televizyon izleme süresi açısından anlamlı bir farkın olduğu sonucu bulunmuştur. Puan ortalamaları incelendiğinde bu farkın lise öğrencilerinde 6 saatten fazla, üniversite öğrencilerinde ise 3-6 saat arasında televizyon izleyen öğrencilerin puan ortalamalarından kaynaklandığı görülmüştür. Dolaylı saldırganlık alt boyutunda üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Diğer taraftan günde 5-6 saat televizyon izleyen lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık puan ortalamalarının günde 1 saatten az televizyon izleyen lise öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Televizyon izleme süresi üzerine yapılan bir araştırmada (Johnson, Cohen, Smailes, Kasen ve Brook, 2002), 707 bireyden oluşan bir toplum örnekleminde, televizyon izleme ve saldırgan davranışlar 17 yıl arayla değerlendirilmiş, ergenlikte ve genç yetişkinlikte televizyon izlemede geçen zaman ile diğerlerine karşı gösterilen saldırgan davranışların olasılığı arasında bir bağlantı bulunduğu ortaya konmuştur. Bu bağlantı, önceki saldırgan davranış düzeyi, çocukluk döneminde ihmâl edilme, komşu çevresindeki şiddet, ailenin gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve psikiyatrik bozukluklar, istatistiksel olarak kontrol edildiğinde de anlamlılık düzeyini korumuştur. Sonuç olarak televizyon izleme sıklığı arttıkça saldırganlık da artmaktadır.

3.2.2.2.3. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları haber programlarının izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının haber programlarının izleyip izlememelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 84’te verilmiştir.

Lise öğrencilerinin haber programlarını izleyip izlememe durumlarına göre fiziksel saldırganlık boyutunda haber programı izleyenlerin puan ortalamaları 20,65,

izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 19,02 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=4,127$, $p<,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Grup ortalamaları incelendiğinde farkın haber programı izleyen lise öğrencileri lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulguya göre haber programı izleyen lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık puan ortalamaları, bu tür programları izlemeyen lise öğrencilerinin ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir. Haber programlarının izlenmesi veya izlenmemesi konusunda üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde haber programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 15,70, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 15,09 olduğu Tablo 84'te görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,290$, $p>,05$) üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeylerinin haber programlarını izleyip izlemediklerine göre farklılaşmadığını ifade etmektedir.

Tablo 84: Lise ve üniversite öğrencilerinin haber programlarını izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	İzliyor	818	20,65	7,57	4,127*	,001
		İzlemiyor	476	19,02	6,35		
	Üniversite	İzliyor	242	15,70	6,75	1,290	,197
		İzlemiyor	706	15,09	6,26		
Sözel	Lise	İzliyor	818	13,06	3,89	,446	,668
		İzlemiyor	476	13,15	3,37		
	Üniversite	İzliyor	242	12,98	3,28	,048	,962
		İzlemiyor	706	12,99	3,01		
Öfke	Lise	İzliyor	818	20,99	5,86	4,269*	,001
		İzlemiyor	476	19,72	4,68		
	Üniversite	İzliyor	242	20,30	4,95	2,823*	,005
		İzlemiyor	706	19,27	4,86		
Düşmanlık	Lise	İzliyor	818	18,26	5,60	4,219*	,001
		İzlemiyor	476	17,03	4,67		
	Üniversite	İzliyor	242	16,23	4,64	3,636*	,001
		İzlemiyor	706	15,00	4,51		
Dolaylı	Lise	İzliyor	818	14,64	4,67	1,631	,103
		İzlemiyor	476	14,24	4,12		
	Üniversite	İzliyor	242	14,55	3,83	2,161*	,031
		İzlemiyor	706	13,95	3,68		

Bu bulgulara göre haber programı izleme lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olurken üniversite öğrencileri üzerinde herhangi bir fark oluşturmamaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden haber programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 13,06 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 13,15 olduğu Tablo 84'te görülmektedir. Sözel saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında haber programı izleyenlerin puan ortalamaları 12,98, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 12,99 olarak hesaplanmıştır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{\text{lise}}=,446$, $p>,05$; $t_{\text{ünv}}=,048$, $p>,05$) her iki grupta da haber programlarını izleyen öğrencilerle izlemeyen öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir.

Saldırganlık davranışı öfke alt boyutunda lise öğrencileri arasında haber programlarını izleyen öğrencilerin puan ortalamaları 20,99, izlemeyen öğrencilerinin puan ortalamaları ise 19,72 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=4,269$, $p<,05$) haber programlarını izleyen ve izlemeyen lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Üniversite öğrencileri arasında haber programını izleyenlerin öfke alt boyutundaki puan ortalamaları 20,30, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 19,27 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencileri arasında haber programını izleyenlerle izlemeyenlerin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,823$, $p<,05$) gruplar arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Öfke alt boyutunda elde edilen bulgulara göre hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında haber programlarını izleyenlerin öfke düzeylerinin haber programlarını izlemeyenlere oranla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Saldırganlık davranışı düşmanlık alt boyutunda lise öğrencileri arasında haber programlarını izleyen öğrencilerin puan ortalamaları 18,06, izlemeyen öğrencilerinin puan ortalamaları ise 17,03 olarak hesaplanmıştır. Gruplar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=4,219$, $p<,05$) haber programlarını izleyen ve izlemeyen lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki

farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Üniversite öğrencileri arasında haber programını izleyenlerin düşmanlık alt boyutundaki puan ortalamaları 16,23, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 15,00 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencileri arasında haber programını izleyenlerle izlemeyenlerin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=3,636$, $p<,05$) gruplar arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Düşmanlık alt boyutunda elde edilen bulgulara göre hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında haber programlarını izleyenlerin düşmanlık düzeylerinin haber programlarını izlemeyenlere oranla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Lise öğrencilerinin haber programlarını izleyip izlememe durumlarına göre dolaylı saldırganlık boyutunda haber programı izleyenlerin puan ortalamaları 14,64, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 14,24 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,631$, $p>,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Haber programlarının izleyen ve izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde haber programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 14,55, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 13,95 olduğu Tablo 84'te görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,161$, $p<,05$) üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeylerinin haber programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre haber programı izleme üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olurken lise öğrencileri üzerinde herhangi bir fark oluşturmamaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının haber programlarını izleme durumlarına göre farklılaşma düzeyini ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgulara göre fiziksel saldırganlık alt boyutunda üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Diğer taraftan haber programlarını izleyen lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının izlemeyen öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Sözel saldırganlık alt boyutunda hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan

ortalamları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Öfke ve düşmanlık alt boyutlarında ise haber programı izleyen lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının bu tarz programları izlemeyen öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Dolaylı saldırganlık alt boyutunda lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiş, ancak üniversite öğrencileri arasında bu tarz programları izleyen öğrencilerin puan ortalamalarının izlemeyen öğrencilere kıyasla daha yüksek bir puan ortalamasına sahip oldukları sonucu bulunmuştur. Haber programlarını izleme oranı arttıkça fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık oranları da artmaktadır.

Son yıllarda, televizyonlardaki şiddetin doğrudan etkileriyle ilgili çalışmalarda en fazla ses getirenler, Huesmann ve arkadaşlarının yaptıkları araştırmalar olmuştur (Ledingham ve ark., 1993). Bu araştırmalardan birinde, ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin televizyon programı tercihleri incelenmiş ve 10 yıl sonraki saldırgan davranışlarıyla olan ilişkilerine bakılmıştır. Bulgular, haber programlarını tercih etmenin, erkek çocukların saldırganlığını öngördüğünü göstermiştir. Aynı gruplarla yapılan izleme çalışmaları, şiddet programlarını tercih eden erkeklerin 30 yaşında ciddi suçlar işlediklerini göstermiştir.

3.2.2.2.4. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları dizi film izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının dizi film izleyip izlememelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 85'te verilmiştir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden dizi programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 19,91 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 20,15 olduğu tablo 84'te görülmektedir. Fiziksel saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında haber programı izleyenlerin puan ortalamaları 15,47, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 14,97 olarak hesaplanmıştır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t

değerleri ($t_{\text{lise}}=,586$, $p>,05$; $t_{\text{ünv}}=1,190$, $p>,05$) her iki grupta da dizi programlarını izleyen öğrencilerle izlemeyen öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden dizi programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 13,22 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 13,01 olduğu tablo 84'te görülmektedir. Sözel saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında dizi programı izleyenlerin puan ortalamaları 13,10, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 12,86 olarak hesaplanmıştır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{\text{lise}}=1,052$, $p>,05$; $t_{\text{ünv}}=1,229$, $p>,05$) her iki grupta da dizi programlarını izleyen öğrencilerle izlemeyen öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo 85: Lise ve üniversite öğrencilerinin dizi film izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	İzliyor	533	19,91	7,38	,586	,556
		İzlemiyor	761	20,15	7,05		
	Üniversite	İzliyor	515	15,47	6,60	1,190	,234
		İzlemiyor	433	14,97	6,13		
Sözel	Lise	İzliyor	533	13,22	3,58	1,052	,293
		İzlemiyor	761	13,01	3,79		
	Üniversite	İzliyor	515	13,10	3,07	1,229	,219
		İzlemiyor	433	12,86	3,10		
Öfke	Lise	İzliyor	533	20,82	5,74	1,634	,103
		İzlemiyor	761	20,32	5,29		
	Üniversite	İzliyor	515	19,93	5,01	2,691*	,007
		İzlemiyor	433	19,07	4,73		
Düşmanlık	Lise	İzliyor	533	17,96	5,30	,828	,408
		İzlemiyor	761	17,71	5,32		
	Üniversite	İzliyor	515	15,72	4,66	2,978*	,003
		İzlemiyor	433	14,84	4,43		
Dolaylı	Lise	İzliyor	533	14,47	4,61	,140	,889
		İzlemiyor	761	14,51	4,39		
	Üniversite	İzliyor	515	14,29	3,85	1,708	,088
		İzlemiyor	433	13,88	3,56		

* $p<,05$

Lise öğrencilerinin dizi programlarını izleyip izlememe durumlarına göre öfke alt boyutunda dizi programı izleyenlerin puan ortalamaları 20,82, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 20,32 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,634$, $p>,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Dizi programlarının izleyen ve izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde dizi programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 19,93, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 19,07 olduğu Tablo 85'te görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,691$, $p<,05$) üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinin dizi programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre dizi programı izleme üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olurken lise öğrencileri üzerinde herhangi bir fark oluşturmamaktadır.

Lise öğrencilerinin dizi programlarını izleyip izlememe durumlarına göre düşmanlık alt boyutunda dizi programı izleyenlerin puan ortalamaları 17,96, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 17,71 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,828$, $p>,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Dizi programlarının izleyen ve izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde dizi programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 15,72, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 14,84 olduğu Tablo 85'te görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,978$, $p<,05$) üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinin dizi programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre dizi programı izleme üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olurken lise öğrencileri üzerinde herhangi bir fark oluşturmamaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden dizi programlarını izleyenlerin puan

ortalamlarının 14,47 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 14,51 olduğu tablo 85'te görülmektedir. Dolaylı saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında dizi programı izleyenlerin puan ortalamaları 14,29, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 13,88 olarak hesaplanmıştır. Lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{lise}=1,40$, $p>,05$; $t_{ünv}=1,708$, $p>,05$) her iki grupta da dizi programlarını izleyen öğrencilerle izlemeyen öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının dizi film izleme durumlarına göre farklılaşma düzeyini ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgulara göre fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarında hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Öfke ve düşmanlık alt boyutlarında ise sadece üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olduğu ve bu farkın bu tarz programları izleyen öğrenciler lehine olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle dizi film izleyen üniversite öğrencilerinin öfke ve düşmanlık alt boyutlarında elde ettikleri puan ortalamalarının izlemeyen öğrencilere kıyasla yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Bu araştırmanın bulgularıyla paralellik gösteren bir çalışmada, araştırmacılar, bu kez farklı ülkelerdeki çocukların ve ergenlerin, ilkokul birinci sınıftan itibaren üçüncü ve altıncı sınıfa geldikleri dönemlerde, dizi filmlere ilişkin tercihleri ile gelecekteki saldırganlık davranışları karşılaştırılmıştır. ABD'de her iki cinsiyetin de medyadan aynı derecede etkilendiği; diğer ülkelerde ise yine televizyondaki saldırgan karakterlerle özdeşimin ileriki yıllarda gösterilen saldırganlığı belirlediği; ancak şiddet içeriği izlemenin erkeklerin saldırganlık davranışlarındaki artışa daha fazla katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar, özellikle 6-10 yaş arasındaki dönemin, çocukların televizyondaki saldırgan karakterlerden etkilenmeleri açısından çok kritik bir dönem olduğunu; çünkü bu yaşlarda, televizyon seyretme saatlerinin en üst düzeye ulaştığını ve televizyondaki öyküleri gerçek olarak algıladıklarını vurgulamışlardır (Huesmann ve ark., 2003).

3.2.2.2.5. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları film izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının film izleyip izlememelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 86’da verilmiştir.

Tablo 86: Lise ve üniversite öğrencilerinin film izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	İzliyor	815	20,26	7,63	1,480	,139
		İzlemiyor	479	19,68	6,35		
	Üniversite	İzliyor	474	15,72	6,53	2,310*	,021
		İzlemiyor	474	14,77	6,22		
Sözel	Lise	İzliyor	815	13,34	3,79	3,152*	,002
		İzlemiyor	479	12,68	3,52		
	Üniversite	İzliyor	474	13,01	2,96	,084	,933
		İzlemiyor	474	12,98	3,21		
Öfke	Lise	İzliyor	815	20,83	5,50	2,637*	,008
		İzlemiyor	479	20,00	5,42		
	Üniversite	İzliyor	474	19,92	4,97	2,415*	,016
		İzlemiyor	474	19,15	4,81		
Düşmanlık	Lise	İzliyor	815	18,21	5,40	3,528*	,001
		İzlemiyor	479	17,13	5,07		
	Üniversite	İzliyor	474	15,16	4,68	1,071	,284
		İzlemiyor	474	15,48	4,47		
Dolaylı	Lise	İzliyor	815	14,52	4,50	,784	,776
		İzlemiyor	479	14,45	4,44		
	Üniversite	İzliyor	474	14,45	3,79	2,903*	,004
		İzlemiyor	474	13,75	3,62		

* p<,05

Lise ve üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden film izleyenlerin puan ortalamalarının 20,26 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 19,68 olduğu Tablo 86’da görülmektedir. Fiziksel saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında film izleyenlerin puan ortalamaları 15,72, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 14,77 olarak hesaplanmıştır. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{lise}}=1,480$, $p>,05$) anlamlı bulunmamıştır. Üniversite

öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{ünv}}=2,310$, $p<,05$) üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeylerinin film izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre film izleme üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olurken lise öğrencileri üzerinde herhangi bir fark oluşturmamaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden dizi programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 13,34 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 12,68 olduğu tablo 85'te görülmektedir. Sözel saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında film izleyenlerin puan ortalamaları 13,01, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 12,98 olarak hesaplanmıştır. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{lise}}=3,152$, $p<,05$) lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeylerinin film izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulguya göre film izleyen lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyi izlemeyen öğrencilerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{ünv}}=,084$, $p>,05$) üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Lise öğrencilerinin film izleyip izlememe durumlarına göre öfke alt boyutunda dizi programı izleyenlerin puan ortalamaları 20,83, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 20,00 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,637$, $p<,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Bu fark film izleyen lise öğrencilerin öfke düzeylerinin izlemeyenlere oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Film izleyen ve izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde film izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 19,92, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 19,15 olduğu Tablo 86'da görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,415$,

$p<,05$) üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinin film izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre film izleyen üniversite öğrencilerinin öfke düzeyleri izlemeyenlere oranla daha yüksektir. Lise öğrencilerinin film izleyip izlememe durumlarına göre düşmanlık alt boyutunda film izleyenlerin puan ortalamaları 18,21 izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 17,13 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=3,528$, $p<,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Film izleyen ve izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde film izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 15,16, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 15,48 olduğu Tablo 86’te görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,071$, $p>,05$) üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinin dizi programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre dizi programı izleme lise öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olurken üniversite öğrencileri üzerinde herhangi bir fark oluşturmamaktadır.

Lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde film izleyen öğrencilerin puan ortalamaları 14,52 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 14,45 olduğu tablo 85’te görülmektedir. Dolaylı saldırganlık boyutunda ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,784$, $p>,05$) lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık boyutunda anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin film izleyenlerin puan ortalamaları 14,45, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 13,75 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değerleri ($t_{ünv}=2,903$, $p<,05$) olarak bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu fark incelendiğinde film izleyen üniversite öğrencilerinin izlemeyenlere göre dolaylı saldırganlık düzeyleri daha yüksektir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık davranışlarının film izleyip izlememelerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgular lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığını, üniversite öğrencileri arasında ise film izleyen öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamalarının izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sözel saldırganlık alt boyutunda ise üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmaz iken lise öğrencileri arasında film izleyen öğrencilerin puan ortalamalarının izlemeyen öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Öfke alt boyutunda hem lise hem de üniversite öğrencileri arasında film izleyen öğrencilerin öfke puan ortalamalarının izlemeyen öğrencilere kıyasla yüksek olduğu gözlenmiştir. Düşmanlık alt boyutunda ise üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Lise öğrencileri arasında film izleyen öğrencilerin düşmanlık puan ortalamalarının ise izlemeyen öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dolaylı saldırganlık boyutunda da lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmez iken üniversiteye devam eden öğrenciler arasında film izleyen öğrencilerin dolaylı saldırganlık alt boyutundan elde ettikleri puan ortalamalarının izlemeyen öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Huesmann ve arkadaşları (2003), 1977-1992 yılları arasında şiddet içeren filmlerin çocukluk, ergenlik ve genç yetişkinlikteki etkilerini, bilişsel sosyal öğrenme kuramları ile üçüncü değişken kuramına dayanarak açıklamaktadırlar. Bulgular genel olarak, hangi sosyo-ekonomik düzeyden gelirse gelsin ve başlangıçtaki saldırganlık eğilimi hangi düzeyde olursa olsun, her iki cinsiyetin şiddet içerikli programları izleme süresine bağlı olarak, yetişkinlikte, saldırgan davranma eğiliminde artış olduğunu göstermiştir.

3.2.2.2.6. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları spor programı izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının spor programlarını izleyip izlememelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek

amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 87’de verilmiştir.

Tablo 87: Lise ve üniversite öğrencilerinin spor programlarını izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	İzliyor	975	20,10	7,50	,484	,628
		İzlemiyor	319	19,89	6,12		
	Üniversite	İzliyor	224	17,51	6,65	6,178*	,001
		İzlemiyor	724	14,54	6,15		
Sözel	Lise	İzliyor	975	13,14	3,84	,797	,426
		İzlemiyor	319	12,96	3,24		
	Üniversite	İzliyor	224	13,42	3,17	2,382*	,017
		İzlemiyor	724	12,86	3,04		
Öfke	Lise	İzliyor	975	20,72	5,76	2,600*	,010
		İzlemiyor	319	19,91	4,50		
	Üniversite	İzliyor	224	20,33	4,97	2,768*	,006
		İzlemiyor	724	19,29	4,86		
Düşmanlık	Lise	İzliyor	975	17,94	5,41	1,589	,112
		İzlemiyor	319	17,40	4,97		
	Üniversite	İzliyor	224	16,04	4,80	2,696*	,007
		İzlemiyor	724	15,09	4,48		
Dolaylı	Lise	İzliyor	975	14,58	4,52	1,155	,248
		İzlemiyor	319	14,24	4,34		
	Üniversite	İzliyor	224	14,57	3,79	2,155*	,031
		İzlemiyor	724	13,96	3,69		

* $p < ,05$

Lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden spor programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 20,10 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 19,89 olduğu Tablo 87’de görülmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{lise}} = ,484$, $p > ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Üniversite öğrencilerinin spor programı izleyenlerin puan ortalamaları 17,51, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 14,54 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{ünv}} = 6,178$, $p < ,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin spor programı izleyenlerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri izlemeyenlere göre daha yüksektir.

Lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden spor programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 13,14 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 12,96 olduğu Tablo 87’de görülmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{lise}}=,797$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Sözel saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında spor programı izleyenlerin puan ortalamaları 13,42, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 12,86 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{\text{ünv}}=2,382$, $p<,05$),05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu fark incelendiğinde spor programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyleri izlemeyenlerden daha yüksektir.

Lise öğrencilerinin spor programlarını izleyip izlememe durumlarına göre öfke alt boyutunda spor programı izleyenlerin puan ortalamaları 20,72, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 19,91 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,600$, $p<,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin spor programlarını izleyenlerin öfke düzeyleri izlemeyenlere göre daha yüksektir.

Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde spor programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 20,33, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 19,29 olduğu Tablo 87’de görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,768$, $p<,05$) üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinin spor programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre spor programı izleme üniversite ve lise öğrencilerinin öfke düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olmaktadır.

Lise öğrencilerinin spor programlarını izleyip izlememe durumlarına göre düşmanlık alt boyutunda spor programı izleyenlerin puan ortalamaları 17,94, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 17,40 olarak bulunmuştur. İki grubun puan

ortalamları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığını ifade etmektedir.

Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde spor programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 16,04, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 15,09 olduğu Tablo 87’de görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,696$, $p>,05$) üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinin spor programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre spor programı izleyen lise ve üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olduğunu göstermektedir.

Lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden spor programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 14,58 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 14,24 olduğu tablo 86’da görülmektedir. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,155$, $p>,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Dolaylı saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında spor programı izleyenlerin puan ortalamaları 14,57, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 13,96 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,155$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre spor programları izleyen üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyleri izlemeyenlere göre daha yüksektir. Lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Lise ve üniversite öğrencilerinin fiziksel, sözel saldırganlık, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık davranışlarının spor programlarını izleyip izlememelerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgular lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığını ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan bu alt boyutlarda üniversite öğrencileri arasında ise spor programlarını izleyen öğrencilerin puan ortalamalarının izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Öfke alt boyutunda ise hem lise hem de üniversiteye giden öğrenciler arasında spor programlarını izleyen öğrencilerin puan ortalamalarının bu tarz programları izlemeyen öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

3.2.2.2.7. Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışları Reality Show programı izleyip izlememelerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının reality show programlarını izleyip izlememelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 88’de verilmiştir.

Tablo 88: Lise ve üniversite öğrencilerinin Reality Show programlarını izleyip izlememelerine göre saldırganlık davranışlarının farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	İzliyor	98	21,62	6,73	2,252*	,025
		İzlemiyor	1196	19,92	7,21		
	Üniversite	İzliyor	141	16,43	7,17	2,177*	,031
		İzlemiyor	807	15,04	6,23		
Sözel	Lise	İzliyor	98	13,76	4,01	1,856	,064
		İzlemiyor	1196	13,04	3,67		
	Üniversite	İzliyor	141	13,48	3,15	2,032*	,042
		İzlemiyor	807	12,91	3,06		
Öfke	Lise	İzliyor	98	20,91	5,60	,732	,464
		İzlemiyor	1196	20,49	5,48		
	Üniversite	İzliyor	141	20,36	5,22	2,159*	,031
		İzlemiyor	807	19,39	4,83		
Düşmanlık	Lise	İzliyor	98	18,39	5,56	1,131	,258
		İzlemiyor	1196	17,76	5,29		
	Üniversite	İzliyor	141	16,34	4,78	2,874*	,004
		İzlemiyor	807	15,14	4,52		
Dolaylı	Lise	İzliyor	98	15,35	4,09	2,138*	,035
		İzlemiyor	1196	14,42	4,50		
	Üniversite	İzliyor	141	14,82	4,23	2,239*	,026
		İzlemiyor	807	13,98	3,62		

* p<,05

Lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden reality show programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 21,62 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 19,92 olduğu Tablo 88'de görülmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{lise}=2,252$, $p<,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin reality show izleyenlerin puan ortalamaları 16,43, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 15,04 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{ünv}=2,177$, $p<,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Lise ve üniversite öğrencilerinin reality show izleyenlerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri izlemeyenlere göre daha yüksektir.

Lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden reality show programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 13,76 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 13,04 olduğu Tablo 88'de görülmektedir. Lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{lise}=1,856$, $p<,05$) ,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Sözel saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında reality show programı izleyenlerin puan ortalamaları 13,48, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 12,91 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t_{ünv}=2,032$, $p<,05$),05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu fark incelendiğinde reality show programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyleri izlemeyenlerden daha yüksektir.

Lise öğrencilerinin reality show programlarını izleyip izlememe durumlarına göre öfke alt boyutunda reality show programlarını izleyenlerin puan ortalamaları 20,91, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 20,49 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,732$, $p>,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde reality show programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 20,36, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 19,39 olduğu Tablo 88'de görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın

anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,159$, $p<,05$) üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinin reality show programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgulara göre reality show programı izleyen üniversite öğrencilerinin öfke düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olmaktadır.

Lise öğrencilerinin reality show programlarını izleyip izlememe durumlarına göre düşmanlık alt boyutunda reality show izleyenlerin puan ortalamaları 18,39, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 17,76 olarak bulunmuştur. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,131$, $p>,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları incelendiğinde reality show programlarını izleyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 16,34, izlemeyen üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının 15,14 olduğu Tablo 88'de görülmektedir. Puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,874$, $p<,05$) üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinin reality show programlarını izleyenlerle izlemeyenler arasında izleyenler lehine anlamlı bir fark olduğunu ifade etmektedir. Bu bulgular, reality show programı izleyen üniversite öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinde izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde farklılaşmaya neden olduğunu göstermektedir.

Lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyi puan ortalamaları incelendiğinde lise öğrencilerinden reality show programlarını izleyenlerin puan ortalamalarının 15,35 izlemeyenlerin puan ortalamalarının ise 14,42 olduğu tablo 88'de görülmektedir. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,138$, $p<,05$) puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Dolaylı saldırganlık boyutunda üniversite öğrencileri arasında reality show programı izleyenlerin puan ortalamaları 14,82, izlemeyenlerin puan ortalamaları ise 13,98 olarak hesaplanmıştır. Üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,239$, $p>,05$) ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgulara göre reality show programları

izleyen üniversite ve lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık düzeyleri izlemeyenlere göre daha yüksektir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık davranışlarının reality show programlarını izleyip izlememelerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgular lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığını ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan bu alt boyutlarda üniversite öğrencileri arasında reality show programlarını izleyen öğrencilerin puan ortalamalarının izlemeyenlere oranla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Fiziksel saldırganlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarında ise hem lise hem de üniversiteye devam eden öğrenciler arasında reality show programlarını izleyen öğrencilerin puan ortalamalarının izlemeyen öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Şiddet içeren programların çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerine ilişkin son dönem araştırmalarda, sadece fiziksel saldırganlığın değil, ilişkisel saldırganlık olarak ayrı bir kategoride tanımlanan saldırganlığın da araştırıldığı izlenmektedir. İlişkisel saldırganlık, vurma-kırmanın ötesinde, dedikodu yapmaya, akranları dışlamaya ve ilişkilere zarar vermeye yönelik saldırganlıktır. Bu konudaki araştırma sonuçları, daha fazla şiddet içeren reality show programı seyreden çocukların, daha sonraki yıllarda daha fazla sözel, ilişkisel ve fiziksel saldırganlık gösterdiklerini, olaylara anlam yüklemeye yanı sıra davranışlarını ve daha az olumlu sosyal davranışlarda bulunduklarını göstermiştir (Buchanan, Gentile, Nelson, Walsh ve Hensel, 2002; Gentile, Walsh, Ellison, Fox ve Cameron, 2004).

3.2.2.2.8 Lise ve üniversite öğrencileri bilgisayar daha çok hangi amaçla kullanmaktadırlar?

Lise ve üniversite öğrencilerinin bilgisayar kullanma amaçlarına ilişkin verilerin frekans ve % değerleri Tablo 89’da verilmiştir.

Tablo 89: Lise ve üniversite öğrencilerinin bilgisayar kullanma amaçlarına ilişkin frekans tablosu

Bilgisayar Kullanma Amacı	Lise				Üniversite			
	Kullanan		Kullanmayan		Kullanan		Kullanmayan	
	N	%	N	%	N	%	N	%
İnternet	692	53,5	602	46,5	671	70,8	277	29,2
Oyun	439	33,9	855	66,1	169	17,8	779	82,2
Araştırma	397	30,7	897	69,3	607	64,0	341	36,0
Eğlence	228	17,6	1066	82,4	215	22,7	733	77,3

Tablo 89 incelendiğinde lise öğrencilerinin %53,5'i (692) bilgisayarını internete bağlanmak için kullandıklarını, %46,5'i (602) internete bağlanmadıklarını belirtmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin ise %70,8'i (671) internete bağlandıklarını, %29,2'si (277) internete bağlanmadıklarını ifade etmişlerdir. Üniversite öğrencileri lise öğrencilerine oranla bilgisayar daha çok internete bağlanma amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. Lise öğrencilerinin %33,9'u (439) bilgisayarını oyun amaçlı kullandıklarını, %66,1'i (855) bilgisayarını oyun amaçlı kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Üniversite öğrencileri ise %17,8'i (169) bilgisayarını oyun amaçlı kullandıklarını %82,2'si (779) bilgisayarını oyun amaçlı kullanmadıklarını söylemişlerdir. Bilgisayar lise öğrencileri daha çok oyun amaçlı kullanılmaktadır. Lise öğrencilerinin %30,7'si (397) bilgisayarını araştırma amaçlı kullandığını, %69,3'ü (897) bilgisayarını araştırma amaçlı kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Üniversite öğrencileri ise %64,0'ü (607) bilgisayarını araştırma amaçlı kullandıklarını %36,0'sı (341) bilgisayarını araştırma amaçlı kullanmadıklarını söylemişlerdir. Bu sonuç üniversite öğrencilerinin lise öğrencileriyle karşılaştırıldıklarında bilgisayar çoğunlukla araştırma amaçlı kullandıklarını ortaya koymuştur. Lise öğrencilerinin %17,6'sı (228) bilgisayarını eğlence amaçlı kullandıklarını, %82,4'ü (1066) bilgisayarını eğlence amaçlı kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Üniversite öğrencileri ise %22,7'si (215) bilgisayarını eğlence amaçlı kullandıklarını %77,3'ü (733) bilgisayarını eğlence amaçlı kullanmadıklarını söylemişlerdir. Bu bulgu üniversite öğrencilerinin lise öğrencilerine kıyasla bilgisayar eğlence amaçlı kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin bilgisayar kullanış amaçları incelendiğinde ise lise öğrencilerinin daha çok oyun amaçlı kullandıkları üniversite öğrencilerinin ise

daha çok internete bağlanma ve araştırma amaçlı kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

3.2.2.2.9. Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanım süreleri ne kadardır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanım sürelerine ilişkin verilerin frekans ve % değerleri Tablo 90’da verilmiştir.

Tablo 90: Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanma sürelerine ilişkin frekans tablosu

İnternet Kullanma Süresi	Lise		Üniversite	
	N	%	N	%
Kullanmıyor	181	14,0	42	4,4
1 saatten az	407	31,5	220	23,2
1-2 saat	440	34,0	428	45,1
3-4 saat	154	11,9	153	16,1
5-6 saat	46	3,6	45	4,7
6 saatten fazla	65	5,0	60	6,3
Toplam	1293	100	948	100

Tablo 90 incelendiğinde lise ve üniversite öğrencilerinin günün içerisinde internet kullanma saatlerinin farklılaştığı görülmektedir. Lise öğrencilerinin %14,0’ü (181) internete bağlanmadıklarını, %31,5’i (407) 1 saatten daha az bağlandıklarını, %34,0’ü (440) internete 1-2 saat, %11,9’u (154) 3-4 saat, %3,6’sı (46) 5-6 saat ve %5,0’i (65) 6 saatten fazla internete bağlandıklarını belirtmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin internet kullanma saatleri incelendiğinde %4,4’ü (42) internete bağlanmadıklarını, %23,2’si (220) 1 saatten daha az bağlandıklarını, %45,1’i (428) internete 1-2 saat, %16,1’i (153) 3-4 saat, %4,7’si (45) 5-6 saat ve %6,3’ü (60) 6 saatten fazla internete bağlandıklarını belirtmişlerdir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanım süreleri incelendiğinde ise her iki grupta da öğrencilerin çoğunluğunun günlük ortalama 1-4 saat arasında internet kullandıkları sonucu bulunmuştur.

3.2.2.2.10 Öğrencilerin saldırganlık davranışları ile İnternet kullanım süreleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Öğrencilerin saldırganlık davranışları ile internet kullanım süreleri arasındaki ilişki düzeyini ortaya koymak amacıyla Pearson Momentler çarpımı korelasyon tekniği kullanılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 91’de verilmiştir.

Tablo 91: Lise ve üniversite öğrencilerinin İnternet kullanım süreleri ile saldırganlık davranışı alt boyutları arasındaki ilişki düzeyi

	1	2	3	4	5	6
1. İnternet Kullanım Süresi	-	,072**	,080**	,046*	,011	,064**
2. Fiziksel Saldırganlık		-	,423**	,613**	,522**	,453**
3. Sözel Saldırganlık			-	,479**	,419**	,346**
4. Öfke				-	,613**	,576**
5. Düşmanlık					-	,510**
6. Dolaylı Saldırganlık						-

**P<,001

Tablo 91 incelendiğinde lise ve üniversite öğrencilerinin günlük internet kullanım süreleriyle fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık alt boyutları arasında, 001 düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre günlük internet kullanım süresi arttıkça öğrencilerin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık puan ortalamaları da anlamlı düzeyde artmaktadır. Diğer taraftan günlük internet kullanım süresiyle düşmanlık arasında hesaplan korelasyon katsayısı ($r=,011$, $p>,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir. Tablo 90 incelendiğinde saldırganlık ölçeği alt boyutlarının birbirleriyle pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gösterildiği gözlenmektedir. Bu bulguya göre saldırganlık ölçeği alt boyutlarından herhangi birinin artması diğer boyutlarında artmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin günlük internet kullanım süreleriyle fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık alt boyutları arasında, pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur. Bu bulguya göre günlük internet kullanım süresi arttıkça öğrencilerin fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık,

öfke ve dolaylı saldırganlık puan ortalamaları da anlamlı düzeyde artmaktadır. Diğer taraftan günlük internet kullanım süresiyle düşmanlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığını sonucu bulunmuştur.

3.2.2.2.11 Lise ve üniversite öğrencileri interneti daha çok hangi amaçla kullanmaktadırlar?

Lise ve üniversite öğrencilerinin interneti kullanım amaçlarına ilişkin verilerin frekans ve % değerleri Tablo 92’de verilmiştir.

Tablo 92: Lise ve üniversite öğrencilerinin interneti kullanma amaçlarına ilişkin frekans tablosu

İnternet Kullanma Amacı	Lise				Üniversite			
	Kullanan		Kullanmayan		Kullanan		Kullanmayan	
	N	%	N	%	N	%	N	%
İletişim	647	50,0	647	50,0	649	68,5	299	31,5
Oyun	307	23,7	987	76,3	128	13,5	820	86,5
Veri Tabanı	108	8,3	1186	91,7	136	14,3	812	85,7
Medya Takibi	140	10,8	1154	89,2	244	25,7	704	74,3
Eğlence	230	17,8	1064	82,2	248	26,2	700	73,8
Alışveriş	62	4,8	1232	95,2	62	6,5	886	93,5
Eğitim	327	25,3	967	74,7	592	62,4	356	37,6

Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanma amaçları incelendiğinde lise öğrencilerinin %50’si (647), üniversite öğrencilerinin % 68,5’i (649) interneti iletişim amaçlı kullanırken, lise öğrencilerinin % 50’si (647), üniversite öğrencilerinin %31,5’i (299) interneti iletişim amaçlı kullanmamaktadır. Bununla beraber lise öğrencilerinin %23,7’si (307), üniversite öğrencilerinin %13,5’i (128) interneti oyun amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca lise öğrencilerinin %76,3’ü (987), üniversite öğrencilerinin %86,5’i (820) interneti oyun amaçlı kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Lise öğrencilerinin %8,3’ü (108), üniversite öğrencilerinin %14,3’ü (138) interneti veri tabanlarına ulaşmak için kullandıkları belirlenirken, lise öğrencilerinin %91,7’si (1186), üniversite öğrencilerinin ise %85,7’si (812) interneti veri tabanlarına ulaşmak için kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

Lise öğrencilerinin %10,8'i (140), üniversite öğrencilerinin %25,7'si (244) interneti medya takibi için kullandıkları belirlenirken, lise öğrencilerinin %89,2'si (1154), üniversite öğrencilerinin ise %74,3'ü (704) interneti medya takibi için kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Lise öğrencilerinin %17,8'i (230), üniversite öğrencilerinin %26,2'si (248) interneti eğlence için kullandıkları belirlenirken, lise öğrencilerinin %82,2'si (1064), üniversite öğrencilerinin ise %73,8'i (700) interneti eğlence için kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Lise öğrencilerinin %4,8'i (62), üniversite öğrencilerinin %6,5'i (62) interneti alış veriş için kullandıkları belirlenirken, lise öğrencilerinin %95,2'si (1232), üniversite öğrencilerinin ise %93,5'i (866) interneti alış veriş için kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Lise öğrencilerinin %25,3'ü (327), üniversite öğrencilerinin %62,4'ü (592) interneti eğitim için kullandıkları belirlenirken, lise öğrencilerinin %74,7'si (967), üniversite öğrencilerinin ise %37,6'sı (356) interneti eğitim için kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Lise ve üniversite öğrencileri interneti daha çok eğitim dışı amaçlar için kullanmaktadırlar.

Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanma amaçları genel olarak değerlendirildiğinde hem lise hem de üniversite öğrencilerinin interneti daha çok iletişim amaçlı kullandıkları sonucu bulunmuştur. İnterneti eğitim amaçlı kullanma oranı ise üniversite öğrencilerinde lise öğrencilerine kıyasla daha yüksek bir seviyede gözlenmiştir.

3.2.2.2.12 Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri internet kafeye gidip gitmeme durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin internet kafeye gidip gitmeme durumlarına göre farklılaşma düzeyini ortaya çıkarmak amacıyla bağımsız gruplar için t testi tekniği kullanılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 93'te verilmiştir.

Lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 21,21 gitmeyenlerin ortalaması 19,55 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları

arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=3,807$, $p<,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Grup ortalamaları incelendiğinde farkın internet kafelere giden öğrencilerin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulguya göre internet kafelere giden lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri gitmeyenlere göre daha yüksektir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 15,39 gitmeyenlerin ortalaması 15,11 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,660$, $p>,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 93: Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının internet kafeye gidip gitmeme durumlarına göre farklılaşmasına ilişkin t testi

Boyutlar	Grup	İnternet Kafe	N	$\bar{X}$	Std. Sapma	t	p
Fiziksel	Lise	Gidiyor	387	21,21	7,08	3,807*	,001
		Gitmiyor	906	19,55	7,18		
	Üniversite	Gidiyor	446	15,39	6,34	,660	,509
		Gitmiyor	502	15,11	6,45		
Sözel	Lise	Gidiyor	387	13,69	3,79	3,788*	,001
		Gitmiyor	906	12,84	3,64		
	Üniversite	Gidiyor	446	12,98	3,09	,087	,931
		Gitmiyor	502	13,00	3,07		
Öfke	Lise	Gidiyor	387	20,54	5,10	,062	,951
		Gitmiyor	906	20,52	5,65		
	Üniversite	Gidiyor	446	19,77	4,93	1,381	,167
		Gitmiyor	502	19,33	4,87		
Düşmanlık	Lise	Gidiyor	387	18,42	5,28	2,691*	,007
		Gitmiyor	906	17,55	5,30		
	Üniversite	Gidiyor	446	15,28	4,50	,220	,826
		Gitmiyor	502	15,35	4,65		
Dolaylı	Lise	Gidiyor	387	14,75	4,46	1,325	,185
		Gitmiyor	906	14,39	4,48		
	Üniversite	Gidiyor	446	14,42	3,81	2,485*	,013
		Gitmiyor	502	13,82	3,63		

* $p<,05$

Lise öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 13,69 gitmeyenlerin ortalaması 12,84 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=3,788$, $p<,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Grup ortalamaları incelendiğinde farkın internet kafelere giden öğrencilerin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulguya göre internet kafelere giden lise öğrencilerinin sözel saldırganlık düzeyleri gitmeyenlere göre daha yüksektir. Üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 12,98 gitmeyenlerin ortalaması 13,00 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,931$, $p>,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Lise öğrencilerinin öfke alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 20,54 gitmeyenlerin ortalaması 20,52 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=,062$, $p>,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Üniversite öğrencilerinin öfke alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 19,77 gitmeyenlerin ortalaması 19,33 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t= 1,381$, $p>,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 18,42 gitmeyenlerin ortalaması 17,55 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,691$, $p>,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Grup ortalamaları incelendiğinde farkın internet kafelere giden öğrencilerin düşmanlık düzeyleri gitmeyenlere göre daha yüksektir. Üniversite

öğrencilerinin düşmanlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 15,28 gitmeyenlerin ortalaması 15,35 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=, 220, p>,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Lise öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 14,75 gitmeyenlerin ortalaması 14,39 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=1,325, p<,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık alt boyutu açısından internet kafelere gidip gitmeme durumları incelendiğinde internet kafelere gidenlerin ortalaması 14,42 gitmeyenlerin ortalaması 13,82 olarak hesaplanmıştır. İki grubun puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test etmek amacıyla hesaplanan t değeri ($t=2,485, p<,05$) iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın ,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulguya göre internet kafelere gidenlerin dolaylı saldırganlık düzeyi gitmeyenlerden daha yüksektir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının internet kafeye gidip gitmeme durumuna göre farklılaşmasını ortaya koyma amacıyla elde edilen bulgular öfke alt boyutunda hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve düşmanlık alt boyutların da üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmez iken lise öğrencilerinden internet kafeye giden öğrencilerin puan ortalamalarının gitmeyen öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Dolaylı saldırganlık alt boyutunda ise lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı fark gözlenmemiş, ancak internet kafelere giden üniversite öğrencilerinin puan ortalamalarının gitmeyen öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Sonuç olarak, internet kafeye gitme lise öğrencilerinde fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık ve düşmanlık davranışlarını, üniversite öğrencilerinde ise sadece dolyı saldırganlık davranışını artırmaktadır.

3.2.3. Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresi değişkenleri Lise ve Üniversite öğrencilerinin saldırganlıklarını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin fiziksel saldırganlık alt boyutundan alınan puanları yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 94’te verilmiştir.

Tablo 94: Fiziksel Saldırganlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p
Cinsiyet	3,305	,302	,227	10,956	,000
SES	,653	,357	,038	1,831	,067
TV İzleme Süresi	1,083	,147	,150	7,351	,000
Yerleşim Yeri	-,065	,131	-,011	-,501	,616
Baba Mesleği	,126	,096	,027	1,309	,191
Anne Mesleği	,154	,178	,018	,867	,386
Bilgisayar Kullanım Süresi	,451	,199	,079	2,262	,024
İnternet Kullanım Süresi	-,226	,207	-,038	-1,095	,274
R=0,303	R ² =0,092	F ₍₈₋₂₂₃₄₎ =28,113	p=.001		

Tablo 94’teki bulgular incelendiğinde yordayıcı değişken olarak analize sokulan Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin fiziksel saldırganlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. (Çoklu R=0,303, R²=0,092, F=28,113 p<,01). Bu bulgu yordayıcı değişken olarak analize sokulan değişkenlerin birlikte fiziksel saldırganlık alt boyutundan alınan puanlara ilişkin varyansın %9,2’sini açıkladığını göstermektedir. Bağımsız değişkenlere ilişkin ‘t’ testi sonuçlarına göre sekiz bağımsız değişkenden cinsiyet (β =,227) fiziksel saldırganlık

alt boyutunun en güçlü yordayıcısı olup bunu sırasıyla Tv izleme süresi ($\beta=,150$), ve bilgisayar kullanım süresi ($\beta=,079$), izlemektedir. SES ($\beta=,038$), Yerleşim yeri ($\beta=-,011$), baba mesleği ($\beta=,027$), anne mesleği ($\beta=,018$) ve internet kullanım süresinin ($\beta=-,038$) kendi başlarına fiziksel saldırganlık davranışını yordama oranları anlamlılık düzeyine ($p>.05$) ulaşamamıştır.

Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin sözel saldırganlık alt boyutundan alınan puanları yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 95’te verilmiştir.

Tablo 95: Sözel Saldırganlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p
Cinsiyet	,085	,150	,012	,566	,572
SES	-,167	,178	-,020	-,939	,348
TV İzleme Süresi	,084	,073	,024	1,146	,252
Yerleşim Yeri	,100	,065	,034	1,541	,124
Baba Mesleği	-,023	,048	-,010	-,473	,636
Anne Mesleği	,075	,088	,018	,848	,396
Bilgisayar Kullanım Süresi	,126	,099	,046	1,267	,205
İnternet Kullanım Süresi	,098	,103	,034	,958	,338
R=0,100	R ² =0,010	F ₍₈₋₂₂₃₄₎ =2,825	p=.004		

Tablo 95’teki bulgular incelendiğinde yordayıcı değişken olarak analize sokulan Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin sözel saldırganlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. (Çoklu R=0,100, R²=0,010, F=2,825 p<,01). Bu bulgu yordayıcı değişken olarak analize sokulan değişkenlerin birlikte sözel saldırganlık alt boyutundan alınan puanlara ilişkin varyansın %1’ini açıkladığını göstermektedir. Bağımsız değişkenlere ilişkin ‘t’ testi sonuçlarına göre sekiz bağımsız değişkenden hiç biri sözel saldırganlık alt boyutunun yordayıcısı

olmamıştır. Sonuç olarak bu değişkenlerin kendi başlarına sözel saldırganlık davranışını yordama oranları anlamlılık düzeyine ($p>.05$) ulaşamamıştır.

Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin öfke alt boyutundan alınan puanları yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 96’da verilmiştir.

Tablo 96: Öfke alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p
Cinsiyet	-,042	,228	-,004	-,184	,854
SES	-,126	,269	-,010	-,469	,639
TV İzleme Süresi	,584	,111	,112	5,254	,000
Yerleşim Yeri	-,124	,098	-,028	-1,262	,207
Baba Mesleği	,075	,072	,022	1,030	,303
Anne Mesleği	,069	,134	,011	,512	,609
Bilgisayar Kullanım Süresi	,262	,151	,063	1,738	,082
İnternet Kullanım Süresi	-,036	,156	-,008	-,228	,819
R=0,130	R ² =0,017	F ₍₈₋₂₂₃₄₎ =4,788	p=.001		

Tablo 96’daki bulgular incelendiğinde yordayıcı değişken olarak analize sokulan Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin öfke alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. (Çoklu R=0,130, R²=0,017, F=4,788, $p<.01$). Bu bulgu yordayıcı değişken olarak analize sokulan değişkenlerin birlikte öfke alt boyutundan alınan puanlara ilişkin varyansın %1,7’sini açıkladığını göstermektedir. Bağımsız değişkenlere ilişkin ‘t’ testi sonuçlarına göre sekiz bağımsız değişkenden sadece Tv izleme süresi ($\beta=.112$) öfke alt boyutunun en güçlü yordayıcısı olup diğer değişkenlerin kendi başlarına öfke davranışını yordama oranları anlamlılık düzeyine ($p>.05$) ulaşamamıştır.

Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin düşmanlık alt boyutundan

alınan puanları yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 97’de verilmiştir.

Tablo 97: Düşmanlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p
Cinsiyet	,794	,222	,077	3,579	,000
SES	-,689	,262	-,057	-2,627	,009
Tv İzleme Süresi	,664	,108	,130	6,132	,000
Yerleşim Yeri	,041	,096	,009	,429	,668
Baba Mesleği	,078	,071	,023	1,104	,270
Anne Mesleği	,093	,131	,015	,708	,479
Bilgisayar Kullanım Süresi	,099	,147	,024	,674	,501
İnternet Kullanım Süresi	-,097	,152	-,023	-,635	,525
R=0,166	R ² =0,028	F ₍₈₋₂₂₃₄₎ =7,922	p=.001		

Tablo 97’deki bulgular incelendiğinde yordayıcı değişken olarak analize sokulan Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin düşmanlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. (Çoklu R=0,166, R²=0,028, F=7,922 p<,01). Bu bulgu yordayıcı değişken olarak analize sokulan değişkenlerin birlikte düşmanlık alt boyutundan alınan puanlara ilişkin varyansın %2,8’ini açıkladığını göstermektedir. Bağımsız değişkenlere ilişkin ‘t’ testi sonuçlarına göre sekiz bağımsız değişkenden cinsiyet (β =,077) düşmanlık alt boyutunun en güçlü yordayıcısı olup bunu sırasıyla SES (β =-,057) ve Tv izleme süresi (β =,130) izlemektedir. Diğer değişkenlerin kendi başlarına düşmanlık davranışını yordama oranları anlamlılık düzeyine (p>.05) ulaşamamıştır.

Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin dolaylı saldırganlık alt boyutundan alınan puanları yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 98’de verilmiştir.

Tablo 98: Dolaylı Saldırganlık alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	p
Cinsiyet	,081	,180	,010	,448	,654
SES	-,122	,213	-,012	-,570	,568
TV İzleme Süresi	,488	,088	,118	5,540	,000
Yerleşim Yeri	-,156	,078	-,044	-2,003	,045
Baba Mesleği	,016	,057	,006	,287	,774
Anne Mesleği	,084	,106	,017	,795	,427
Bilgisayar Kullanım Süresi	,134	,119	,041	1,123	,261
İnternet Kullanım Süresi	,100	,124	,029	,810	,418
R=0,143	R ² =0,020	F ₍₈₋₂₂₃₄₎ =5,776	p=.001		

Tablo 98'deki bulgular incelendiğinde yordayıcı değişken olarak analize sokulan Cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin dolaylı saldırganlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. (Çoklu R=0,143, R²=0,020, F=5,776, p<,01). Bu bulgu yordayıcı değişken olarak analize sokulan değişkenlerin birlikte dolaylı saldırganlık alt boyutundan alınan puanlara ilişkin varyansın %2'sini açıkladığını göstermektedir. Bağımsız değişkenlere ilişkin 't' testi sonuçlarına göre sekiz bağımsız değişkenden sadece Tv izleme süresi (β =,118) öfke alt boyutunun en güçlü yordayıcısı olup diğer değişkenlerin kendi başlarına dolaylı saldırganlık davranışını yordama oranları anlamlılık düzeyine (p>.05) ulaşamamıştır.

3.3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularına dayalı olarak ulaşılan genel sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

Lise öğrencilerinin saldırganlık puanları, üniversite öğrencilerinin saldırganlık puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Sonuçlar incelendiği zaman hem lise hem de üniversiteye devam eden erkek öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarının genel olarak kız öğrencilerin saldırganlık puanlarından yüksek olduğu görülmektedir.

Bu durumu ergenlik döneminde yaşanan gelişimsel zorluklarla açıklamak mümkündür. Ergenlik dönemine gelen birey, kendi kaderini tayin edebilmek ve denetleyebilmek için mücadele etmekte ve bağımsız olmak istemektedir. Bunun sonucunda da saldırgan davranışlar sergilemeleri muhtemel olmaktadır. Ayrıca lise öğrencilerinin daha fazla fiziksel saldırganlık sergilemeleri kendilerini topluma kabul ettirmenin bir yolu olarak algılanabilir. Bu yolla, başkalarına karşı gösterilen fiziksel saldırganlığın lise öğrencilerinin hem kendi yaşlıtlarına karşı hem de topluma karşı bir kimlik edinme çabasını sonuca ulaştırdığı söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlığı lise öğrencilerine göre göstermemeleri onların belirli bir olgunlaşma düzeyini geçmeleriyle açıklanabilir. Böylece üniversite öğrencileri fiziksel saldırganlık davranışı sergilemenin sorunları çözüme kavuşturmada yeterli bir strateji olmadığını görmektedirler.

Öfke alt boyutunda lise öğrencilerinin lehine çıkan ortalama farkının altında yatan yaşça daha genç olan lise öğrencilerinin öfkelerini üniversite öğrencilerine kıyasla daha az kontrol etmeleridir. Öfkelerini çokça dışarı yansıtan lise öğrencileri bunu problem çözme yöntemi olarak kullanmaktadırlar. Yine düşmanlık alt boyutunda lise öğrencileri lehine çıkan fark bu öğrencilerin düşmanlıklarını gizlemeyerek tepkilerini açıkça ortaya koyduklarını göstermektedir. Böylece lise öğrencileri saldırgan davranışlarını düşmanlık duygusunu geliştirerek ortaya koymaktadırlar. Dolaylı açıdan gösterilen saldırganlık lise öğrencilerinin sosyalleşme süreçlerinde öğrendikleri bir olgudur. Doğrudan sergilenemeyen saldırganlık

davranışı öğrenilmiş bazı davranışlarla dolaylı olarak yansıtılır. Bunun sonucunda bastırılmayan ve doyurulamayan saldırganlık davranışları doyurulmuş olur. Bu davranışlar doğrudan gösterilemediği için dolaylı saldırganlık göstermek bu durumu meşrulaştırma açısından önemlidir. Bu dört alt boyutta da lise öğrencilerinin ortalamaları üniversite öğrencilerinin ortalamalarından yüksek olması; lise öğrencilerinin üniversite öğrencilerine göre daha saldırgan davranışları sergilediklerini göstermektedir. Bunu toplumsal açıdan açıklamak gerekirse, lise öğrencilerine henüz toplum tarafından belirli beklentiler yüklenmediğinden dolayı hareketlerinden doğacak sonuçlardan sorumluluk duymak lise öğrencileri için uzak bir ihtimalken bu durum üniversite öğrencileri için tam tersi özelliğe sahiptir. Başka bir deyişle üniversite öğrencileri yapacakları hareketlerden dolayı daha fazla sorumluluk hissedip saldırganlık içeren davranışlarını daha fazla sosyalleştirmişlerdir.

Cinsiyet değişkeniyle ilgili yapılan analizler sonucunda erkek öğrencilerin her iki eğitim düzeyinde de kız öğrencilerden daha fazla saldırganlık içeren davranışlar gösterdiklerini ortaya koymuştur ki; bu beklenmedik bir durum değildir. Kuramsal açıdan da erkeklerin kadınlara oranla daha saldırgan olması gerçeği bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Bu durumun sebeplerini açıklamak için her iki cinsiyetin sosyal rol yüklemelerine bakmak yeterli olacaktır. Erkekler kızlara oranla daha serbest bir ortamda büyürler. Bunun sonucunda erkekler kızlara oranla davranışlarını daha serbest gösterebilme imkânı bulmaktadırlar. Bu davranışlar içinde saldırganlık erkeklere has bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Kızlar saldırganlık içerebilecek davranışlarını hem sosyal hem de psikolojik açıdan bastırırlarken erkekler bunun için özel bir çaba harcamadıkları gibi saldırganlık içeren davranışları göstermek erkeklik göstergesi olarak algılanmaktadır. Böylece erkeklerin kızlardan daha fazla saldırganlık içeren davranışlar göstermesi toplum tarafından da beklenen bir durumdur. Erkekler gelişen sosyal becerileriyle dolaylı saldırganlığı eskisine oranla daha çok tercih etseler de, hem dolaylı hem de doğrudan saldırganlık açısından kızlardan daha yüksek düzeylerde yer almaktadırlar (Björkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen, 1992). Bu bulgulara göre, erkeklerin saldırganlık düzeylerinin genel anlamda kızlardan daha yüksek olduğu, saldırganlık davranışlarının da farklı biçimlerde ifade edildiği söylenebilir.

Gelinen yerleşim yerinin türü değişkeni açısından lise öğrencileri arasında anlamlı farklılık yokken üniversite öğrencilerinin farklı saldırganlık alt boyutlarında elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı farklar ortaya çıkmıştır.

Saldırganlık ölçeğinin düşmanlık alt boyutunda farklı yerleşim yerlerinden gelen lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı fark var iken üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Lise öğrencilerinin düşmanlık alt boyutundan elde ettikleri puan ortalamaları arasındaki farkın kaynağı incelendiğinde ortaya çıkan farkın büyükşehirlerden gelen lise öğrencilerinin puan ortalamalarından kaynaklandığı görülmüştür. Bu bulguya göre büyükşehirlerden gelen lise öğrencilerinin puan ortalamaları ilçeden gelen lise öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir.

Dolaylı saldırganlık alt boyutunda farklı yerleşim yerlerinden gelen lise ve üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Üniversite öğrencileri içinde köy-mezradan gelen öğrenciler kasabadan gelen öğrencilere göre fiziksel saldırganlık davranışını daha fazla sergilemektedirler. Köy-mezradan gelen öğrencilerin daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilemeleri yaşadıkları fiziksel ortamın özellikleriyle anlatılabilir. Başka bir deyişle köy-mezralardaki sosyal ve fiziksel imkânlar hayat şartlarını özellikle ergenlik dönemini bu ortamlarda geçiren öğrencilerde daha fazla zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda bu öğrenciler belirli olaylara karşı tepkilerini fiziksel saldırganlık sergileyerek gösterebilirler. Bahsi geçen sosyal ve fiziksel imkânların kasabadan gelen öğrencilerin içinde bulunduğu şartları görece olarak olumlu etkilediği varsayıldığında fiziksel saldırganlık davranışlarının daha az sergilendiği ortaya çıkmaktadır. İlçe ve büyükşehirlerden gelen lise öğrencilerinin köy-mezradan gelen lise öğrencilerine göre daha fazla sözel saldırganlık davranışı sergilemeleri bu öğrencilerin köy-mezradan gelenlere göre sözel saldırganlık ifadelerini daha fazla kullandıklarını göstermektedir. Bu öğrencilerin sosyal çevreleri ve arkadaş ortamları köy-mezradan gelen öğrencilere nazaran farklılıklar barındırmaktadır. Farklılıkların ortaya koyduğu bu durum ilçe ve büyükşehirlerden gelen öğrencilerin fiziksel saldırganlık davranışı değil sözel saldırganlık davranışı sergilemelerine yol açmıştır. Farklı yerleşim yerlerinden gelen lise öğrencilerinin öfke davranışını üniversite öğrencilerine göre daha fazla sergilemeleri onların eğitim düzeyleriyle açıklanabilir. Henüz yüksek

öğretim kurumlarından eğitim almayan lise öğrencileri öfke davranışlarının kontrolü yönünde herhangi bir bilgiye sahip olmamalarından dolayı üniversite öğrencilerine göre farklı davranışlar sergilemektedirler.

Sonuç olarak bu davranışlar içerik olarak incelendiğinde öfke davranışlarını kapsamaktadırlar. Lise öğrencileri açısından öfke davranışlarının daha fazla sergilenmesine sebep olan ortalamalar köy-mezradan gelen öğrencilere aittir. Bu durum bu öğrencilerin içinde bulundukları fiziksel şartların öğrencilerin sosyalleşmelerinde ve belirli olaylara karşı tepkilerini göstermelerinde öfke davranışlarını tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Bununla beraber lise öğrencileri üniversite öğrencilerine kıyasla daha fazla düşmanlık davranışını sergilemektedirler. Burada duygularını çok rahat ifade edemeyen lise öğrencileri bu duyguları bastırarak içselleştirmektedirler ve duygular düşmanlık olarak su yüzüne çıkmaktadır. Böylece lise öğrencileri üniversite öğrencilerine göre sinirlendikleri zaman bu duygularını tatmin edemeyip uzun dönemde bu duyguların düşmanlığa dönüşmesini engelleyememektedirler.

Lise ve üniversite öğrencilerinin devam ettikleri / mezun oldukları lise türü değişkeni açısından saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farklılaşma incelendiğinde lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmezken üniversite öğrencilerinin farklı saldırganlık alt boyutlarında elde ettikleri puan ortalamaları arasında anlamlı farklar ortaya çıkmıştır.

Farklı liselerden mezun olan üniversite öğrencilerinin sözel saldırganlık davranışını liseye devam eden öğrencilerden daha fazla sergiledikleri bulunmuştur. Kolejden mezun olan üniversite öğrencileri meslek liselerinden mezun olan öğrencilere göre daha fazla sözel saldırganlık davranışı sergilemektedirler. Kolejden mezun olan üniversite öğrencileri saldırganlık davranışını sözel olarak sergileyerek diğer alt boyutlardaki saldırganlık davranışlarını ortaya koymamışlardır.

Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki, okul türleri ile saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır. Bu araştırma sonucunda elde edilen verilerde ilgili araştırmaları desteklemektedir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin baba eğitimi açısından farklılaşma durumu incelendiğinde bazı alt boyutlarda hem lise hem de

üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Fakat diğer alt boyutlarda lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin baba eğitimi açısından farklılaşma durumu incelendiğinde puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmiştir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne eğitimi açısından farklılaşma durumu incelendiğinde bazı alt boyutlarda hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Fakat diğer alt boyutlarda lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne eğitimi açısından farklılaşma durumu incelendiğinde üniversite öğrencilerine kıyasla puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark gözlenmiştir.

Anneleri lise ve üniversite mezunu olan lise öğrencilerinin anneleri ilköğretim mezunu olan lise öğrencilerine göre daha çok fiziksel saldırganlık davranışı sergilemeleri anne eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak lise öğrencilerinde diğer bireylere yönelik fiziksel saldırganlık davranışını sergilediklerini ortaya koymaktadır. Fiziksel saldırganlık davranışı annenin eğitim düzeyinin yükselmesiyle ortaya çıkarak bu alt boyutun anne eğitim düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Lise öğrencilerinin anneleriyle olan ilişkileri sonucunda eğitim seviyesinin yüksekliğinin bu fiziksel saldırganlık davranışlarını azaltacağı sonucu bu çalışmayla çürütülmüş olmaktadır. Bununla beraber sözel saldırganlık alt boyutunda ise lise öğrencilerinin anne eğitim seviyesinin düşmesi, bu öğrencilerin sözel saldırganlık davranışı daha fazla göstermelerine neden olmaktadır. Fakat dolaylı saldırganlık alt boyutunda anne eğitim seviyesi arttıkça annesi lise mezunu olan lise öğrencileri dolaylı saldırganlık davranışını annesi ilköğretim mezunu olan lise öğrencilerine göre daha fazla göstermektedirler. Bu sonuç bize alt boyutlar arasında anne eğitim düzeyinin istikrarlı bir görüntüye sahip olmadığını göstermektedir.

Farklı sosyoekonomik düzeyde bulunan lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının farklılaşma durumu incelendiğinde anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Saldırganlık alt boyutlarında üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmaz iken lise öğrencilerinin puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu sonucu bulunmuştur.

Saldırganlığı, fiziksel, sözel, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık şeklinde ele alan araştırmamızda, özellikle fiziksel saldırganlık boyutunda üst sosyo

ekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergiledikleri, diğer taraftan ise öfke ve düşmanlık alt boyutlarında alt sosyoekonomik düzeye mensup olan üniversite öğrencilerinin orta sosyoekonomik düzeye mensup üniversite öğrencilerine göre daha fazla öfke ve düşmanlık içeren saldırganlık davranışlarını sergiledikleri bulunmuştur. Bu durum bireysel yaşamda ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerle açıklanabilir. Şöyle ki üst sosyoekonomik düzey lise öğrencileri ellerindeki maddi olanaklar vasıtasıyla göreceli yoksunluklar yaşamamaktadırlar ve istekleri ekonomik güçleri vasıtasıyla her zaman karşılanmaktadır. Bunun sonucunda sosyal hayatlarında karşılanmayan istekleri ortaya çıktığı zaman fiziksel saldırganlık davranışı sergilemekten kaçınmamaktadırlar.

Televizyon izleme süresi ile saldırganlık davranışı arasındaki ilişkinin incelendiği bu alt problemde elde edilen bulgulara göre, günlük izlenen televizyon süresi ile saldırganlık ölçeğinin fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur.

Bu çalışmada hem lise hem de üniversite öğrencilerinin televizyon izleme süresinin artması saldırganlık davranışlarında da artışı beraberinde getirmektedir. Öğrencilerin televizyon izleme süresi arttıkça saldırganlık davranışının alt boyutlarından fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık davranışlarını gösterme oranı da artmaktadır. Televizyonun ve onu izleme süresinin fazla olması saldırganlık davranışlarının gösterilmesindeki artışı tek başına açıklamaktadır. Başka bir deyişle televizyon izleme süresi azalırsa fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt boyutlarındaki davranışların sergilenmesi de azalacaktır. Sonuç olarak televizyon izleme süresi saldırganlığın ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biridir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının televizyon izleme sürelerine göre farklılaşma durumunun incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular, hem lise hem de üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığını göstermiştir. Fakat farklı alt boyutlar incelendiğinde televizyon izleme süresi arttıkça her iki grupta da saldırganlığın arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Televizyon izleme süresi ve saldırganlık davranışları arasında bir ilişki olduğunu bu çalışma ortaya koymuştur. Günde 6 saatten fazla televizyon izleyen lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık davranışlarını daha az televizyon izleyen lise öğrencilerine göre daha fazla sergilemeleri, televizyon izleme süresinin lise öğrencileri üzerindeki etkisini göstermektedir. Televizyon izleme süresi arttıkça fiziksel saldırganlık davranışı gösterme frekansı da artmaktadır. Böylece öğrenciler televizyon başında geçirdikleri saate bağlı olarak fiziksel saldırganlık davranışları sergilemektedirler. Bu sonuç beklenmedik bir sonuç olmakla beraber televizyon izleme süresinin fiziksel saldırganlık davranışı sergilemedeki etkinliğini ortaya koymaktadır. Televizyon başında geçen süre, izlenen programlarla da ilişkilidir. Televizyon başında geçen sürenin artması öğrenciyi sosyal ortamdan uzaklaştırıp daha yalnız olmasına neden olmaktadır. Herhangi bir olumsuz olayla karşılaştığında ise fiziksel saldırganlık davranışı sergilemesi olağan bir sonuçtur. Sonuç olarak televizyon izleme süresi arttıkça davranışlardaki saldırganlık ve çeşitlilik artmaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının haber programlarını izleme durumlarına göre farklılaşma düzeyini ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgulara göre haber programları izleyen lise ve üniversite öğrencileri saldırganlık davranışları sergilemektedirler.

Televizyon izleme süresinin saldırganlık davranışlarına etkisi kabul edilen bir gerçektir. Televizyon izleme süresi arttıkça saldırganlık davranışlarının sergilenmesi artmaktadır. Saldırganlık davranışlarının sergilenmesini tek başına televizyon süresiyle ilişkilendirmek pek de gerçekçi olmayacaktır. İzlenen televizyon programlarının içerik özellikleri de bu davranışlar üzerinde etkilidirler. Haber programları bu içeriklerden bir tanesidir. Haber programlarında yayınlanan haberlerin şiddet içermesi izleyenlerin saldırgan davranışları sergilemesine yol açmaktadır. Haber programı izleyen lise öğrencileri izlemeyen öğrencilere göre daha fazla fiziksel saldırganlık davranışı sergilemekte ve bu sonuç televizyon program içeriklerinin önemini de ortaya koymaktadır. Haber programları ve içerikleri özellikle lise öğrencilerini fiziksel saldırganlık davranışı sergilemeye yönlendirmektedir. Üniversite öğrencileri ise lise öğrencilerine göre bu programlardan daha az etkilenmektedirler. Haber programları içerdiği şiddet

görüntüleri ve haberleriyle lise öğrencilerini fiziksel saldırganlık davranışı sergileme konusunda etkilemektedir. Ayrıca lise ve üniversite öğrencilerinin haber programı izlemeleri onları saldırganlık alt boyutlarından öfke ve düşmanlık duygularını hissetmeleri konusunda etkilemektedirler. Öfke ve düşmanlık alt boyutları saldırganlık davranışının soyut olan alt boyutlarıdır. Bu duygulara sahip olmak bireyi fiziksel saldırganlık davranışı sergilemekten farklı sonuçlara götürmektedir. Öfke ve düşmanlık hissedilen ve daha soyut çıktılara sahip olan saldırganlık tipleridir. Hem lise hem de üniversite öğrencilerinin bu alt boyutlarda yüksek ortalamalara sahip olmasında haber programı izlemeleri etken olarak bulunmaktadır. Haber programları aynı fiziksel saldırganlık içeren davranışları ortaya çıkardığı gibi öfke ve düşmanlık gibi daha gizli hissedilen duyguları da ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak bu duygular öğrencilerin davranışlarını etkileyerek içeriğinde saldırganlık barındıran davranışların sergilenmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte dolaylı saldırganlık davranışını haber programı izleyen üniversite öğrencileri lise öğrencilerine oranla daha fazla sergilemektedirler. İzlenen haber programları ve gösterilen haberler üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık davranışı sergilemelerine neden olmaktadır. Dolaylı saldırganlık davranışı engellenme yoluyla ortaya çıkarken fiziksel saldırganlıktan farklı olarak yer değiştirme yüceltme gibi mekanizmalarla faaliyete geçmektedir. Patronuna kızan kişinin acısını eşinden çıkarması veya engellenmiş kişinin koşarak ya da basketbol gibi yorucu bir spor yaparak gerginliğini azaltmaya çalışması gibi görüntülerle ortaya çıkmaktadır. Haber programlarını izleyen üniversite öğrencileri daha çok dolaylı saldırganlık davranışları sergilemektedirler.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının dizi film izleme durumlarına göre farklılaşma düzeyini ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgulara göre dizi film izleyen lise ve üniversite öğrencilerinin izlemeyen öğrencilere göre daha fazla saldırganlık davranışı sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Dizi filmler konuları ve karakterleriyle üniversite öğrencilerinin öfke ve düşmanlık alt boyutlarındaki puan ortalamalarıyla bu duyguları yaşadıklarını ve buna bağlı olarak saldırganlık davranışları sergilemektedirler. Burada dizi filmlerdeki karakterler üniversite öğrencilerinin rol modeli olarak seçtikleri değişkenlerdir ve bu değişkenler öğrencilerin hayatlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bunun sonucunda

dizi filmlerin konuları ve karakterleri öğrencileri öfke ve düşmanlık sonucu ortaya çıkan saldırganlık davranışlarını sergilemeleri konusunda etkilemektedirler. Bu dizi filmlerdeki karakterler dizi filmin senaryo örgüsü içinde yüklendikleri rollerle öğrencilerin kahramanı veya anti kahramanı olarak saldırganlık davranışları sergilemelerine yol açmaktadırlar.

Lise ve üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık davranışlarının film izleyip izlememelerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgular film izleyen lise ve üniversite öğrencilerinin izlemeyen öğrencilere nazaran daha fazla saldırganlık davranışı sergiledikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Film izleyen üniversite öğrencileri fiziksel saldırganlık davranışları sergilemekte ve bu sonuç onların izledikleri filmin konu içeriğine göre özdeşim kurarak filmi, günlük hayatının bir parçası gibi algıladıklarını göstermektedir. Sözel saldırganlık alt boyutunda üniversite öğrencileri ortalama puanları arasında anlamlı fark olmaması üniversite öğrencileri arasında izlenen filmlerin daha doğrudan ve somut saldırganlık davranışlarının sergilenmesine neden olmaktadır. Tam tersi olarak lise öğrencilerinde ise film izleyen öğrencilerde sözel saldırganlık davranışlarının sergilenmesine film izlemeyen öğrencilere nazaran daha fazla rastlanmıştır. Lise öğrencileri izledikleri filmlerden daha soyut sonuçlar göstererek etkilenmişlerdir. Böylece gözle görülebilen saldırganlık davranışları sergilemek bu durumda beklenen bir sonuç olmamıştır. Ayrıca hem lise hem de üniversite öğrencileri ne kadar çok film izlerlerse o kadar çok öfke duygusuna sahip olmaktadır. Öfke duygusu izlenen film sonrasında filmin etkisinde kalınarak hissedilen bir saldırganlık olgusu olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki örneklem grubunun da filmleri izlerken fazla oranda özdeşim kurarak senaryoyu kendi hayatlarına uyarlamaya çalışmışlardır. Öfke alt boyutunun ileri aşaması olarak kabul edilebilecek düşmanlık alt boyutunda lise öğrencileri izledikleri filmler sonucunda bu duyguyu hissederek saldırgan bir davranış sergilemektedirler. Bu durum lise öğrencilerinin bu al boyutta üniversite öğrencilerine göre daha hassas olduklarını göstermektedir. Üniversite öğrencileri izledikleri filmler sonrasında izlemeyen öğrencilere göre dolaylı saldırganlık davranışları sergilemektedirler. Hayatları süresince bastırdıkları saldırganlık davranışlarını filmler sonrasında yansıtarak gidermeye çalışmaktadırlar.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının spor programlarını izleyip izlememelerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgular lise ve üniversite öğrencilerinin bu programları izledikçe saldırganlık davranışı sergilediklerini ortaya çıkarmıştır.

Spor programlarının izlenip izlenmemesine göre farklılaşma durumu lise ve üniversite öğrencileri arasında sadece öfke duygusuna sahip olma durumuna göre farklılaşmaktadır. Bu spor programlarını izleyen öğrenciler izlemeyenlere göre daha fazla öfke duygusuna sahiptirler. Spor programlarının doğasında içerik açısından saldırgan öğeleri içinde barındırmaktadır. Bu programları izleyen öğrencilerin öfke duygusuna sahip olmaları çok doğaldır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının reality show programlarını izleyip izlememelerine göre farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla elde edilen bulgular lise ve üniversite öğrencilerinin bu programları izledikçe saldırganlık davranışı sergilediklerini ortaya çıkarmıştır.

Saldırganlık davranışlarını bir cetvel olarak tanımlamaya çalışırsak cetvelin bir ucunda fiziksel saldırganlık diğer ucunda ise dolaylı saldırganlık bulunur. Reality show programlarının izlenip izlenmemesine yönelik yapılacak bir yorumda hem lise hem de üniversite öğrencilerinde bu programları izleyen öğrencilerin fiziksel ve dolaylı saldırganlık davranışlarını sergileyecekleri söylenebilir. Bunun sebebi bu tür programların natüralist bir yaklaşımla konu olan olayları televizyonda göstermeleridir. Böylece bu programları izleyen öğrencilerin gerçeklere bütün çıplaklığıyla şahit olmaları onları fiziksel ve dolaylı saldırganlık davranışları sergilemeleri sonucuna götürecektir. Lise ve üniversitede okuyan öğrenciler bu tür olgulardan fazlasıyla etkilenmektedirler.

Lise ve üniversite öğrencilerinin bilgisayar kullanış amaçları incelendiğinde ise lise öğrencilerinin daha çok oyun amaçlı kullandıkları üniversite öğrencilerinin ise daha çok internete bağlanma ve araştırma amaçlı kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Burada ortaya çıkan sonuçların öğrencilerin ihtiyaçlarına göre şekillendiği açıkça görülmektedir. Üniversite öğrencileri dersleriyle ilgili araştırmalar yapmak veya verilen ödevleri yazmak için bilgisayarı kullanırlarken lise öğrencileri zaman geçirmek ve oyun oynamak için bilgisayar kullanmaktadırlar. Bu durum lise ve

üniversite öğrencilerinin bilgisayar kullanma nedenleri arasında büyük farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanım süreleri incelendiğinde ise her iki grupta da öğrencilerin çoğunluğunun günlük ortalama 1-4 saat arasında internet kullandıkları sonucu bulunmuştur.

Internet kullanım sıklığını etkileyen faktörler çok çeşitli olabilir. Fakat lise ve üniversite öğrencilerinin bu süre konusundaki davranışları sosyoekonomik düzeyle doğru orantılıdır. Gelir düzeyinin yükselmesi bu sürenin artmasına hatta bu sürenin başlamasına neden olan en önemli faktördür. Lise ve üniversite öğrencilerinin 1-4 saat arasında internet kullanmaları bazı faktörlerden etkilenmiş olabilir. Lise öğrencileri için, okul saatlerinin dışında internet kullandıklarını ve ailelerinin verdiği izin doğrultusunda internete girdikleri söylenebilirken bu konuda biraz daha serbest olabilecek üniversite öğrencileri ise harçlıklarının elverdiği düzeyde internet kullanmaktadırlar.

Lise ve üniversite öğrencilerinin günlük internet kullanım süreleriyle saldırganlık davranışları arasında, pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur. Bu bulguya göre günlük internet kullanım süresi arttıkça saldırganlık davranışı sergilemeleri de anlamlı düzeyde artmaktadır.

Bilgisayar karşısında geçirilen süre bireyi dış dünyadan kopartan bir süreçtir. Bilgisayar ve internet karşısında geçirilen süre bireyi yalnızlaştırmaktadır. Buna bağlı olarak bireyin günlük olaylara, tanıdıklarına ve hayatın rutinlerine karşı tahammülsüz bir tavır takındığı görülmektedir. Dolayısıyla saldırganlık davranışı ve internet kullanım süreleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Hem lise hem de üniversite öğrencilerinin internet kullanım süreleri arttıkça fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık davranışlarını sergileme ihtimalleri artmaktadır. Internet kullanım süresinin saldırganlık davranışlarının sergilenmesini artırırken bu süre içinde maruz kalınan içeriklerin uzun süreli olması da bu davranışlarının sergilenmesini artırmaktadır. Hem uzun sürenin yaratacağı rahatsızlık hem de internet içeriklerinin şiddet öğeleri fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık davranışlarının sergilenmesini artıracaktır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin internet kullanma amaçları incelendiğinde ise hem lise hem de üniversite öğrencilerinin genelinin interneti daha çok iletişim amaçlı kullandıkları sonucu bulunmuştur. İnterneti eğitim amaçlı kullanma oranı ise üniversite öğrencilerinde lise öğrencilerine kıyasla daha yüksek bir seviyede gözlenmiştir.

İnterneti kullanma amaçları yine örneklem gruplarının ihtiyaçlarına göre değişmektedir. Lise ve üniversite öğrencileri iletişim ihtiyaçlarını gidermek üzere interneti kullanmaktadırlar. Elektronik posta aracılığı ile iletişim kurmak, farklı mesaj gönderme seçenekleriyle arkadaşlara ulaşmak iki grup öğrenci tarafından tercih edilirken, üniversite öğrencileri lise öğrencilerine göre interneti daha çok eğitim amaçlı kullanmaktadırlar. Bu durum üniversiteye devam eden öğrencilerin eğitim hayatları süresince interneti eğitimleriyle ilgili bilgilere ulaşmak için kullanmaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin interneti eğitim amaçlı kullanmaları içinde bulundukları yoğun eğitim ortamıyla açıklanabilmektedir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlık davranışlarının internet kafeye gidip gitmemem durumuna göre farklılaşmasını ortaya koyma amacıyla elde edilen bulgular internet kafeye gidildikçe saldırganlık davranışı sergileme oranının da arttığı ortaya çıkarmıştır.

İnternet kafeler evlerinde bilgisayarı veya internet erişimi olmayan öğrencilerin gittiği ve para karşılığında sınırlı süre içerisinde internet'e erişim sağlayan ticari mekanlardır. İnternet kafeler tüm dünyada giderek kendi başına bir sektör haline gelmiş ve hızla yayılmaya başlamıştır. Ancak internet kafelerin yaygınlık kazanması bu kafelerde erişilen içeriğin kontrol sorununu da beraberinde getirmiştir (Yıldız, 2004; akt: Aktaş Arnas, 2005). İnternet ortamında kontrolsüz bir şekilde dolaşan çocuğun karşısına pronografi, uyuşturucu, alkol, hırsızlık veya yasadışı örgütlere ait siteler çıkabilmektedir. Öyle ki bu siteler özellikle küçük yaştaki çocuklar için ciddi sorunlar oluşturabilmektedir. Ayrıca sanal ortamda yapılan sohbetler çocuk için tehlikeli durumlar yaratabilmektedir (Aktaş Arnas, 2005). Bu çalışmada internet kafelerin öğrenciler için önemli bir mekan olduğu ortaya çıkmıştır. Bu mekanlar, kişilerin teknolojiye yararlanmalarında önemli bir işlev görürken, gençlerin toplumsal sapma göstermelerine de neden olabilmektedir. Öyle ki bu çalışmada internet kafelere giden lise öğrencilerinin fiziksel saldırganlık,

sözel saldırganlık ve düşmanlık davranışları sergilemede eğilim gösterdikleri ortaya çıkmıştır. İnternet kafe ortamları lise öğrencilerinin bu şekilde davranış sergilemelerine neden olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyinin artması saldırganlık davranışının gösterilme şeklinde değişiklik olmasına neden olmuştur. İnternet kafeye giden üniversite öğrencileri gitmeyen öğrencilere göre dolaylı saldırganlık davranışlarını daha fazla sergilemektedirler. Bu davranışını sebebi yine internet kafelerin ortam özellikleriyle açıklanabilir.

Lise ve üniversite öğrencilerinin cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin fiziksel saldırganlık alt boyutundan aldıkları puanların yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre bu değişkenlerin fiziksel saldırganlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre cinsiyet değişkeni lise ve üniversite öğrencilerinin fiziksel saldırganlık davranışını göstermede en güçlü yordayıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle cinsiyet değişkeni fiziksel saldırganlık davranışını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Diğer değişkenlerin fiziksel saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamasına rağmen cinsiyet değişkeninin ön plana çıkması fiziksel saldırganlıkta lise ve üniversite öğrencilerinin yetiştirildikleri kültürel ortamın önemini bir daha ortaya çıkarmıştır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin sözel saldırganlık alt boyutundan aldıkları puanların yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre bu değişkenlerin sözel saldırganlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre bu değişkenlerin kendi başlarına sözel saldırganlık davranışını yordama oranları anlamlılık düzeyine ulaşamamıştır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin öfke alt boyutundan aldıkları puanların yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre bu değişkenlerin öfke alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre Tv izleme süresi değişkeni lise ve üniversite öğrencilerinin öfke davranışını göstermede

en güçlü yordayıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle Tv izleme süresi değişkeni öfke davranışını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Diğer değişkenlerin öfke davranışını anlamlı düzeyde yordamasına rağmen Tv izleme süresi değişkeninin ön plana çıkması öfke davranışında önemini ortaya çıkarmaktadır. Tv izleme süresinin artması öğrencilerin öfke davranışını daha fazla sergilemelerine neden olmaktadır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin düşmanlık alt boyutundan aldıkları puanların yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre bu değişkenlerin düşmanlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre cinsiyet değişkeni lise ve üniversite öğrencilerinin düşmanlık davranışını göstermede en güçlü yordayıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle cinsiyet değişkeni düşmanlık davranışını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Diğer değişkenlerin düşmanlık davranışını anlamlı düzeyde yordamasına rağmen cinsiyet değişkeninin ön plana çıkması düşmanlık davranışında lise ve üniversite öğrencilerinin yetiştirildikleri kültürel ortamın önemini bir daha ortaya çıkarmıştır.

Lise ve üniversite öğrencilerinin cinsiyet, SES, Tv izleme süresi, yerleşim yeri, baba mesleği, anne mesleği, bilgisayar kullanım süresi ve internet kullanım süresinin dolaylı saldırganlık alt boyutundan aldıkları puanların yordama gücünü belirlemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre bu değişkenlerin dolaylı saldırganlık alt boyutunu anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre Tv izleme süresi değişkeni lise ve üniversite öğrencilerinin dolaylı saldırganlık davranışını göstermede en güçlü yordayıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle Tv izleme süresi değişkeni dolaylı saldırganlık davranışını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Diğer değişkenlerin dolaylı saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamasına rağmen Tv izleme süresi değişkeninin ön plana çıkması dolaylı saldırganlıkta lise ve üniversite öğrencilerinin televizyondan ne kadar çok etkilendiklerini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak özellikle cinsiyet ve Tv izleme süresi değişkenlerinin saldırganlık davranışının alt boyutlarını yordamada ön plana çıktıkları görülmektedir.

Böylece bu iki değişkenin saldırganlık davranışları sergilemede ve saldırganlık davranışını etkilemed en önemli iki faktör oldukları düşünülmektedir.

Her araştırma sonucunda elde edilen sonuçların dışında; o sonuçlara paralel bir takım öneriler ortaya çıkmaktadır. Ulaşılan genel sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilebilir.

1. Bu araştırmanın genel sınırlılığı, örnekleminin sadece lise ve üniversite öğrencilerinden oluşmasıdır. Özellikle saldırganlık davranışının nedenleriyle ilgili daha somut sonuçlara ulaşabilmek için orta öğretim öğrencilerinin dışında seçilecek yeni örneklem gruplarıyla yeni çalışmalar yapılabilir.
2. Saldırgan davranış sergileyen öğrencilere yönelik sorun çözümü için kişilik yapılanmasıyla ilgili etmenler dikkate alınarak bu davranışların sebepleri ortaya çıkartılabilir.
3. Öğrencilerde saldırgan davranışlara sebep olan etmenler ortaya konarak lise öğrencilerinin üniversitede; üniversite öğrencilerinin iş hayatında bu davranışları sergilememeleri sağlanabilir.
4. Bu çalışmanın sonuçları ışığında geleceğe dönük farklı çalışmalar yapılabilir.
5. Televizyon ve programları ve internet gibi medya değişkenlerinin sebep olduğu saldırganlık davranışlarının sosyalleşme sürecindeki önemi açısından değerlendirilip bu davranışlar engellenebilir.
6. Öğrencilerin okul ortamında yaşabilecekleri olası çatışmaları saldırganlığa başvurmadan yapıcı bir biçimde çözme becerileri kazandırılabilir.
7. Şiddet ve saldırganlık olaylarını tüm yönleri ile tanınmalı ve öğrenciler üzerindeki olumsuz etkileri konusunda bilinçlendirilmeye önem verilmelidir. Bu konuda ilgililere hizmet-içi eğitim ve seminerler verilebilir.

8. Empatiye yönelik, şiddet ve saldırganlık içermeyen problem çözme yöntemlerinin eğitim programlarında yer verilmesi, eğitimcilerin de bilgi, beceri ve tutumlarını değiştirip yeni bilgi, beceri ve tutumlar geliştirmeleriyle bu sorunun aşılabileceği belirtilmelidir.
9. Öfke kontrolü, zorbalık, çatışma ve problem çözme gibi konularda öğrencilere yönelik grupla psikolojik danışma programları hazırlanmalı ve bu programların öncelikle eğitimcilere eğitimleri verilerek uygulanmalıdır.
10. Saldırganlık davranışı sergileyen öğrenciler mümkün olduğu kadar grup etkinliklerine teşvik edilmelidirler. Buradaki görev ve sorumluluk sonucu elde edeceği başarı onun üstünlük elde etme, hakim olma, herkese varlığını hissettirme duygularını doyurur.
11. Okullarda okutulan medya okuryazarlığı dersinin içeriğinin saldırganlık davranışını en aza indirecek şekilde uygulamaya yönelik bir biçimde düzenlenmesi ve uygun müfredatla bir program olarak geliştirilmesi önemli bir öneri olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akademedia. (1994). *Toplumda Şiddet*, İletişim Fakültesi. İ.Ü. (Akademik Medya ve Kamuoyu Araştırma Grubu) İstanbul,
- American Academy of Pediatrics. (2001). Children, adolescents, and television, *Pediatrics*, 107 (2):423–426.
- Anar, S. (1991). Anomi ve yabancılaşma, *Türk Aile Ansiklopedisi*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
- Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2001). Effects of violent games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychological Science* 12, pp. 353–359
- Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2002). Media violence and societal violence. *Science* 295:2377–2378.
- Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2002). The general aggression model: An integrated social-cognitive model of human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53.
- Anderson, C. A. & Dill, K. E. (2000). Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life, *J Pers Soc Psychol* 78: 772–790.
- Anderson, C. A. & Murphy, C. R. (2003). Violent video games and aggressive behavior in young women. *Aggressive Behavior*, 29(5), 423-429.
- Anderson, C. A. & Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view. In M. A. Hogg & J. Cooper (Eds.), *Handbook of social psychology*. London: Sage.
- Anderson, C. A. (2004). An update on the effects of playing violent video games. *Journal of Adolescence*, 27, 113-122.
- Anderson, C. A. Gentile, D. A. & Buckley, K. E. (2007). *Violent video game effects on children and adolescents: Theory, research and public policy* New York: Oxford University Press.
- Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological

- arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Psychol Sci* 12:353–359.
- Anderson, C. A., & Dill, K. E. (2000). Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life. *Journal of Personality and Social Psychology* 4, 771-790.
- Andison, R S. (1977). TV violence and viewer aggression: A cumulation of study results. *Public Opinion Quarterly*, 41(3), 314-331.
- Archer, J. (2001). A strategic approach to aggression, *Social Development*, 10:267–271.
- Aşkın, M. (1981). Bazı Kişilik Değişkenlerinin Kültürlerarası Sosyal Psikolojik Açından İncelenmesi, *Yayınlanmamış Doçentlik Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, D. J., Ben, E. E. & Hoeksama, S. N. (1994). *Hilgard's Introduction to Psychology*, (12. Baskı), Arkadaş Yayınevi: Ankara.
- Avcı, N. (1999). *Enformatik Cehalet*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.s.182
- Babaroğlu, A. (1995). Ortaokulların birinci sınıflarına devam eden çocukların anne-babaları tarafından uygulanan disiplin teknikleri ve çocukların bu tekniklere ilişkin görüşlerinin incelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Balcı, F.(2001). Yazılı Basındaki Şiddet Haberlerinin Polis Üzerine Etkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İ.Ü.
- Bale, F. (2003). *Media and Society*, Montchrestien, Paris.
- Ballard, M. E. & Lineberger, R. (1999). Video game violence and confederate gender: Effects on reward and punishment given by college males. *Sex Roles*, 41, 541-559.
- Bandura, A. (1965). Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, 589-595.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Prentice-Hall, Inc.: New Jersey.
- Bandura, A. & Walters, R. H. (1965). *Social learnig and personality, development*, Rinehard and Winston: New Jersey.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1961) Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, (S. 63) ss. 575-582. (Classics in the History of Psychology, York University Toronto, Ontario: Christopher D. Green)
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1963a). Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(1), 3-11.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1963b). Vicarious reinforcement and imitative learning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(6), 601-607.
- Baron, R. A. (1977). *Human aggression*. New York: Plenum Press.
- Barrett, G. & Braham, T. (1995). *Media, Knowledge and Power*, London: Routledge.
- Bartholow, B. D. & Anderson, C. A. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior: Potential sex differences. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38(3), 283-290.
- Bartholow, B. D., Sestir, M. A. & Davis, E. B. (2005). Correlates and consequences of exposure to video game violence: Hostile personality, empathy, and aggressive behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(11), 1573-1586.
- Başar, F. (1996). Üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10- 11 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimleri ve kendilerini algılama biçimlerinin incelenmesi, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Baygöl, E. (1997). Ergenin öfke tepkilerinin incelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Belson, W. A. (1978). *Television violence and the adolescent boy*. Westmead, England: Saxon House, Teakfield.

- Berkowitz, L. & Geen, R. G. (1966). Film violence and the cue properties of available targets. *Journal of Personality and Social Psychology* 3(5), 525-530.
- Berkowitz, L. & Geen, R. G. (1967). Stimulus qualities of the target of aggression: A further study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(3), 364-368.
- Berkowitz, L. & Knurek, D. (1967). Label-mediated hostility generalization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 364-368.
- Berkowitz, L. & Rawlings, E. (1963). Effects of film violence on inhibitions against subsequent aggression. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 405-412.
- Berkowitz, L. (1962). *Aggression: A social psychological analysis*, New York: McGraw Hill.
- Berkowitz, L. (1965). Aggressive drive: Additional considerations, *Advances In Experimental Social Psychology*, Vol: 2, Academic Press, Inc.: U.S.A.
- Berkowitz, L. (1984). Some effects of thoughts on anti- and prosocial influences of media events: A cognitive-neoassociationistic analysis. *Psychological Bulletin*, 95(3), 410-427.
- Berkowitz, L. (1990). On the formation and regulation of anger and aggression: A cognitive-neoassociationist analysis. *American Psychologist*, 45(4), 494-503.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control*, New York: McGraw-Hill, Inc.
- Berson, I. & Berson, M. (2003). Digital literacy for effective citizenship. *Social Education*. 67(3): 164-167.
- Bettencourt, B. A., & Miller, N. (1996) Gender differences in aggression as a function of provocation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 119, (3), 422-447
- Bilge, F. (1997). Danışandan hız alan ve bilişsel yaklaşımlarla yapılan grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri üzerindeki etkileri, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

- Bilge, F., Arslan, A. & Doğan, Ş. (2000). Ankara ili sığınma evine başvuran kadınların problem çözme becerilerini değerlendirmeleri, akılcı olmayan düşünceleri, kızgınlık, umut ve özsaygı düzeylerine ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, c. 2 (s. 13), ss. 19-32.
- Bjorkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30(3/4), 177-188.
- Boxer, P. & Tisak, M. S. (2005). Children's beliefs about the continuity of aggression. *Aggressive Behavior. Vol.00*, 1-17.
- Bölükbaş, K. (2003). İnternet cafeler ve internet bağımlılığı üzerine sosyolojik bir araştırma: Diyarbakır örneği, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Diyarbakır.
- Bradburn, B. N. (1963). Achievement and father dominance in Turkey, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 464-468.
- Brenner, C. (1982). *The mind in conflict*, International Universities Press. New York.
- Brewer, M. B. & Crano, W. D. (1994). *Social psychology*, West Publishing Company: New York.
- Buchanan, A. M., Gentile, D.A., Nelson, D.A., Walsh, D.A. & Hensel, J. (2002). *What goes in must come out: Children's media violence consumption and aggressive behaviours at school*. Paper presented at the International Society for the study of Behavioural Conference, Ottawa, Ontario, Canada.
- Buckingham, D. (2002) *The electronic generation? Children and new media*, in L.A. Lievrouw and S. Livingstone (eds) *The Handbook of New Media*, pp. 77–89. London: Sage.
- Bushman, B. J. & Geen, R. G. (1990). Role of cognitive-emotional mediators and individual differences in the effects of media violence on aggression, *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 156-163.
- Buss, A. H. (1961). *The psychology of aggression*. New York: Wiley.
- Buss, A. H. ve M. Perry. (1992). Aggression Questionnaire, *Journal of Personality and Social Psychology*, 63: 452-459.

- Cairns, R., Cairns, B., Neckerman, H., Ferguson, L. & Gariepy, J. (1989). Growth and aggression: 1. Childhood to early adolescence. *Dev Psychol*, 25:320–330.
- Campbell, A. & Muncer, S. (1987). Models and anger and aggression in the social talk of women and men. *Journal of Theory and Social Behavior*, 17, 489–512.
- Campbell, A. & Muncer, S. (1994). Sex differences in aggression: Social representation and social roles. *British Journal of Social Psychology*, 33, 233–240.
- Can, S. (2002). “Aggression Questionnaire” Adlı Ölçeğin Türk Populasyonunda Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, T. C. Genel Kurmay Başkanlığı GATA Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları servis Şefliği Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi: İstanbul.
- Cantor, J. & Hoffner, C. (1990). Children's fear reactions to a televised film as a function of perceived immediacy of depicted threat. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 34(4), 421-442.
- Cantor, J. & Reilly, S. (1982). Adolescents' fright reactions to television and films. *Journal of Communication*, 32(1), 87-99.
- Cantor, J. & Wilson, B. J. (2003). Media and Violence: Intervention Strategies for Reducing Aggression, *Media Psychology*, 5:4, 363-403
- Cantor, J. & Nathanson, A. (1996). Children's fright reactions to television news. *Journal of Communication*, 46(4), 139-152.
- Cantor, J. (1998). *Mommy, I am scared: How TV and movies frighten children and what we can do to protect them*. San Diego, CA: Harcourt Brace.
- Cantor, J. (2001). The media and children's fears, anxieties, and perceptions of danger. In D. G. Singer & J. L. Singer (Eds.), *Handbook of children and media* (pp. 207-222). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Celozzi, M. J., Kazelskis, R. & Gotsch, K. U. (1981). The relationship between viewing televised violence in ice hockey and subsequent levels of personal aggression. *Journal of Sport Behavior*, 4(4), 157-162.
- Children Now (2001). *Fair play? Violence, gender and race in video games*. Los Angeles, CA: Children Now.

- Cline, V. B., Croft, R. G. & Courier, S. (1973). Desensitization of children to television violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 27(3), 360-365.
- Colwell, J. & Kato, M. (2003). Investigation of the relationship between social isolation, self-esteem, aggression and computer game play in Japanese adolescents. *Asian Journal of Social Psychology*. 6: 149-158.
- Comstock, G. & Scharrer, E. (1999). *Television: What's on, who's watching, and what it means*. San Diego, CA: Academic Press.
- Comstock, G. & Scharrer, E. (2005). *The psychology of media and politics*. San Diego, CA: Elsevier.
- Comstock, G., Chaffee, S., Katzman, N., McCombs, M. & Roberts, D. (1978). *Television and human behavior*. New York: Columbia University Press.
- Cook, T. D., Kendzierski, D. A. & Thomas, S. A. (1983). The implicit assumptions of television research: An analysis of the 1982 NIMH report on *Television and Behavior: Public Opinion Quarterly*, 47(2), 161-201.
- Crain, W. (2000). *Theories of Development: Concepts and Applications* (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Crick, N. & Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66:710-722.
- Crick, N. R., Casas, J. F. & Mosher, M. (1997). Relational and overt Aggression in preschool, *Developmental Psychology*, 33(4) 579-588
- Cutler, M.(2001). Whodunit- The Media, *The Nation*.
- Cüceloğlu, D. (1992). *İçimizdeki çocuk*, (3. Baskı), Ankara: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D.(2000). *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul: ss. 68.
- Çaplı, B. (1996), Çocuk ve televizyon, *Yeni Türkiye*, Kasım-Aralık, sayı 12, 1334-1337
- Çaplı, B. (2002). *Medya ve Etik*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çetinkaya H. (1991) Video Oyunlarının Çocuklarda Saldırganlığa Etkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Davis R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological Internet use (PIU). *Computers in Human Behavior*
- DeFleur, M. L. & DeFleur, L. B. (1967). The relative contribution of television as a learning source for children's occupational knowledge. *American Sociological Review*, 32, 777-779.
- Demirbaş, M. A. (1998). Medya ve Halimiz, *Türkiye Gazetesi*. (04.09.1998).
- Dietz, T. L. (1998). An examination of violence and gender role portrayals in video games: Implications for gender socialization and aggressive behavior. *Sex Roles*, 38:425-442.
- Dill, K. E. & Dill, J. C. (1998). Video game violence: A review of the empirical literature. *Aggress Violent Behav* 3:407-428.
- Dill, K. E., Gentile, D. A., Richter, W. A., & Dill, J. C. (2001). Portrayal of women and minorities in video games. Paper presented at the 109th Annual Conference of the American Psychological Association, San Francisco, CA, August 2001
- Dizman, H. & Gürsoy, F. (2005). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden anne yoksunu olan ve olmayan çocukların saldırganlık eğilimleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:13 No:2 437-446
- Doğan, S. (2007). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Pegema Yayıncılık, Ankara.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H. & Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dominick, J. R. (1984). Videogames, television violence, and aggression in teenagers, *J Commun*, 34:136-147.
- Donnerstein, E., Linz, D. & Penrod, S. (1987). *The question of pornography: Research findings and policy implications*. New York: Free Press.
- Dökmen, Ü. (2003). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.s.21
- Dönmez, A. (1988). Televizyon ve saldırganlık. *A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1-2, 25-52.
- Dönmez, A. (1994). *Eğer Hitler isteseydi: Sosyal psikoloji yazıları*, (1. Basım), Ankara: Gündoğan Yayınları

- Drabman, R. S. & Thomas, M. H. (1974). Does media violence increase children's tolerance of real-life aggression? *Developmental Psychology*, 10(3), 418-421.
- Duman, F. N. (2001). Cinsiyetler arası rekabet. *Çocuk ve Aile: Bilinçli Ana Babanın Dergisi*, s. 32, ss. 40-42.
- Dykeman, B. F. (1995). The social cognitive treatment of anger and aggression in four adolescents with conduct disorder. *Journal of Instructional Psychology*. (22). 194-203.
- Eagly, A. H. & Steffen, V. J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100, 309-330.
- Edmonson, H. & Bullock, L. (1998). Youth with aggressive and violent behaviors: pieces of a puzzle, *Preventing School Failure*, 42(3): 135-141.
- Eken, A. (1996). Bir olgu olarak Türkiye’de şiddet, *Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi*, s. 6-7, ss. 407-410.
- Eltugay, Ö. (2000). *İnternet ve Yabancılaşma*, <http://www.inet-tr.org.tr/inetconf6/tammetin/yabancilasma.html>.
- Erdoğan, İ. & Alemdar, K.(2002). *Öteki Kuram*, Erk Yayınları, Ankara. S.19.
- Eron, L. D., & Heusmann, L. R. (1985) The role of television in developmental of prosocial and antisocial behavior. In D.Olweus, M. Radke-Yarrow, & J Block (Eds.), *Development of antisocial and prosocial behavior* Orlando, FL: Academic Press.
- Eron, L. D., Huesmann, L. R., Lefkowitz, M. M. & Walder, L. O. (1972). Does television violence cause aggression? *American Psychologist*, 27, 253-263.
- Ersoy, Ş. (2001). Çocuk Yuvasında Kalanlarla Ailesiyle Yaşayan Dokuz-Onbir Yaş Grubundaki Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Erten, Y. & Ardalı, C. (1996). Saldırganlık, şiddet ve terörün psikososyal yapıları, *Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi*, s. 6-7, ss. 143-163.

- Facer, K. & Furlong, R. (2001). Beyond the myth of the “cyberkid”: young people at the margins of the information revolution, *Journal of Youth Studies* 4(4): 451–69.
- Facer, K., Furlong, J., Furlong, R. & Sutherland, R. (2001a). Constructing the child computer user: from public policy to private practices, *British Journal of Sociology* 22(1): 91–108.
- Facer, K., Sutherland, R., Furlong, R. & Furlong, J. (2001b). What’s the point of using computers? the development of young people’s computer expertise in the home, *New Media & Society* 3(2): 199–219.
- Feshbach, S. (1961). The stimulating versus cathartic effects of a vicarious aggressive activity. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 381–385.
- Feshbach, S. (1964). The function of aggression and the regulation of aggressive drive. *Psychological Review*, 71, 257–272.
- Feshbach, S. (1972). Reality and fantasy in filmed violence. In P. Murray, E., A. Rubinstein & G. A. Comstock (Eds.), *Television and social behavior: Vol. 2. Television and social learning* (pp. 318–345). Washington, DC: Government Printing Office.
- Forrest, S., Eatough, V. & Shevlin, M. (2005) Measuring adult indirect aggression: The development and psychometric assessment of the indirect aggression scales. *Aggressive Behavior*, 31, 84–97.
- Fray, S. J. & Mark, H.A. (1987). The assertive aggressive distinction and the cross-cultural perspective, *International Journal For Advancement of Counselling*, 8, 103–111.
- Freedman, J. L. (1984). Effect of television violence on aggressiveness, *Psychological Bulletin*, 96, 227–246.
- Freedman, J. L. (1986). Television violence and aggression, *Psychological Bulletin*, 100, 372–378.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. & Carlsmith, J. M. (1993), *Introduction to psychology*, Prentice Hall: USA.
- Freud, S. (1930). *Civilization and its discontents*. London: Hogarth Press.

- Freud, S. (1933). *New introductory lectures on psycho-analysis*. New York: Norton.
- Freud, S. (1971). *Introductory lectures on psychoanalysis*, Hogarth Press: Londra.
- Fromm, E. (1982). *Sevgi ve şiddetin kaynağı*, (Çev. Yurdanur Salman, Nalan İçten). Palmiye Yayınevi. İstanbul.
- Gander, M. J. & Gardiner, H. W. (1998). *Child and adolescent development*, Little-Brown: ABD.
- Gaskell, G. & R. Pearton. (1979). Aggression and Sport. In J. H. Goldstein (Ed.) *Sports, Games and Play*. Hillsdale.
- Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Geen, R. G. & Stonner, D. (1972). Context effects in observed violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25(2), 145-150.
- Geen, R. G. (1983). Aggression and television violence. In R. G. Geen & E. I. Donnerstein (eds.), *Aggression: Theoretical and empirical reviews* (Vol. 2, pp. 103-125). New York: Academic Press.
- Gentile, D. A., Lynch, R J., Linder, J. R. & Walsh, D. A. (2004). The effects of video game habits on adolescent hostility, aggressive behaviors, and school performance. *Journal of Adolescence*, 27, 5-22.
- Gentile, D.A., Walsh, D.A., Ellison, P.R., Fox, M. & Cameron, J. (2004). *Media violence as a risk factor for children: A longitudinal study*. Paper presented at the American Psychological Society 16th Annual Convention, Chicago, Illinois.
- Gerbner, G. (1990). What do we know? In J. Shanahan & M. Morgan (Eds.) *Television and its viewers*, (pp. ix-xiii). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. & Signorielli, N. (1980). Aging on television: Images in television drama and conceptions of social reality. *Journal of Communication*, 30, 37-47.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N. & Shanahan, J. (2002). Growing up with television: Cultivation process. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.),

Media effects: Advances in Theory and Research, 2. ed. (pp. 43-67). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Goldberg, (1999). *Internet addiction disorder*, <http://www.cog.brown.edu/brochure/people/duchonf/humor/internet.addiction.html>.

Goldstein, A. P. & Carr, E. G. (1981). *In response to aggression methods of control and prosocial alternatives*, Pergamon Press, Inc.: USA.

Griffiths, M. (1999). Internet addiction: fact or fiction. *Psychologist*, 12(5), 246-250.

Griffiths, M. (2000). Does internet and computer "addiction" exist? Some case study evidence. *Cyberpsychology & Behavior*, 5, 211-218.

Grohol, J. M. (2003). *Dr. Grohol's psych central*, Internet Addiction Guide. <http://www.psychcentral.com/netaddiction/> Internet; 23 Ekim 2005.

Grohol, J. M. (2005). *More spin on internet addiction disorder*, <http://psychcentral.com/blog/archives/2005/04/16/internet-addiction-disorder/> 3 Ocak 2006.

Gross, E. F., Juvonen, J. & Gable, S. L. (2002). Internet Use and well-being in adolescence, *Journal of Social Issues*, 58, 75-90.

Grotmeter, J. K. & Crick, N. R. (1996). Relational aggression, overt aggression, and friendship *Child Development*, 67 2328-2338

Güneş, S. (2001). *Medya ve Kültür*, Vadi Yayınları, Ankara.

Güneysu, S. (1986). Üniversite gençlerinin kendini-kabul düzeyine ana-baba tutumlarının etkisi, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Gürşimşek, I. (1988). Düşmanlık ve saldırganlık, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, (Ed. Nuri Bilgin), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, ss. 242-270.

Gürüz, D. (1993). *Halkla İlişkiler Teknikleri*, E.Ü.İletişim Yayınları, İzmir. s.33

Hankins, G. & Hankins, C. (1988). *Prescription for anger*, New York: Warner

- Hatunoğlu, A. (1994). Ana Baba Tutumları İle Saldırganlık Arasındaki İlişkiler, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Hawkins, R. P. & Pingree, S. (1982). Television's influence on social reality. In D. Pearl, L. Bouthilet & J. Lazar (Eds.), *Television and behavior: Ten years of scientific progress and implications for the 80's. Vol. II, Technical reviews* (pp. 224-247). Rockville, MD: National Institute of Mental Health.
- Hawkins, R. P. & Pingree, S. (1990). Some processes in the cultivation effect. *Communication Research*, 7, 193-226.
- Hawkins, R. P., Pingree, S. & Adler, I. (1987). Searching for cognitive processes in the cultivation effect: Adult and adolescent samples in the United States and Australia. *Human Communication Research*, 13(4), 553-577.
- Hetherington, E. M. & Parke, R. D. (1986). *Child psychology: A contemporary viewpoint*, (3. Baskı), New York: McGraw-Hill, Inc.
- Ho, S. M. Y. & Lee, M. C. (2001). Computer usage and its relationship with adolescent life in Hong Kong. *J Adolesc Health*, 29:258-266.
- Holloway, S. L. & Valentine, G. (2002). Spatiality and the new social studies of childhood, *Sociology* 34(4): 763-79.
- Horman, J. P., Hansen, C. E., Cochian, M. E. & Lindsey, C. R. (2005). Liar, liar: İnternet faking but not frequency of use affect social skills, self-esteem, social anxiety, and aggression. *Cyber Psychol Behav*. 8(1): 1-6.
- Hovardaoğlu (1995). Medya ve Şiddet, *Türk Psikolojisi Bülteni*, Sayı 2, 47-50.
- Huesmann, L. R. & Eron, L. D. (eds.). (1986). *Television and aggressive child: A cross-national comparison*, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Huesmann, L. R. (1982). Television violence and aggressive behavior. In D. Pearl & L. Bouthilet (Eds.), *Television and behavior: Ten years of scientific progress and implications for the 80's*, Washington, D.C.: Government Printing Office.
- Huesmann, L. R., Eron, L. D., Klein, R., Brice, P., & Fischer, P. (1983). Mitigating the imitation of aggressive behaviors by changing children's attitudes about media violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 899-910.

- Huesmann, L. R., Eron, L. D., Lefkowitz, M. M. & Walder, L. O. (1984). The stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology*, 20(6) 1120-1134.
- Huesmann, L. R., Moise-Titus J., Podolski, C. L. & Eron, L. D. (2003). Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behaviour in young adulthood: 1977-1992. *Developmental Psychology*, 39(2), 201-221.
- Hughes, M. (1980). The fruits of cultivation analysis: A reexamination of the effects of television watching on fear of victimization, alienation, and the approval of violence. *Public Opinion Quarterly* 44(3), 287-302.
- Hutchby, I. & Moran-Ellis, J. (2001). *Children, technology and culture: The impacts of technologies in children's everyday lives*. London: Routledge/Falmer.
- Işık, M.(2000). *İletişimden Kitle İletişimine*, S.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, Konya.s. 36-37
- İşcan, C. & Demirergi, E. N. (1993). Günümüz sinemasında şiddet ve cinsellik: Freud ve psikanalitik kuramın 20. yüzyıl toplumuna etkileri ve postmodern sosyal kuram açısından incelenmesi, *3P:Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*, c. 1, ek s. 4, ss. 37-42.
- Jersild, A. (1979). *Çocuk Psikolojisi*. Çev. Günce, G. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Johnson, J.G., Cohen, P., Smailes, E.M., Kasen, S., & Brook, J.S. (2002). Television viewing and aggressive behavior during adolescence and adulthood. *Science*, 295 (5564 / 29 March), 2468-2471.
- Johnson, R. N. (1972). *Aggression in man and animals*, W.B. Saunders Company: USA.
- Josephson, W. D. (1987). Television violence and children's aggression: Testing the priming, social script and disinhibition prediction, *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 882-890.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. Evrim Yayınevi ve Bil. San. Tic. Ltd. Şti. 10. Basım. İstanbul.
- Karriker-Jaffe, K. J., Foshee, V.A., Ennett, S. T. & Suchindran, C. (2008). The Development of Aggression During Adolescence: Sex Differences in Trajectories of Physical and Social Aggression Among Youth in Rural Areas *Journal of Abnormal Child Psychology*. New York: Nov 2008. Vol. 36, Iss. 8; pg. 1227, 10 pgs
- Kawamura, S. M. (2005). Parental Aggressive Tendencies and Educational Level As Possible Indicators of The Aggressive Tendencies In Children: An Exploratory Study. *Unpublished Doctoral Thesis* Capella University
- Kerberg, C. S. (2005) Problem and pathological gambling among college athletes. *Ann Clin Psychiatry*:17(4): 243-247.
- Kırpınar, İ., Özer, H., Coşkun, İ. & Çayköylü, A. (1995) Yatan psikiyatri hastalarında saldırganlık: Erzurum'da psikiyatri kliniklerinde görülen saldırgan davranışlar üzerine bir çalışma, *Türk Psikiyatri Dergisi*, c. 6 (s. 4), ss. 285-296.
- Kısaç, İ. (1997). Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kızıltan, G. (1984). Üniversite öğrencilerinin kişisel sosyal uyum düzeylerini etkileyen etmenler, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kim, J. U. (2008). The effect of a R/T group counseling program on the internet addiction level and self-esteem of internet addiction university students. *International Journal of Reality Therapy*, Vol.XXVII, 12-18.
- Kim, K. H. (2007). The influence of teenager's internet addiction on their self-esteem and delinquency. *Unpublished master's thesis*, Seoul: The Graduate School of Dongduk Women's University.

- Kirsh, S. J. (1998). Seeing the world through Mortal Kombat-colored glasses: Violent video games and the development of a short-term hostile attribution bias. *Childhood*, 5(2), 177-184.
- Kirsh, S. J., Olczak, P. V. & Mounts, J. R. W. (2005). Violent video games induce an affect processing bias. *Media Psychology*, 7(3), 239-250.
- Kopper, B. A. & Epperson, D. L. (1996). The experience and expression of anger: Relationships with gender, gender role Socialization, depression and mental health functioning, *Journal of Counseling Psychology*, XLVIII, 158-165.
- Korkmaz, İ. (2003). Sosyal öğrenme kuramı, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Editör: Binnur Yeşilyaprak. Ankara: PegemA yayıncılık.
- Kozcu, Ş. (1987). Anaokulu çocuklarında saldırgan davranışların ve anne tepkilerinin incelenmesi, *Psikoloji Dergisi*, c. 6, s. 21, ss. 19-22.
- Köknel, Ö. (1995). *Kişilik: Kaygıdan mutluluğa*, (13. Basım), Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Köksal, F. (1991). Denetim odağı ile saldırgan davranış arasındaki ilişkiler, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Kubey, R. W., Lavin, M. J. & Barrows, J. R. (2001) Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of Communication*: 366-382.
- Kulik, J. A. & Brown, R. (1979). Frustration, attribution of blame and aggression, *Journal of Experimental Social Psychology*, 15, 183-194.
- Lagerspetz, K. (1979). Modification of aggressiveness in mice. In S. Feshbach & A. Fraczek (Eds.), *Aggression and behavior change* (pp. 66-82). New York: Praeger.
- Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K. & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-year-old children. *Aggressive Behavior*, 14: 403-414.

- Laplanta, L. (1992). *Televizyon: Düşünmeyi Engelleyen Makine, Medya Dünyası*, (Der. Jean-Marie Charon), (Çev. Oya Tatlıpınar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ledingham, J. E., Ledingham, C. A., & Richardson, J. E. (1993). The effects of media violence on children. National Clearinghouse on Family Violence. Family Violence Prevention Division, Health and Welfare, Canada.
- Lee, J. Y. (2007). An influence of self-esteem, self-efficacy in virtual space and self-control on the internet of young people to the internet. *Unpublished master's thesis*, Seoul: The Graduate School of Kyunghee University.
- Lefkowitz, M. M., Eron, L. D., Walder, L. O. & Huesmann, L. R. (1977). *Growing up to be violent: A longitudinal study of the development of aggression*. Elmsford, NY: Pergamon.
- Lefton, L. A. (1990). *Psychology* (2nd. Ed). Boston: Allyn and Bacon, Inc
- Lemish, D. (1997). The school as a wrestling arena: The modeling of a television series. *Communication: European Journal of Communication Research*, 22, 395–418.
- Leyens, J. P. & Camino, L. (1974). The effects of repeated exposure to film violence on aggressiveness and social structure. In J. DeWit & W. P. Hartup (Eds.), *Determinants and origins of aggressive behavior*. The Hague, Netherlands: Mouton.
- Leyens, P., Camino, L., Parke, R. D. & Berkowitz, L. (1975). Effects of movie violence on aggression in a field setting as a function of group dominance and cohesion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(2), 346-360.
- Lines, G. (2001). Villains, fools or heroes? Sports stars as role models for young people, *Leisure Studies*, Vol. 20, (S. 4), ss. 285-303.
- Linz, D., Donnerstein, E. & Adams, S. M. (1989). Physiological desensitization and judgments about female victims of violence. *Human Communication Research*, 5(4), 509-522.
- Livingstone, S. (2003). Children's use of the internet: reflections on the emerging research agenda, *New Media & Society* 5(2): 147–66

- Lobstein, T. & Dobb, S. (2005). Evidence of a possible link between obesogenic food advertising and child overweight, *Obesity Reviews*, 6: 203–208.
- Loeber, R. & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48, 371-410.
- Lore, R. K. & Schultz, L. A. (1996). İnsan saldırganlığının kontrolü: Karşılaştırmalı bir yaklaşım, *Türk Psikoloji Bülteni*, c. 2, s. 5, ss. 28-34.
- Lorenz, K. (1966). *On aggression*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Loye, D., Gorney, R. & Steele, G. (1977). Effects of television: An experimental field study. *Journal of Communication*, 27(3), 206-216.
- Lulofs, R. S. & Cahn, D. D. (2000) *Conflict from theory to action*. United States of America: Aperson Education Company.
- Lundby, K. & Ronning, H. (2002). *Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması, Medya Kültür Siyaset*, Süleyman İrvan (Der.) Alp Yayınevi, Ankara. s.8.
- Maccoby, E. & Jacklin, M. (1974). *The psychology of sex differences*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Maccoby, E. E. & Jacklin, C. N. (1980). Sex differences in aggression: A rejoinder and reprise. *Child Development*, 51, 964-980.
- Maier, S. F., Watkins, L. R. & M. Fleshner, (2000). Psikonöroimmünoloji: Davranış, beyin ve bağışıklık sistemi arasındaki bağlantı, (Çev. Belgin Ayvaşık), *Türk Psikoloji Bülteni*, s. 16-17, ss. 89-98.
- Markovitz, E. (1973). Aggression in human adaptation, *Psychoanal. Quart.* No:42.
- Martin, M. & Greenwood, C. W. (2000). *Solve your child's school-related problems*, Sistem Yayıncılık: İstanbul.
- Mayne, J. T. & Ambrose, K. (1999). Research review on anger psychotherapy. *Journal of Clinical Psychology*, 55 (3) 353-363.
- Mcmillan, S. J. & Morrison, M. (2006). Coming of age with the internet: A qualitative exploration of how the internet has become an integral part of young people's lives, *New Media Society*; 8; 73.

- McQuail, D. (2000). *McQuail's mass communication theory 4th edition*, SAGE Publication Ltd.: London.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Milavsky, J. R., Kessler, R., Stipp, H. H. & Rubens, W. S. (1982). *Television and aggression: A panel study*. New York: Academic Press.
- Milgram, S. & Shotland, R. L. (1973). *Television and antisocial behavior: A field experiment*. New York: Academic Press.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority*. New York: Harper & Row.
- Miller, G. E. (1994). School violence miniseries: Impressions and implications, *School Psychology Review*, 23(2), 151-164.
- Miller, N. E. & Dollard, J. (1941). *Social Learning and imitation*. New Haven: Yale University Press.
- Mitscherlich, A. (2000). *Peace thought and aggression*, Prentice Hall: USA.
- Montgomery, K. C. (2001). *Digital kids: The new on-line children's consumer culture*, in D.G.
- Morgan, M. (1989). Cultivation analysis. In E. Barnouw (Ed.), *International encyclopedia of communication: Vol. 3* (pp. 430-433). New York: Oxford University Press.
- Morrison, G. M. & Morrison, R. L. (1994). School violence to school safety: Reframing the issue for school psychologists. *School Psychology Review*. 23 (2). 236-256.
- Moyer, K. E. (1976). *The psychobiology of aggression*. New York: Harper & Row.
- Mummendey, A. & Otten, S. (1989). Perspective-specific differences in the segmentation and evaluation of aggressive interaction sequences. *European Journal of Social Psychology*, 19, 23-40.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve Toplum*, İmge Kitabevi, Ankara
- Nalçaoğlu, H. (2003), Medya ve toplum ilişkisini anlamak üzere bir çerçeve, Sevda Alankuş (Der.), *Medya ve Toplum*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, s. 44.
- Nalwa, K. & Anand, A. P. (2003). Internet addiction in students: a cause of concern. *Cyberpsychology & Behavior* 6:653-656.

- Nelson-Jones, R. (1982), *The Theory and Practice of Counseling Psychology*, Birmingham: Cassell Educational Limited, (Ed. Füsün Akkoyun) *Danışma Psikolojisi Kuramları*, Ankara: Özel Baskı.
- Newson, J. (1995). Televizyonda Şiddet ve Çocukların Korunması. Çev. Şeniz Özusta Düzen. *Türk Psikoloji Bülteni*, Nisan. (2), 59-61.
- Önder, M. E. & Dilbaz, N. (1994). Agresyonda psikofarmakolojik tedavi, *3P:Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*, c. 2, ek s. 1, ss. 81-88.
- Öngören, M. T. (1993). Sunuş: Bu ne şiddet, *3P:Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*, c. 1, ek s. 4, ss. 7-11.
- Önür, N. (2001). *Küresel Kültürlerin Yerel Dönüşümünde Televizyon. Üç köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, İletişim, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, Güz 11, Ankara.
- Özbay, Y. (2003). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Araştırma, Kuram, Uygulama*. (4. Baskı). Trabzon: İBER matbaacılık San. Tic. Ltd. Ş.
- Özdemir, S. (1998). *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*, Ankara: PDREM Yayınları
- Özmen, A. (2004). Seçim kuramı ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi. *Yayımlanmamış doktora tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özmen, A. (2006) Öfke: Kuramsal yaklaşımlar ve bireylerde öfkenin ortaya çıkmasına neden olan etmenler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt: 39, sayı: 1, 39-56
- Paik, H. (1991). *The effects of television violence on aggressive behavior: A meta-analysis*. Unpublished doctoral dissertation, Syracuse University, Syracuse, NY.
- Palabıyıkoglu, R. (1997). Medya ve şiddet. *Kriz Dergisi*, 5 (2): 123-126.

- Paquette, J. A. & Underwood, M. K. (1999). Gender differences in young adolescents' experiences of peer victimization: Social and physical aggression. *Merrill-Palmer Q* 45:242–266.
- Park, E. S. (2007). The effects of internet addictive tendency on the self-esteem and leisure activities of middle school students. *Unpublished master's thesis*, Seoul: The Graduate School of education of Kookmin University.
- Philips, D. P. (1974). The influence of suggestion on suicide: Substantive and theoretical implications of the Werther effect, *American Sociological Review*, 39, 334-354.
- Philips, D. P. (1982). The impact of fictional television stories on US adult fatalities: New evidence on effect of the mass media on violence, *American Journal of Sociology*, 87, 1340-1359.
- Philips, D. P. (1983). The impact of mass media violence on US homicides, *American Sociological Review*, 48, 560-568.
- Pingree, S. & Hawkins, R. P. (1981). U.S. programs on Australian television: The cultivation effect. *Journal of Communication*, 31, 24-35.
- Postman, N. & Powers, S. (1996). *Televizyon Haberleri İzlemek*, (çev: Aslı Tunç), Kavram Yayınları, İstanbul.
- Potter, J. W., Vaughan, M. W., Warren, R., Howley, K., Land, A. & Hagemeyer, J. C. (1995). How real is the portrayal of aggression in television entertainment programming? *J Broadcasting Electronic Media* 39: 96–516.
- Putman, D. (1995). The Primacy of Virtue in Children's Moral Devolepment, *Journal of Moral Education*. 24 (2).
- Ribak, R. (2001). Like immigrants: Negotiating power in the face of the home computer, *New Media & Society* 3(2): 220–38.
- Rice, R. E. (2001). *Primary issues in internet use: Access, civic and community involvement, and social interaction and expression*, in L.A. Lievrouw and S. Livingstone (eds) *The Handbook of New Media*, pp. 105–29. London: Sage.

- Richardson, D. R. & Green, L. R. (1999). Social sanction and threat explanations of gender effects on direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 25, 425–434.
- Richardson, D. S. & Hammock, G. S. (2007). Social context of human aggression: Are we paying too much attention to gender? *Aggression and Violent Behavior*, 12, 417-426. Science Direct. Elsevier Ltd.
- Riches, D. (1986), *The anthropology of violence*, Basil Blackwell: Great Britain.
- Rigel, N. (1994). *Medya Ninnileri*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Roberto, A. J., Meyer, G., Boster, F. J. & Roberto. H. L. (2003). Adolescents' decisions about verbal and physical aggression: a application of the reasoned action, *Human Communication Research*, (S. 29), ss. 135-147.
- Robinson, J. P. & Bachman, G. (1972). Television viewing habits and aggression. In G. A. Comstock & E. A. Rubinstein (Eds.), *Television and social behavior: Vol. 3. Television and adolescent aggressiveness* (pp. 372-382). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Rowe, D. C. & Herstand, S. E. (1986). Familial influences on television viewing and aggression: A sibling study. *Aggress Behav* 12:111–120.
- Rubin, A.R., Karl-Erik, W., Lawrence, A. & Palmgreen, P. (1985). *Media Gratifications Research*, Current Perspective, London:
- Rushton, J. P. (1988). Epigenetic rules in moral development: Distalproximal approaches to altruism and aggression. *Aggressive Behavior*, 9, 35-50.
- Rushton, J. P., Fulker, D. W., Neale, M. C., Nias, D. K. B. & Eysenck, H. J. (1986). The heritability of individual differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1192-1198.
- Ryan, J., Bales, L. & Hughes, M. (1988). Television and the cultivation of adolescent occupational expectations. *Free Inquiriy in Creative Sociology*, 16, 103-108.
- Schachter, S. (1964). The interaction of cognitive and physiological determinants of emotional state. In L. Berkowitz (ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 1). New York: Academic Press.

- Scharf, S. C. (2000). *Gender differences in adolescent aggression: an analysis of instrumentality vs. expressiveness*, Michigan University Department of Clinical Psychology, Michigan.
- Scharrer, E. (2005). Sixth graders take on television: Media literacy and critical attitudes of television violence, *Communication Research Reports*, Vol. 22, No. 4, pp. 325-333.
- Schiavi, G. B., Brunet, S., Rizzi, C. A. & Ladinsky, H. (1994). Identification of Serotonin 5-HT recognition sites in the porcine caudate nucleus by radioligand binding. *Neuropharmacology* 33:543-549.
- Schumann, D.W. & Thorson, E. (1990). The influence of viewing context on commercial effectiveness: A selection-processing model. Leigh JH, Martin CR, Jr. (eds): *Current Issues in Research and Advertising*, Vol. 12. Ann Arbor: University of Michigan, School of Business Administration, Division of Research, pp 1-24.
- Sefton-Green, J. & Buckingham, D. (1998). *Digital visions: Children's "Creative" uses of multimedia technologies*, in J. Sefton-Green (ed.) *Digital Diversions*, pp. 62-83. London: UCL Press.
- Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim- Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Ertem Matbaacılık.
- Sezer, A. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri, *Anatolian Journal of Psychiatry*, 8:206-214.
- Shaffer, D. R. (1999). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence* (5th ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Shanahan, J. & Morgan, M. (1999). *Television and its viewers: Cultivation theory and research*. New York: Cambridge University Press.
- Shapira, N. A., Goldsmith, T. D., Keck, P. E., Khosla U. M. & McElroy, S. L. (2000). Psychiatric features of individuals with problematic Internet use. *Journal of Affective Disorders*.

- Shapira, N. A. (2005). *APA Poster Presentation on Maladaptive Internet Use*.
İnternet.<http://psychcentral.com/blog/archives/2005/08/21/apa-poster-presentation-on-maladaptive-internet-use/> Erişim tarihi:3 Ocak 2006
- Sherry, J. L. (2001). The effects of violent video games on aggression: A meta-analysis, *Human Communication Research*, (S. 27), ss. 409-431.
- Signorielli, N. (2003). Prime-time violence 1993–2001: Has the picture really changed? *J Broadcast Electron Media*, 47:36–57.
- Silvern, S. B. & Williamson, P. A. (1987). The effects of video game play on young children's aggression, fantasy, and prosocial behavior, *J Appl Dev Psychol*, 8:453–462.
- Singer, D. G., Zuckerman, D. M. & Singer, J. L. (1980). Helping elementary-school children learn about TV. *J Communion*; 30:84-93
- Singer, J. L. & Singer, D. G. (1981). *Television, imagination and aggression: A study of preschoolers*, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Singer, M. I., Slovak, K., Frierson, T. & York, P. (1998). Viewing preferences, symptoms of psychological trauma, and violent behaviors among children who watch television, *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 37:1041–1048.
- Smith, J. C. (1993). *Creative stress management the 1-2-3 cope system*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Smith, S. L., Lachlan, K. A. & Tamborini, R. (2003). Popular video games: Quantifying the presentation of violence and its context, *J Broadcast Electron Media*, 47:58–76.
- Soykan, F. (1993). Türk sinemasında kadın ve şiddet, *3P:Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*, c. 1, ek s. 4, ss. 21-32.
- Sönmez, M. (2003). *Filler ve Çimenler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Steinberg, L.(1993). *Adolescence*, McGraw-Hill, Inc.: New York.
- Steinberg, L., Belsky, J. & Meyer, R., B. (1991), *Infancy, childhood, adolescence: Development in context*, (2. Baskı), New York: McGraw-Hill, Inc.
- Storey, J. (2000). *Popüler Kültür Çalışmaları*, Babil.

- Tapper, K. & Boulton, M. (2000). Social representations of physical, verbal, and indirect aggression in children: Sex and age differences. *Aggressive Behavior*, 26, 442-454. Wiley-Liss, Inc.
- Tardiff, K. (1999). *Medical Management of the Violent Patient*. New York: Dekker.
- Tarpley, T. (2001). *Children, the internet, and other new technologies*, in D.G. Singer and J.L. Singer (eds) *Handbook of Children and the Media*, pp. 547–56. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Teber, S. (1990). *Politik psikoloji notları*, (1. Basım), İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Teo, T. S. H. & Lim, V. K. G. (2000). Gender differences in Internet usage and task preferences. *Behav Inf Technol.*;19:283–295.
- Thomas, M. H., Horton, R. W., Lippencott, E. C. & Drabman, R. S. (1977). Desensitization to portrayals of real-life aggression as a function of exposure to television violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 450-458.
- Tieger, T. (1980). On the biological basis of sex differences in Aggression. *Child development*, 51, 943-963. Society for Research in Child Development, Inc.
- Tsai, P. C. (2000). The lived experienced of anger in children. (*Thesis/Dissertation, PhD.*). Calgary, Alberta: Department Of Educational Psychology.
- Turner, B. F. (1982). *Sex-related differences in aging*. In B.B. Wolman (Ed.), *Handbook of developmental psychology*, (pp.912-936). Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall.
- Turner, B. F. (1992). Gender differences in old age in ratings of aggression/assertiveness. *Current Psychology: Research & Reviews*, 11(2) 125. Transaction Publishers.
- Tuzgöl M. (1998) Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Tuzgöl, M. (2000). Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, c. 2 (s. 14), ss. 39-48.

- Türkoğlu, N. (2004). *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara- Toplumsal İletişim*, Babil Yayınları, İstanbul.
- Tyler, T R. (1980). The impact of directly and indirectly experienced events. The origin of crime-related judgments and behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(1), 13-28.
- Tyler, T. R. (1984). Assessing the risk of crime victimization: The integration of personal victimization experience and socially-transmitted information. *Journal of Social Issues*, 40(1), 27-38.
- Uğur, M. M. (1994). *Medikal Psikoloji*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Uluğtekin, S. (1976). Çocuk Yetiştirme Tutumları Açısından Ana Baba Çocuk İlişkileri, Ana Baba Davranışlarıyla Çocuğun Saldırganlık ve Bağımlılık Eğilimi Arasındaki İlişkinin Araştırılması, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş bir şiddet tipolojisi, *Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi*, s. 6-7, ss. 29-36.
- Vala, J., Lima, L. & Jero'nimo, R. (2000). *Assessment of violence on Portuguese television programs in 1997*. Lisboa: Portuguesa.
- Valentine, G. & Holloway, S. L. (2002). Cyberkids? Exploring children's identities and social networks in on-line and off-line worlds, *Annals of the association of American geographers* 92 (2): 302-19.
- Vidal, M. A., Clemente, M. & Espinosa, P. (2003). Types of Media Violence and Degree of Acceptance in Under-18s. *Aggressive Behavior*, 29, 381-392.
- Walker, S., Richardson, D. R. & Green, L. R. (2000). Aggression among older adults: The relationship of interaction networks and gender role to direct and indirect responses. *Aggressive Behavior*, 26, 145-154.
- Walsh, D. (2000). *Testimony submitted to the United States Senate Committee on Commerce, Science, and Transportation. Hearing on the impact of interactive violence on children*. Available at: <http://www.senate.gov/commerce/hearings/0321wal1.pdf>.
- Waters, H. F. & Malamud, P. (1975). Drop that gun, captain video, *Newsweek*, ss. 81-82.

- Wenar, C. (1994). *Developmental psychopathology: From infancy through adolescence*, (3. Baskı), New York: McGraw-Hill, Inc.
- Werner, N. E. & Crick, N. R. (1999). Relational aggression and social-psychological adjustment in a college sample. *Journal of Abnormal Psychology*, 108(4): 615-623.
- Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology: The synthesis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wood, W., Wong, F., & Chachere, J. G. (1991). Effects of media violence on viewers' aggression in unconstrained social interaction. *Psychological Bulletin*, 109, 371-383.
- Woodward, D. R., Cumming, F. J., Ball, P. J. & Williams, H. M. (1997). Does television affect teenagers' food choices, *Journal of Human Nutrition and Dietetics*, 10: 229-235.
- Wroblewski, R. & Huston, A. C. (1987). Televised occupational stereotypes and their effects on early adolescents: Are they changing? *Journal of Early Adolescence*, 7, 283-297.
- Yang, C. K., Choe, B. M., Baity, M., Lee, J. H. & Cho, J. S. (2005). SCL 90-R and 16PF profiles of senior high school students with excessive internet use. *Can J. Psychiatry*. 2005; 50(7): 407-14.
- Yavuzer, H. (2005). *Gençleri Anlamak: Ana babaların En Çok Sordukları Sorular ve Cevaplarıyla*, Remzi Kitabevi s.40. İstanbul. (İkinci Basım).
- Young, K. S. (1999). *Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment*. In: Vande Creek, L., & Jackson, T. *Innovations in Clinical Practice: A Source Book* (Vol.17). Sarasota, FL: Professional Resource Press.
- Zillman, D. (1971). Excitation transfer in communication-mediated aggressive behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 7, 419-434.
- Zillman, D. (1979). *Hostility and aggression*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Zillman, D. (1982). Television viewing and arousal. In D. Pearl, L. Bouthilet & J. Lazar (Eds.), *Television and behavior: Ten years of scientific inquiry and implications for the eighties: Vol. 2. Technical reviews* (pp. 53-67). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

- Zillman, D. (1988). Cognition-excitation interdependencies in aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 14, 51-64.
- Zillman, D., Johnson, R. C. & Hanrahan, J. (1973). Pacifying effect of a happy ending of communications involving aggression. *Psychological Reports*, 32, 967-970.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel bilgiler

Ad / Soyad	Susran Erkan Eroğlu
Adres	Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Meram 42090 Konya Türkiye
Uyruk	T.C.
Doğum tarihi	12/06/1976
Cinsiyet	Erkek

İş deneyimi

Tarihler	27/12/2002 →
Meslek veya konum	Araştırma Görevlisi
Ana faaliyetler ve sorumluluklar	Sosyoloji'ye Giriş, İletişim Teknikleri, Sosyal Antropoloji, Bilimsel Araştırma Teknikleri, Sınıf Yönetimi derslerinin verilmesi, konularla ilgili araştırmaların yapılması.
İşverenin adı ve adresi	Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi 42090 Meram Konya
İşletmenin veya sektörün türü	Üniversite

Eğitim ve öğretim

Tarihler	18/09/2005 - 09.04.2009
Kazanılan yeterliliğin adı	Doktora
Eğitim ve öğretim kapsamına giren temel konular / mesleki beceriler	Araştırma teknikleri, istatistik, iletişim.
Eğitim ve öğretim veren kurumun adı ve türü	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ulusal veya uluslararası sınıflandırma düzeyi	Doktora (Yüksek Öğretim)
Tarihler	20/09/2002 - 18/05/2005
Kazanılan yeterliliğin adı	Bilim Uzmanı
Eğitim ve öğretim kapsamına giren temel konular / mesleki beceriler	Bilimsel Araştırma Teknikleri, İstatistik, Program Geliştirme ve Uygulaması, Öğretim Teknikleri ve Uygulaması, Öğrenme ve Öğretme Kuram ve Yöntemleri, Ölçek Geliştirme, Program Değerlendirme
Eğitim ve öğretim veren kurumun adı ve türü	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ulusal veya uluslararası sınıflandırma düzeyi	Yüksek Öğretim
Tarihler	27/09/1997 - 12/01/2002
Kazanılan yeterliliğin adı	Sosyolog

Eğitim ve öğretim kapsamına giren temel konular / mesleki beceriler	Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Alan Araştırması, Bilimsel Araştırma Teknikleri, İstatistik, Medya, Kriminoloji, Postmodernite, Sosyal Tabakalaşma Hareketlilik, Ekonomi Sosyolojisi, Kent Sosyolojisi,
Eğitim ve öğretim veren kurumun adı ve türü	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ulusal veya uluslararası sınıflandırma düzeyi	Yüksek Öğretim
Tarihler	26/09/1995 - 27/06/1997
Kazanılan yeterliliğin adı	İngilizce Uzmanı
Eğitim ve öğretim kapsamına giren temel konular / mesleki beceriler	İngilizce Dil Eğitimi, Okuma, Yazma, Konuşma
Eğitim ve öğretim veren kurumun adı ve türü	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu
Ulusal veya uluslararası sınıflandırma düzeyi	Hazırlık Sınıfı